

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI



KÛFE KİRÂAT İMAMLARININ USÛLLERİ VE MUKAYESESİ

HASAN KARABACAKOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DOÇ. DR. NAZİFE VİLDAN GÜLOĞLU

EKİM - 2023
KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Hasan KARABACAKOĞLU

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÛFE KİRÂAT İMAMLARININ USÛLLERİ VE MUKAYESESİ

HASAN KARABACAKOĞLU

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN:DOÇ. DR. NAZİFE VİLDAN GÜLOĞLU

Bu çalışma Kûfe kırâat imamlarının kırâate dair usûlleri ve bu usûllerin kendi içlerindeki mukayesesi hakkındadır. Çalışma sadece konusu itibariyle sınırlanmamış, kırâat ilmi ve eğitimi ile alakalı kavramlar da bu çalışmada ele alınmıştır. İmam Âsım'ın Kûfe bölgesinde yer alması ve aynı bölgede yer alan diğer imamların okuyuşları hakkında bilgi edinmek konunun seçilmesinde büyük önem arzetmektedir. Çalışmada Kûfe kırâat ekolünün usûlleri müstakil olarak ele alınmış ve bu bölgede bulunan imam ve ravilerin okuyuş farklılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda ferş farklılıklarına da kısaca değinilmiştir. Bu sayede ferş farklılıklarının imamların kullanımı açısından usûl farklılıklarına ne kadar benzediği ortaya konulmak istenmiştir. Çalışma giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında çalışmanın konusu, amacı, önemi, metodu ve kaynakları ele alınmıştır. İlk bölümde kırâat ilmi ele alınmış ve onunla alakalı bazı kavramlara değinilmiştir. Bununla birlikte yedi harf-kırâat ilişkisi ve usûl konusu üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Kûfe ekolünün şekilleniş süreci ele alınmış ve Kûfe kırâat imamlarına ve râvilerine yer verilmiştir. Son bölümde ise Kûfe kırâat imamlarının okuyuş özelliklerine değinilmiş ve bu okuyuş özellikleri kendi aralarında mukayese edilmiştir. Çalışma, ulaşılan neticelerin bulunduğu sonuç bölümüyle sona ermektedir.

ANAHTAR KELİMELEER: Kırâat, Usûl, Kûfe, Âsım, Hamza, Kisâî, Halef.

Ekim 2023, 98 Sayfa

ABSTRACT**MSC THESIS****THE METHODS OF QIRĀ'ĀT IMAMS OF KUFA AND ITS COMPARISON****HASAN KARABACAKOĞLU****KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES****SUPERVISOR:ASSOC. PROF. DR. NAZİFE VILDAN GÜLOĞLU**

This study is about the recitation methods of Kûfa recitation imams and the comparison of these methods among themselves. This study is not limited only in terms of its subject, but the concepts related to the science and education of recitation are also discussed. It is of great importance to obtain information about the location of Imam Âsim in the Kûfa region and the readings of other imams in the same region in choosing the subject. In the study, the methods of the Kûfa school of recitation were discussed separately and the differences in the reading of the imams and narrators in this region were tried to be determined. At the end of the study, farsh differences are also briefly mentioned. In this way, it was aimed to reveal how similar the farsh differences are to the method differences in terms of the use of imams. The study consists of an introduction and three parts. In the introduction, the subject, purpose, importance, method and sources of the study are discussed. In the first part, the science of recitation is discussed and some concepts related to it are mentioned. In addition, the seven letters-reading relationship and the subject of the procedure are emphasized. In the second part, the shaping process of the Kûfa school is discussed and Kûfa recitation imams and narrators are included. In the last part, the reading features of the imams of Kûfa recitation are mentioned and these reading features are compared among themselves. The study ends with the conclusion section, which includes the results reached.

KEYWORDS: The Qira'âh (Recitation), Method, Kûfa, Âsim, Hamza, Kisâî, Halef.

October 2023, 98 Page

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamda bana desteğini esirgemeyen çok kıymetli danışmanım Doç. Dr. Nazife Vildan Güloğlu'na, İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi emektar kırâat hocalarımdan Talip Akbal'a ve bu yolda yanımda olan sevgili eşime teşekkürlerimi bir borç bilirim.

HASAN KARABACAKOĞLU

Kastamonu, 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TAAHHÜTNAME	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırmanın Konusu	1
1.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	1
1.1 Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	2
2. KIRÂAT İLMİ	4
2.1 Kırâat İlminin Tarifi	4
2.2 Kurrâ.....	5
2.3 Mukrî.....	5
2.4 Râvi, Rivayet ve Tarîk.....	6
2.5 Vech.....	6
2.6 Kırâat Yedi Harf İlişkisi	6
2.7 Kırâat Çeşitleri	8
2.7.1 Sahih Kırâatler	8
2.7.2 Mütevâtir Kırâatler	9
2.7.3 Meşhur Kırâatler	9
2.7.4 Şâz Kırâatler	10
2.7.5 Âhâd Kırâatler.....	10
2.7.6 Mevzû ve Müdrec Kırâatler	11
2.8 Kırâatte Usûl.....	11
2.8.1 Nakledenlerine Nisbetle Usûl Çeşitleri.....	11
2.8.1.1 Aşere usûlü.....	11
2.8.1.2 Takrîb usûlü	12
2.8.2 Okuyuş Yöntemi Açısından Usûl Çeşitleri.....	12
2.8.2.1 İnfirâd usûlü	12
2.8.2.2 İndirâc usûlü.....	12
2.9 Kırâatte Okuyuş Tertipleri.....	13
2.9.1 Merâtib-i Erbaa	13
2.9.2 Mertebeteyn	13
2.10 Ferşü'l-Hurûf.....	13
3. KÛFE KIRÂAT EKOLÜ	15
3.1 Kûfe Kırâat Ekolünün Şekilleniş Süreci	15
3.2 Kûfe Kırâat İmamları ve Ravileri.....	16
3.2.1 Âsım b. Behdele.....	16
3.2.1.1 Ebû Bekir b. Ayyâs (Şû'be)	17
3.2.1.2 Hafs b. Süleymân	18
3.2.2 Hamza b. Habîb	19

3.2.2.1	Hallâd b. Hâlid	20
3.2.3	Ali b. Hamza el-Kisâî	21
3.2.3.1	Ebû'l-Hâris Leys b. Hâlid	22
3.2.3.2	Ebû Ömer ed-Dûrî	22
3.2.4	Halef b. Hişâm	23
3.2.4.1	İshâk b. İbrâhim el-Verrâk	24
3.2.4.2	İdrîs b. Abdülkerîm el-Haddâd	24
4.	KÛFE KIRÂAT İMAMLARININ USÛLLERİ	25
4.1	Âsım Kırâatının Genel Özellikleri (ن)	25
4.1.1	İstiâze ve Besmele	25
4.1.2	Medler	29
4.1.3	İşmâm	30
4.2	Ebû Bekir b. Ayyâş Rivayeti (ص)	31
4.2.1	Sekte	31
4.2.2	İdgam	31
4.2.3	İmâle	32
4.2.4	Hâü'l-Kinâye	32
4.2.5	Hemze	33
4.2.6	İbdâl	34
4.2.7	İskân	34
4.2.8	İsbât	35
4.3	Hafs Rivayeti (ع)	35
4.3.1	Sekte	36
4.3.2	Hâü's-Sekte	36
4.3.3	İmâle	36
4.3.4	Hâü'l-Kinâye	37
4.3.5	Teshîl	37
4.3.6	İhtilâs	37
4.3.7	Hemze	38
4.3.8	İsbat-Hazif	38
4.3.9	İşmâm-Ravm	39
4.3.10	Diğer Uygulamalar	39
4.4	Hamza Kırâatının Özellikleri (ف)	40
4.4.1	İstiâze ve Besmele	40
4.4.2	Medler	43
4.4.3	İbdâl	43
4.4.4	İmâle-Beyne	44
4.4.5	Cem-i Mim'i	45
4.4.6	İdgamu's-Sağır-İzhar	46
4.4.7	İdgamü'l-Kebir	46
4.4.8	Hâü'l-Kinâye	47
4.4.9	Sekte-Nakîl	47
4.4.10	Teshîl	49
4.4.11	Hemze	50
4.4.11.1	Hemze-i mütevassıta	50
4.4.11.2	Hemze-i mütetarrife	51
4.4.11.3	Mütetarrif hemzenin vakfı	51
4.4.11.4	Mütevassıt hemzenin vakfı	56
4.5	Kisâî Kırâatının Özellikleri (ج)	60

4.5.1	İstiâze ve Besmele	60
4.5.2	Medler	62
4.5.3	İşmâm.....	62
4.5.4	Vasıl Olarak عليهم الذلة ve Benzerleri.....	62
4.5.5	İmâle	63
4.5.6	İdğamü's-Sağır.....	63
4.5.7	İşkân.....	64
4.6	Halef Kırâatının Özellikleri (خل)	64
4.6.1	İstiâze ve Besmele	64
4.6.2	Medler	66
4.6.3	Vasıl Olarak عليهم الذلة ve Benzerleri.....	66
4.6.4	İmâle	66
4.6.5	İdğamü's-Sağır.....	67
4.6.6	Ademû Gunne	67
4.7	Kûfe Kırâat İmamlarının Usûllerinin Mukayesesi.....	67
4.7.1	İstiâze ile Besmele Farklılıkları	67
4.7.2	Medler İle İlgili Farklılıklar	67
4.7.3	İşmâm İle İlgili Farklılıklar.....	68
4.7.4	عليهم الذلة ve لديهم , اليهم ve Emsallerinin Durumu İle İlgili Farklılıklar	69
4.7.5	İmâle İle İlgili Farklılıklar	69
4.7.6	İdğam İle İlgili Farklılıklar	71
4.7.7	Sekte İle İlgili Farklılıklar.....	72
4.7.8	İbdâl İle İlgili Farklılıklar	73
4.7.9	Diğer Usûl Farklılıkları.....	73
4.7.10	Anlama Etki Eden Bazı Ferş Farklılıkları.....	74
5.	SONUÇ.....	89
	KAYNAKLAR	92

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	: Aleyhisselam
b.	: bin
bk.	: bakınız
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H	: Hicri
Hz.	: Hazreti
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radıyallahu anh
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Ve Sellem
ts.	: Tarihsiz
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri

1. GİRİŞ

Bu kısımda araştırmanın konusu, amacı, önemi, metodu ve kaynakları hakkında malumat verilecektir.

1.1 Araştırmanın Konusu

Kur'ân-ı Kerîm tartışmasız elfâzıyla, manasıyla bütünlük arz etmektedir. Bu yüce Kur'ân'a muhatap olan kimseler de onu okumak ve anlamak için hayli gayret sarf etmektedirler. Kur'ân'ı orijinal olarak peygamberden sahih bir şekilde alan sahâbenin, sahâbeden rivayetle de tâbiînin ve etbâu't-tâbiînin çabaları neticesinde tecvîd ilmi doğmuş ve tarih boyunca Kur'ân'ın harf ve mahreçleri dikkate alınarak iyi bir şekilde okuma gayreti süregelmış ve bu gayret hâlen de devam etmektedir. Diğer taraftan Hz. Peygamber döneminde sahâbenin lehçeleri farklı idi. Hz. Peygamber sahâbenin bu farklılıklarını göz önüne alarak Kur'ân'ı aktarmış ve kendisinin ruhsat verdiği şekliyle bu yüce kelâm okunmuştur. Kırâat ilmi bu şekilde doğmuş ve bu yüce kelâm zaman içerisinde imâle teshîl, işmâm vb. okuyuş farklılıkları ile belli bir sistem içerisinde ele alınmıştır. Bu sisteme de usûl ismi verilmiştir. Bu araştırmada usûl farklılıkları üzerinde durulacaktır. Ancak bu çalışma, Kûfe kırâat imamlarının usûl farklılıkları ile sınırlandırılmıştır. Tabi çalışmamızda öncelikle kırâat ilmi ile alakalı belli başlı tanımlamalar ve açıklamalardan sonra Kûfeli kırâat imam ve râvilerinin hayatları ele alınacak ve bundan sonra kırâat-i aşereye göre Kûfeli imamların okuyuş farklılıkları ele alınıp mukayese edilecektir.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, kırâat ilmi ile alakalı bilgileri sistematize edip nakletmenin yanı sıra okuyuşta tabi olduğumuz Âsım kıraatinin özelliklerine ve diğer Kûfeli kırâat imamlarının okuyuşlarına daha yakından vâkıf olmak, bu okuyuşları birbiriyle mukayese etmek ve aynı ekol içerisinde zikredilen mezkûr kırâatlerin farklılıklarını ortaya koyarak her bir kırâatin müstâkil sınırlarını belirlemektir. Bunun yanında oluşan farklılıklarla ne gibi sonuçlara varılacağını gözlemlemektir. Diğer taraftan Kûfe kırâat imamlarının ve râvilerinin hayatlarına bakarak onları daha yakından tanımak ve

Kur’ânî hayatlarından örnekler almaktır. Her ne kadar bizim araştırmamıza benzer çalışmaların yapıldığını ve yapılmakta olduğunu bilsek de araştırmamızın diğerlerinden farklı bir yapıda olacağı muhtemeldir. Bu sahada Muhammed Binici tarafından yapılan “Kûfe İmamlarının Kırâatleri ve Hüccetleri” adlı çalışma Kûfe kırâat imamlarını her ne kadar usûl ve ferşü’l-hurûf bağlamında ele alsa da konunun işleniş farklılığı göze çarpmaktadır. Ayrıca mezkûr çalışmada, kırâat ilminde en zor meselelerden biri olan İmam Hamza’nın hemze üzerinde vakıf meselesi ele alınmamıştır. Bu çalışmada ise mezkûr çalışmadan farklı olarak kırâat ile alakalı genel bilgiler, kavramlar gibi olmazsa olmaz konular ele alınmış, Kûfe kırâat imamlarının usûllerine müstakil olarak değinildikten sonra onların ihtilafları ele alınarak İmam Hamza’nın hemze üzerinde vakıf meselesine değinilmiştir. Çalışma bu anlamda Kûfe kırâatini genel olarak ele almaktadır. Bütüncül bir bakış açısıyla hazırlanan bu çalışmanın literatürdeki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

İslam âleminin çoğunluğunun Âsım kırâatinin Hafs rivayetine göre okuması ve bu önemli kırâat imamı ve râvisinin Kûfe ekolünde yer almalarının çalışmamızı seçmemizde büyük etkisi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Aynı şekilde farklı okuyuş şekilleri olan İmam Hamza ve Kırâat-i Aşere’de onuncu imam olarak anılan Halef’in, diğer taraftan önemli bir dil âlimi olan Kisâî’nin bu ekolde yer alması, onların okuyuş özelliklerinin nasıl olduğuna dair bilgiler almak, birbirleriyle mukayese etmek ve sonrasında oluşan benzerlik ve farklılıklarla ne gibi sonuçlara ulaşılabileceğini görmek amaçlarımız arasındadır.

1.3 Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Bu çalışmada metod olarak sosyal bilimlerde başvurulan tümevarım metodu kullanılmıştır. Kırâat imamlarının usûllerine, gerek usûl gerekse de fûrû eserlerden istifade edilerek ulaşılmıştır. Usûllerin mukayesesi ise usûller müstakil olarak ele alındıktan sonra benzer ve farklılıklar açısından yapılmıştır. Çalışmada imam ve râvilerin okuyuş özellikleri İstanbul tarîki, Ahmed es-Sûfî¹ mesleğine² göre ele

¹ Geniş bilgi için bkz. Ramazan Pakdil, *Talim, Tecvîd ve Kırâat* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 417.

² İsmail Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzûlü ve Kırâati* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 250; Kırâatte kaynakların zahiriyle amel edenlerin yoluna ve usulüne “ruhsat mesleği”, ihtiyatla amel edenlerin usulüne de “azimet mesleği” denmektedir. Geniş bilgi için bkz. Ramazan Pakdil, *Talim, Tecvîd ve Kırâat*, 474.

alınmıştır. Çalışmada kadim eserlere ve günümüz kaynaklarına yer verilmiş ve bu çerçevede tefsir ve kırâat eserlerinden istifade edilmiştir. İbn Mücahid'in (ö. 324/936) *Kitabu's-Seb'a'sı*, Mekkî b. Ebî Tâlib'in (ö. 437/1045) *Keşf* adlı eseri, Dani'nin (ö. 444/1053) *Teyisir* adlı eseri, İbnü'l-Cezeri'nin (ö. 833/1429) *Gayetü'n-Nihaye fi Tabakati'l-Kurra*, *Neşr*, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr*, *Müncidü'l-Mukriin* eserleri, Paluvî'nin (ö. 1192/1778) *Zübdetü'l-İrfan'ı*, Muhammed Emin Efendi'nin (ö. 1859) *Umdesi* ve Benna'nın (ö. 1117/1705) *İthaf'ı* bu anlamda kaynak olarak alınmış ve Tevfik İbrahim Damre'nin usullere dair eserleri, Zencele'nin (ö. 403/1011) *Hucetü'l-Kırâati* de faydanılan eserler olmuştur. Günümüz eserlerinden İsmail Karaçam'ın *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzulü ve Kırâati*, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, Ramazan Pakdil'in *Talim, Tecvid ve Kırâatı*, Abdulhamit Birişik'in *Kırâat İlmi ve Tarihi*, Siraceddin Öztoprak'ın *Kur'ân Kırâatı*, Abdurrahman Çetin'in *Kırâatlerin Tefsire Etkisi ve Yedi Harf ve Kırâatler*, Muhammed Dabbağ'ın usûl eseri faydanılan eserler olmuştur. Çalışmada istifade edilen tefsir kaynakları ise Taberi'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-Beyân'ı*, Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) *Keşşâf'ı*, Nesefî'nin (ö. 710/1310) *Medârikü't-Tenzîl'i*, İbn Kesir'in (ö. 774/1373) *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim'i*, Suyuti'nin (ö. 911/1505) *el-İtkân'ı*, Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) *Rûhu'l-Meânî'si*, Muhsin Demirci'nin *Tefsir Usûlü*, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın *Kur'ân Yolu ve Meâli* eserlerinden istifade edilmiştir.

2. KIRÂAT İLMİ

Tezde ele alınacak konulara zemin teşkil edecek ve tezde kullanılan kavramları tanıttak bu bölümde kırâat ilmine dair genel bilgiler verilir; kırâatin temelini oluşturan ahurfü's-seb'a konusuna değinilecektir. Bu bağlamda ahurfü's-seb'a'ya dair hadislerden örnekler verilecektir. Devamında ise kırâat çeşitleri, usûl, okuyuş tertipleri ve kırâatte ferşü'l-hurûf gibi kavramlar ele alınacaktır.

2.1 Kırâat İlminin Tarifi

Kırâat ilmi, İslâmi ilimler içinde önemli bir yeri olan ve Kur'ân lafızlarının nasıl ve ne şekilde okunduğunu ele alan bir ilimdir. Kur'ân'ı fehmetmek için onu doğru okumak ve telaffuz etmek gerekmektedir. Sahâbe bu amaçla Kur'ân'ı doğru okuyarak telaffuz etmeye önem vermişlerdir. Kur'ân kelâmını, lehçeleri farklı olan sahâbe, Hz. Peygamber'in aktardığı şekilde almışlar ve farklı okuyuş şekillerini kendilerinden sonrakilere aktarmışlardır.

Kırâat lügat olarak 'okumak, tilavet ve telaffuz etmek' manasında masdar olarak gelirken, 'sesli ya da sessiz ve nağmeli veya nağmesiz olarak okuyuş, tilâvet etme manasında da isim olarak gelmektedir. Kur'ân lügat olarak ve kendisinin kullanımında kırâat ile aynı anlamdadır.³ İstilahî manasını ise 'mezheplerden bir mezhep olarak, kırâat imamlarından her bir imamın, diğerinden farklı olarak tutmuş olduğu yoldur'⁴ diyerek tarif etmek mümkündür. Râgıb el-İsfahânî "Tertilde, harf ile kelimeleri birbirine tazammun etmeye denir." diye tarif etmektedir.⁵ Diğer bir tanıma göre 'İster yedi, ister on ve ister diğer benzer kırâat imamlarının birindeki rivayet ve tarîkler ihtilaf etmezse o kırâattir.'⁶ denmektedir. Kırâat ilmi hakkında diğer âlimlerin de yapmış oldukları tanımlamaların yanı sıra İslâm dünyasında tanınmış kırâat üstadı İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429)'nin 'Kur'ân sözcüklerinin edasının mahiyetini,

³ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, thk. Abdullah Ali El-Kebîr vd. (Kahire: Dâr'ul-Meârif, ts.), 3563; Abdülhamit Birişik, "Kırâat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/426.

⁴ Mennâ' Halîl el-Kattân, *Mebahis fî Ulumi'l-Kur'ân* (Kahire: Vehbe Neşriyat), 162.

⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Şam: Dâr'ul-Kâlem, 2009), 668.

⁶ Celâleddin es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmil'l-Kur'ân* (Beyrut: Risalet Yayınları, 2008), 162.

nakledenlerine dayandırarak çeşitli okunuşlarını konu edinen bir ilimdir.⁷ tanımlaması, kırâat ilmini daha kapsamlı bir şekilde tarif etmektedir.

2.2 Kurrâ

İslâmiyetin ilk yıllarından itibaren “kurrâ” kelimesi farklı grupları ifade etmiştir. Hz. Peygamber’in kendilerinden Kur’ân okunmasını önerdiği Abdullah b. Mes‘ud, Muâz b. Cebel, Übey b. Kâ‘b ve Sâlim Mevla Ebû Huzeyfe’den kurrâ diye söz etmesi, Hz. Ömer’in Hz. Ebû Bekir’e gelerek Yemâme savaşından sonra kurrâdan hayatta hiçbir kimsenin kalmaması tehlikesinin olduğunu ifade edip Kur’ân’ın cemedilmesini talep etmesi misâllerinde kurrâ kelimesi “Kur’ân kırâatinde mutahassıs kişiler” manasında kullanılmıştır.⁸ Kurrâ kelimesi, sözlükte ‘okuyan’ veya ‘okuyucu’ anlamına gelmektedir. Kârî sözcüğünün çoğul ifadesidir. İstilahta, kendilerine yedi ya da on kırâat dayandırılan meşhur imamlara denmektedir.⁹

2.3 Mukrî

Kur’ân öğretene ve okutan kimselere denir. Kırâatleri bilip onları müşafehe yoluyla rivayet edenlere de denmektedir. Mesela birisi Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1052)’nin *et-Teyisîr* isimli kırâat eserini ezberlese bile bir başkasına hocanın ağzından bizzat işiterek nakletmedikçe mukrî sayılmaz. Çünkü kırâatlerde ancak sema ve müşafehe yoluyla bu durum gerçekleşmektedir.¹⁰

⁷ Muhammed b. Muhammed İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-Mukriîn ve Mürşidü’t-Tâlibîn* (Kahire: Mektebetü’l-Kudsî, 1931), 3; Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfû Fuzalâi’l-Beşer bi’l-Kırâ’ati’l-Erbaate Aşer*, thk. Şaban Muhammed İsmail (Kahire: Mektebetü’l-Külliyeti’l-Ezheriyye, 1987), 67.

⁸ Mennâ’, *Mebahis fî Ulumi’l-Kur’ân*, 62; Mustafa Öz, “Kurrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/445.

⁹ Ebu Hafs Siraceddin Ömer b. Kasım b. Muhammed en Neşşar el Ensar, *el Budurü’z Zahire fîl Kırâatil Aşri’l Mütevatire* (Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabi, ts.), 7-8; İsmail Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzûlü ve Kırâatı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 241; Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd, İstilahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 105; Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâat-i Aşere* (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 29.

¹⁰ Cezerî, *Müncidü’l-Mukriîn*, 3; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 127.

2.4 Râvi, Rivayet ve Tarîk

On ya da on dört kırâat imamına dayandırılan rivâyetlerden birini ya da birkaçını o kırâatin imamından doğrudan ya da dolaylı şekilde ahz eden ve bu kırâati sistemleştiren kimselere râvi denir.¹¹ Râvî'ye dayandırılan kırâate de rivâyet adı verilmektedir. (Âsım kırâatının Hafs rivâyeti gibi.)¹² Tarîk, lugat olarak 'yol' anlamına gelmektedir. Kırâat ilmi terimi olarak ise râvîden rivayet edene dayandırılırsa tarîk adı verilmektedir.¹³ (Hamza kırâatının Halef rivâyetinin İdrîs el-Haddâd tariki gibi.) Halef ayrıca Kırâat-i Aşere'de onuncu imam sayıldığı için İdrîs el-Haddâd da ayrıca râvidir.

2.5 Vech

Yüz, cephe, görüntü, metod, neden vb. anlamlara gelmektedir. Istılâh manasına gelince; kırâat, rivayet ve tarîk haricinde, kârinin tercihinin kalan okuyuşuna vech adı verilmektedir.¹⁴ Sükûn-u ârız veya besmele vecihleri buna örnek olarak gösterilebilir. Kâri bu vecihleri sıralamada ya da birkaçını uygulayarak diğerlerini bırakma konusunda ihtiyarî olabilir.¹⁵

2.6 Kırâat Yedi Harf İlişkisi

Hiç şüphesiz yedi harfin, Kur'ân kırâatının kolay okunup anlaşılmasında, kırâat ilminin zenginleşmesi ve gelişmesinde büyük katkısı vardır. Kur'ân'ın yedi harf olarak nüzûlünün sebebi müslümanlara bir kolaylık, genişlik, rahmet olması ve özellikle Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in, kendisine Cebrail (a.s) gelip 'Allah, ümmetine Kur'ân'ı bir harf üzere okumanı emretti' sözüne karşılık 'Allah'tan yardım dilerim ki ümmetim buna güç yetiremez' şeklindeki cevabıdır.¹⁶

¹¹ Abdülhamit Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 27.

¹² Birişik, "Kırâat", 25/426.

¹³ Ebu Hafs Siraceddin, *el-Budurü'z-Zahire*, 8-11; Pakdil, *Talim, Tecvid ve Kırâat*, 478.

¹⁴ Celaleddin es-Suyuti, *el-İtkân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Risale Yayınları, 2008), 162.

¹⁵ Mustafa Atilla Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettah el-Paluvî Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve "Zübdetü'l-İrfan" Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 19.

¹⁶ Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2016), 1-2/25.

Yedi harfin ne olduğu konusunda İslam âlimleri farklı farklı görüşler ortaya atmışlardır. Ancak bu konuda tam anlamıyla görüş birliğine varılamamıştır. Tabi bunun sebebi Allah Rasûlü'nün bu konu hakkında kesin bir şey söylememiş olmasıdır. Kimileri yedi harfin, haram-helal, muhkem-müteşâbih, nâsih-mensûh vb. kavramları ifade ettiğini söylerken, kimileri de bunu yedi lehçe olarak tanımlamıştır. Hatta bu yedi lehçenin Kureyş, Hevâzin, Yemen, Sakîf, Temim, Tayy ve Hüzeyl kabileleri tarafından konuşulan lehçeler olduğu söylenmiştir ancak bu görüşte de fikir birliği sağlanamamıştır.¹⁷ Konu ile alakalı birkaç hadisi zikretmek yerinde olacaktır:

Abdurrahman b. Abdü'l-Kâfî'den rivayetle 'Ömer b. Hattâb'ı şöyle söylerken işittim. 'Hişâm b. Hâkim'i Furkân Sûresini benim tilavet ettiğimden başka bir şekilde okurken işittim ve ridasının yakasını tuttum ve onu Rasûlullah'a götürdüm. Ve söyledim ki 'Ya Rasûlallah bunun Furkân Sûresini bana öğrettiğinden başka bir şekilde tilâvet ettiğini işittim. Ardından Rasûlullah ona okuttu ve Hişâm işittiğim şekilde kırâati gerçekleştirdi. Böylece Hz. Peygamber 'Bu şekilde indirildi' dedi. Sonra benim okumamı istedi ve ben de okudum ve 'böyle indirildi' dedi. Muhakkak Kur'ân yedi harf üzere indi, kolayınıza geldiği gibi okuyun' diye söyledi.¹⁸ İbn Abbas'tan rivayetle Rasûl-i Ekrem "Cebrail (a.s) bana bir harf üzere okudu ve ben de tekrarladım ve yedi harfe ulaşınca kadar artırmayı talep ettim."¹⁹

Hadislerden anlaşıldığı üzere yedi sayısının birçokluğu ve Kur'ân okumada bir kolaylığı ifade ettiği söylenebilir. Bunun yanında yedi harfin kırâatler ile alakalı olduğu konusunda sağlam rivayetler de bulunmaktadır. Bu noktada "Hz. Osman (r.a) Kur'ân'ı istinsah ederken acaba yedi harften kaynaklanan okuma farklılıklarını dikkate almış mıdır?" Ayrıca "Hz. Osman Kur'ân'ı istinsah ederken Kureyş lehçesini temel almış ve bunun sonucu olarak başka okuyuşları terketmiş midir?" sorusu da akıllara gelebilir. Aksine Kur'ân farklılıkları ile istinsah edilmiş ve imam mushafının hattına uygun olan kırâatlerin korunması ve uygun olmayan kırâatlerin çıkarılması ile bu işlem tamamlanmıştır.²⁰ Netice itibariyle Hz. Osman mushaflarının yedi harfi ihtiva ettiğini

¹⁷ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2020), 111-112.

¹⁸ Ebû Amr Osman ed-Danî, *el-Ahrufu's-Seb'atü lil'Kur'ân*, thk. Dr. Abdu'l-Müheymin Tahhan (Cidde: Dar'ul Menar, 1997), 11.

¹⁹ Danî, *el-Ahrufu's-Seb'a*, 13; Ebû Şame, *Mürşidü'l-Veciz*, thk. Dr. Velid Mesaid Dabdabai (Kuveyt: İmamuz-Zehebî Yayınları, 1993), 219.

²⁰ Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, thk. Ali Muhammed Dabbağ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 7-8.

söylemek yerinde olacaktır.²¹ Şu an hâlâ varlığını sürdüren kırâat farklılıklarını da bu yedi harf kapsamında değerlendirmek tartışılabilir.

2.7 Kırâat Çeşitleri

Tevâtürü ve sağlamlığı konusunda Kur’ân-ı Kerîm mükemmel bir kitaptır. Kırâatlerin tevâtürlüğü konusuna gelince imamların sened yoluyla kırâatleri elde ettikleri kimseleri Allah Resûlü’ne dayandırmaları, kırâatlerin vahye dayandığını göstermektedir. Diğer bir görüşe göre de bir kısım âlimler, kırâatlerin ihtiyârî olduğunu ve ictihad ile oluştuğunu söylemişlerdir. Zemahşerî de bunlardandır. Ancak kırâat imamlarının kırâatlerinin sıhhati üzerinde icmâ vaki olmuştur.²² Kırâatler tevâtür ve sağlamlığı noktasında bazı kısımlara ayrılmaktadır:

2.7.1 Sahih Kırâatler

Kırâatlerin sıhhatli olup olmadığı konusunda meşhur kırâat âlimi İbnü’l-Cezerî’nin görüşleri esas alınmaktadır. Üç temel kriter belirlenmiştir: “Arap diline (sarf, nahiv, belagat vb.) uygun olması, Hz. Osman Mushaflarının yazısına uygun olması ve sağlam bir senede sahip olması.”²³ şeklinde ifade edilebilir.

Bu şartları taşıyan kırâatler sahih sayılırlar. Reddi câiz değildir, inkâr etmek de uygun olmaz. Bilakis bu kırâat, yedi, on ya da bunlardan başka kabul gören imamlardan işitilsin, Kur’ân’ın kendisi için inen yedi harften kabul edilir ve bu yedi harfi kabul etmek insanlara vaciptir. Her ne vakit bu üç rükûndan bir tanesi yok olursa, bu kırâat ister yedi imamdan isterse onlardan daha büyüklerinden rivayet edilmiş olsun, zayıf, bâtil ve şâzdır. Selef ve halef âlimlerince sahih olan budur.²⁴

²¹ Cezerî, *en-Neşr*, 1-2/31; Bkz. Muhammed Abdülazîm Zürkânî, thk. Halid b. Osman Es-Sebt, *Menâhilü’l-İrfân fî Ulûmi’l-Kur’ân* (Medine: Daru İbn Affân, 1991), 1/365.

²² Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzûlü ve Kırâati*, 290; Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kırâatler* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2010), 379-380.

²³ Cezerî, *en-Neşr*, 1-2/15.

²⁴ Cezerî, *en-Neşr*, 1-2/15; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzûlü ve Kırâati*, 254; Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, 84.

H. Osman, H. Ali, Abdullah İbn Mes'ûd, Ebü'd-Derdâ, Zeyd b. Sâbit, Übey b. Kâ'b ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî, kendilerine sahih kırâatlerin dayanmış olduğu sahabelerdir. Yedi ve on kırâat de mütevâtir olmakla birlikte sahih kategorisine girmektedir.²⁵

2.7.2 Mütevâtir Kırâatler

Kırâat imamlarının ekserisinin hicri bir ile ikinci asırda hayat sürmeleri; Medine, Mekke, Basra, Şam ve Kûfe gibi merkezlerde bulunmaları; sahabe ile görüşmüş olmaları ve onların kırâatlerinin kendilerinden sonra yazılı hâle gelinceye kadar ekseri sayıda râvî tarafından nakledilmiş olması gibi sebepler bu imamların kırâatlerine olan itimatı artırmış ve âdetâ bu kırâatler tevâtür derecesinde anılmaya başlanmış ve bu durumu değerlendiren ulemâ yedi kırâati ittifakla mütevâtir kabul etmiştir. Diğer üç kırâatin de mütevâtir olduğunu söyleyenlerin yanı sıra meşhur düzeyinde sahih olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.²⁶

2.7.3 Meşhur Kırâatler

'Meşhur' kelimesi sözlükte 'şehr' kökünden türeyen 'ortaya çıkmak, yaymak' anlamlarına gelmektedir.²⁷ Cevheri (ö.400/1009(?), bu kelimeyi 'birşeyin ortaya çıkması' olarak tanımlamaktadır.²⁸ Senedi sahih olmasına rağmen tevâtür derecesine ulaşamamış ancak kırâat âlimleri arasında meşhur olmuş kırâatlere meşhur kırâatler denmektedir.²⁹ Bunlar yedi, on ve bunların dışında kalan makbul imamların kırâatleridir. Mütevâtir ile meşhûr kırâatler okunmaktadır ve bunlara inanmak vâcibtir. Reddi ise câiz değildir.³⁰

²⁵ Cezeri, *en-Neşr*, 1-2/9-10; Birişik, "Kırâat", 25/429.

²⁶ Cezeri, *en-Neşr*, 1/9; Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, 90.

²⁷ Seyyid Muhammed Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Mustafa Hicâzî (Kuveyt, 1973), 12/262; H.Yunus Apaydın, "Meşhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/368.

²⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2351.

²⁹ Akdemir, *Zübde*, 19.

³⁰ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzülü ve Kırâati*, 265-266.

2.7.4 Şâz Kırâatler

Sözlükte ‘tek başına kalmak’ anlamında şezz kökünden türeyen şâz³¹ kelimesi, sahih kırâatlerde aranan şartlardan tamamını veya birini bile olsa taşımayan kırâatlere denir. Hasan-ı Basrî, İbn Muhaysın, Yezîdî ve A‘meş’e dayandırılan kırâatler şâz kırâat olarak adlandırılmaktadır.³² Şâz kırâatler iki kısma ayrılmaktadır:

2.7.5 Âhâd Kırâatler

Sözlükte ‘tek kalmak’ anlamına gelen âhâd³³ kelimesi senedi sahih olmakla birlikte Hz. Osman’ın (r.a) mushafına ya da Arapçaya uymayan ve şöhret bulmamış, kendisiyle okunmayan kırâatlerdir.³⁴ Übey b. Kâ‘b ve Abdullah İbn-i Mes‘ûd’un mushafları buna misâl gösterilebilir. Bu mushaflar Kur’ân olarak kabul edilmekle birlikte okunmamaktadırlar. Şâz kırâatler meşhûr ve gayri meşhûr olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Meşhûr şâz kırâatler İmam Mâlik ve Şâfi‘î’ye göre hiçbir şer‘î hükümde geçerli değildir. Ancak Hanefî imamlarına göre sadece ibadet ve muamelat hususunda geçerli sayılmaktadır. Örneğin keffâret yemini bildiren âyet-i kerîmede resm-i Osman Mushaf’ında i Mes‘ûd’un -diye mutlak olarak yazılırken; Abdullah İbn ³⁵فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ mushafında buna مُتَتَابِعَاتٍ lafzı eklenmiş ve mukâyyed olarak yazılmıştır. Burada meşhur olan bir şâz kırâat ile ibadet konusu kayıt altına alınmıştır.³⁶ Gayr-i meşhur şâz kırâatler ise tüm imamlarca kabul edilmemekle birlikte bunlarla ilgili hiçbir şer‘î hüküm geçerli değildir.³⁷

³¹ Bkz. İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, 2356.

³² Suyutî, *el-İtkân*, 163.

³³ Bkz. İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, 35.

³⁴ Suyutî, *el-İtkân*, 167.

³⁵ el-Mâide 5/89.

³⁶ Feyizli, *Kırâat-i Aşere*, 27; el-Mâide 5/89.

³⁷ A.Celâleddin Karakılıç, *Kur’ânı Kerîm Okuma Kâideleri* (Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2018), 177-178.

2.7.6 Mevzû ve Müdrec Kırâatler

Lügatte ‘koymak, bir şeyi yere atmak ve yukarıdan aşağı bırakmak’³⁸ anlamlarına gelen vaz‘ masdarından türeyen mevzu terimi âhâd kıraatin aksine, Hz. Osman mushafına veya Arapçaya muvafık olsa bile, senedi sahih olmayan okuyuşlardır. Bu kırâatlere uydurulmuş kırâatler de denmektedir. Tefsir kabilinden Kur’ân metnine yapılan eklemelere de müdrec kırâatler denir. Sa’d b. Ebû Vakkâs’ın وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ مِنْ أُمِّ³⁹ kırâati burada örnek olarak gösterilebilir.³⁹

2.8 Kırâatte Usûl

Usûl, ‘asl’ kelimesinin çoğuludur. Sözlükte ‘başkalarının kendisi üzerine bina edildiği şey’ anlamındadır. İstilahî olarak ise şartları kendisinde gerçekleşen küllî hükümleri kastetmektedir.⁴⁰ Usûl bir başka ifadeyle “‘Kur’ân’ın kırâat imamlarına dayandırılan değişik okuyuş şekillerini bir sistem içerisinde ele alan kavram” olarak tanımlanabilir. Otuz yedi farklı usûl çeşidi vardır. ‘Îmâle, revm, sekt, izhar, ihtilâs, işmam, teşdid, sıla, idgam, ihfa, tevassut, kasr, işba’, kat’, iskat, tahkîk, tahfîf, taklîl, terkîk, nakîl, med, ibdal, iklâb, feth, tağlîz, tetmim, tesgîl, vakf, tefhim, iskân, teshil, hazf, irsal, izafet ya’ları, zevaid ya’ları gibi usûl farklılıklarından bahsedilmektedir.⁴¹

2.8.1 Nakledenlerine Nisbetle Usûl Çeşitleri

Kırâat farklılıkları; imamlar, râvîler ve râvîlerin râvîlerine nispetle sistemli bir şekilde ele alınmaktadır.

2.8.1.1 Aşere usûlü

On kırâat imamı ve ravilerinin okuyuş farklılıklarını ele alan ve bu şekilde uygulamaya konulan usûle denir. İbnü’l-Cezerî, seb‘a tariki kaynaklarına ilaveten et-Tahbîr ve ed-

³⁸ Zebidî, *Tâcû’l-Arûs*, 22/335; M. Yaşar Kandemir, “Mevzû”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/493.

³⁹ Suyuti, *el-İtkân*, 167-168; en-Nisâ 4/12.

⁴⁰ Ali Muhammed Dabbağ, *el-İda’etu fî Beyani Usûli’l-Kirâ’at* (Mısır: el-Mektebetü’l-Ezheriyyetü li’t-Tûras), 10.

⁴¹ Dabbağ, *Usûli’l-Kirâ’at*, 10.

Dürre eserlerinde üç meşhûr kırâati de eklemiştir. Neticede uygulama bu eserlerin içeriğine göre şekillenmiştir.⁴²

2.8.1.2 Takrîb usûlü

On kırâat imamı ve râvîlerine ilaveten tarîklerin de okuyuş farklılıklarını uygulamaya koyan metoda denir. İbnü'l-Cezerî *en-Neşr* ve *Takrîbü'n-Neşr* adlı eserlerinde bu tarîkleri de eklemiştir. Tayyibe adlı eserinde de bunlar manzum olarak geçmektedir.⁴³

2.8.2 Okuyuş Yöntemi Açısından Usûl Çeşitleri

Kırâatte eğitim metodu hicri 1. asırdan itibaren infirâd ve hicri 5. asırdan itibaren de indirâc metodu olarak uygulanmıştır.⁴⁴

2.8.2.1 İnfirâd usûlü

İnfirâd; yalnız kalma, yanında kimse olmama anlamlarına gelmektedir.⁴⁵ İstilahî olarak, her kırâat veya rivayetin belli başlı birbirine karıştırılmadan okunup birbirinden bağımsız olarak hatmedilmesi şeklidir. Hz. Peygamber döneminde Kur'ân okunup, öğretilirken bu yöntem takip edilmiştir. Hicri 5. asra kadar böyle devam etmiştir.⁴⁶

2.8.2.2 İndirâc usûlü

Kelime olarak dâhil olma, içine sıkıştırma manalarına gelmektedir.⁴⁷ İstilahî olarak ise rivayet ve tarîklerin bir araya cem edilerek okunması şeklidir. Bu uygulama hicri beşinci asırdan itibaren başlamıştır. Kırâat alimleri bu usulle okumaya müsaade etmemiş ancak İmam Suyûtî'nin belirttiği gibi uzman bir hocanın karşısında kırâatleri

⁴² Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullan fî İzahî Zübde'ti'l-İrfân*, thk. Mehmet Çaba (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2021), 1/33; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâatı*, 249.

⁴³ Akdemir, *Zübde*, 23.

⁴⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/216; Cezerî, *en-Neşr*, 2/195.

⁴⁵ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 92.

⁴⁶ Cezerî, *en-Neşr*, 2/194-195; Pakdil, *Tâlim, Tecvîd ve Kırâat*, 479.

⁴⁷ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 92.

bir bir okuyup sonra cem etmek isteyenlere izin verilmiştir.⁴⁸ Günümüzde de infirâd usûlü ile okumanın fazla zaman alacağı düşüncesiyle kırâat eğitimi indirâc yöntemi ile verilmektedir.⁴⁹

2.9 Kırâatte Okuyuş Tertipleri

Kırâat eğitiminde uygulanagelen yöntemler merâtib-i erbaa ve mertebeteyn olmak üzere ikidir:

2.9.1 Merâtib-i Erbaa

Kur'ân kırâati eğitim metodunda Fâtiha'dan başlayarak Rûm Sûresi'ne kadar olan tertibe denir. Bu tertipte Medd-i Munfasıl ve muttasılda dört mertebe med çeşidi ile okunmaktadır. Kasr, tevassut ve tûl'un aralarına birer mertebe daha ekleyerek, Fuveyka'l-Kasr, Tevassut, Fuveyka't-Tevassut ve Tûl kavramları ile söz edilen dört mertebeden bahsedilmektedir.⁵⁰

2.9.2 Mertebeteyn

Kur'ân kırâati eğitim metodunda Rûm Sûresi'nden başlayarak Kur'ân'ın nihâyetine kadar olan tertibe denmektedir. Bu tertipte munfasıl ve muttasıl medde iki mertebe med çeşidi ile okunmaktadır. Kasrın üstünde med mertebesi olarak yalnızca tevassut ve tûl öngörülmektedir.⁵¹

2.10 Ferşü'l-Hurûf

Sözlükte “açma, yayma”⁵² gibi anlamları ifade etmek için kullanılan “ferş” kelimesi kırâat ilminde; belirli bir kurala dayanmayan ve Kur'ân'da düzensiz hâlde yer alan

⁴⁸ Feyizli, *Kırâat-i Aşere*, 33.

⁴⁹ Yavuz Fırat, “Kırâat İlmi ve Tarikler”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (Şubat 2011), 53.

⁵⁰ Akdemir, *Zübde*, 29.

⁵¹ Akdemir, *Zübde*, 29.

⁵² İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab*, thk. Abdullah Ali Kebîr, M. Ahmed Haseballah, H. Muhammed Şâzelî, Kahire: ts. 3382.

ihtilaflarda “ferşü’l-hurûf” tamlaması ile kullanılmaktadır.⁵³ Ferşü’l-Huruf anlama etki edip etmeyen olarak iki bölümde değerlendirilmektedir. Anlama etki etmeyen farklılıkları Kur’ân’ın yüzde seksenini oluştururken, anlama etki eden yaklaşık yüzde yirmisi de diğer kalan farklılığı oluşturmaktadır.⁵⁴ Örneğin imale gibi lehçeyi baza alan okuyuşlarda ya da kimi yerlerde hareke değişikliğinden kaynaklanan okuyuş farklılıkları anlama etki etmeyip değiştirmez iken; Yunus Sûresi 30. Âyet-i Kerîme’de yer alan تَبْلُوا lafzını Hamza, Kisâî ve Halef تَبْلُوا okumuş ve mânâsı değişmiştir.⁵⁵ Yani kelimenin yapısında değişim olmuştur. Yine aynı şekilde يَقْضُ ve يَقْضُ lafız farklılıkları ile anlam hâliyle değişmektedir.⁵⁶ Bunun gibi anlama etki eden ferş farklılıklarına son kısımda yer verilecektir.

⁵³ Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 63; Bkz. Yaşar Akaslan, Kırâat-i Aşere’de Ferş Yönünden Farklılıklar, *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4 (2017), 8.

⁵⁴ Akaslan, “Kırâat-i Aşere’de Ferş Yönünden Farklılıklar”, 8.

⁵⁵ Danî, *Teyşîr*, 121; Cezerî, *en-Neşr*, 2/283.

⁵⁶ Dani, *Teyşîr*, 103; Cezerî, *en-Neşr*, 2/258.

3. KÛFE KİRÂAT EKOLÜ

Bu kısımda tezin temelini oluşturan kırâatte Kûfe Ekolü'nün oluşum süreci incelenecek ve mezkûr ekolün imamları ve ravileri hakkında temel bilgiler verilecektir.

3.1 Kûfe Kırâat Ekolünün Şekilleniş Süreci

Hicretin otuzuncu senesinde Hz. Osman'ın (r.a) hilafeti zamanında Ermenistan ve Azerbaycan savaşında Huzeyfe b. Yemân, insanların kendi aralarında 'benim kırâatim seninkinden daha doğru' diye Kur'ân hakkında ihtilaf ettiklerini görmüştür. Bu durum Huzeyfe'yi korkutmuş ve o bu durumu Hz. Osman'a (r.a) bildirmiş ve ona 'Şu ümmet Yahudi ve Hristiyanların kitaplarında düştükleri ihtilafa düşmeden önce bu işe bir çözüm üret' demiştir. Bunun üzerine Hz. Osman; Zeyd b. Sâbit, Saîd b. Âs, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Harîs b. Hişâm'a istinsah için emir vermiş ve 'Siz Kur'ân'da herhangi bir noktada Zeyd ile ihtilafa düşerseniz, onu Kureyş lehçesine göre yazın. Çünkü Kur'ân, Kureyş lehçesiyle indirilmiştir.' demiştir.⁵⁷ Böylece Kur'ân'ın istinsahı başlamıştır. O ilk nüshadan da Mushaflar yazılıp bazı bölgelere gönderilmiştir.⁵⁸ Bu bölgelerden biri de Kûfe'dir. Kûfe'ye tâbiînden Ebû Abdurrahman es-Sülemî (ö. 73/692 [?]) gönderilmiş ve o, gönderilen mushafı esas alarak kırk yıl Kûfe camiinde kırâat okutmuştur.⁵⁹

Hz. Osman (r.a), göndermiş olduğu Mushaflara muhalif olan okuyuşların terkedilmesini emretmiş; bunun üzerine o bölgedeki kurrâ, Osman mushafına aykırı olan kırâatleri terkederek kendilerine gönderilen Mushafların hattına uygun şekilde okumaya gayret etmişlerdir. Dolayısıyla Osman mushafına uygun kırâatlere kendilerini hasretmişlerdir. Kur'ân'ın zabtına önem vererek ve kendilerine uyulan, kendileri için yolculuğa çıkılan, kendilerinden kırâat alan belde halklarının kırâat alma konusunda rıza ile icmâ ettikleri imamlar olmuşlardır.⁶⁰ Kûfe'de Ebû Abdurrahman

⁵⁷ Ebû Şame, *Mürşidü'l-Veciz*, 174-175.

⁵⁸ Cezeri, *en-Neşr*, 1/13-14.

⁵⁹ Siraceddin Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), 135.

⁶⁰ İbn Mücahid, *Kitâbü's-Seb'a*, thk. Şevkî Dayf (Kahire: Dâr'ul-Meârif, 1980), 9-10.

es-Sülemî'den sonra Âsım b. Ebi'n-Necûd, Hamza b. Habîb ve Kisâî bu bölgede kendilerine uyulan imamlar olmuşlardır.⁶¹

3.2 Kûfe Kırâat İmamları ve Ravileri

Bu kısımda Kûfe kırâat imamları ve râvilerinin hayatlarına yer verilecektir. İmam Hamza'nın râvisi Halef'e ise onuncu kırâat imamı sayıldığı için ayrı başlık altında kırâat imamı olarak râvileri ile birlikte ayrıca değinilecektir.

3.2.1 Âsım b. Behdele

Kûfe'de doğan Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî'nin doğum tarihinin h.45 olduğu tahmin edilmektedir. H.127/745 senesinde Kûfe'de vefat etmiştir.⁶² Kûfe'nin kırâat imamı olarak kabul edilmiştir. Yedi kırâat imamı arasında 5. sırada yer alan İmam Âsım'ın rumuzu ‘ ُ ’ dur.⁶³ Abdurrahman es-Sülemî'den sonra kırâat imamlığı ona geçmiştir. Diğer bölgelerden âlimler eğitim için ona gelmişlerdir. Kırâati'nin özellikleri arasında itkân, fesahat, tecvîd ve güzel sesi bir araya getirmesi sayılabilir.⁶⁴

İmam Âsım, Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den Alî b. Ebî Tâlib'in; Zir b. Hubeyş el-Esedî'den de Abdullah b. Mes'ûd'un kırâatını almıştır. Alî b. Ebî Tâlib'in kırâatını râvilerinden üvey oğlu olan Hafs b. Süleyman'a; Abdullah b. Mes'ûd'un kırâatını da diğer râvisi Ebû Bekir Şûbe'ye öğretmiştir.⁶⁵

İmam Âsım, meşhur bir kırâat âlimi olmasının yanında ayrıca iyi bir nahivcidir. Ebû Bekir b. Ayyâş: ‘Asım, nahivciydi. Konuştuğunda fasih konuşurdu. Kelâmı meşhurdu ve insanların en fasihîydi. İtkânda ma'rûf, fesahatta meşhur, zamanın önde gelen âlimiydi.’ demektedir. Ancak hadis ilminde, kırâat ve nahivde olduğu gibi meşhur

⁶¹ Muhammed el-Muhtar Veleddin Ebbâh, *Tarihü'l-Kırâat fi'l-Meşrik ve'l-Mağrib* (Fas: ISESCO, 2001), 14.

⁶² İbnü'l-Cezeri, *Tahbiru't-Teyisir*, (Beyrut: Dar'ul-Kütübü'l-İlmiyye, 1983), 15.

⁶³ Rumuz; remz kelimesinin çoğulu olup ‘işaret’ anlamına gelmektedir. Bkz. Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 15/162. Kırâat ilminde kırâat imamlarını sembolize eden işaretlere rumuz denir. Bkz. İbnü'l-Cezeri, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâ'ati'l-Aşr* (Beyrut: Dar'ul-Kütübü'l-İlmiyye, 2011), 16.

⁶⁴ İbnü'l-Cezeri, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr*, 11; Taha Faris, *Terâcîmu'l-Kurrâ'il-Aşer ve Ruvatihimü'l-Meşhûrîn* (Reyyan Yayınları, 2014), 83.

⁶⁵ Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı*, 134-135.

olduğu pek söylenemez. Âlimler bu konuda ihtilafa düşmüşlerdir. Ahmed b. Hanbel: ‘Asım sikâdır ancak A’meş ondan daha fazla ezberlemiştir. Hadisleri tespit etme noktasında Şûbe, A’meş’i Âsım’a tercih etmiştir.’ demektedir. Muhammed b. Saîd: ‘Asım sikâdır ancak hadisinde çok hata vardır.’ demektedir. Genelde eleştiriler ezberinin az ve hadisinde hatalar olmasına yöneliktir.⁶⁶

3.2.1.1 Ebû Bekir b. Ayyâş (Şû‘be)

Şû‘be b. Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el-Kûfî el-Hannat h.95’de doğmuştur. H.193/809 senesinde Kûfe’de vefat etmiştir. Kırâat ilmindeki rumuzu ‘ص’ dır.⁶⁷ Kur’ân’ı üç defa Âsım b. Behdele’ye okumuştur. İsmail es-Sûde, Abdurrahman b. Husayn, Süleyman el-Â’meş ve onlardan başka bir gruptan da rivayette bulunmuştur.⁶⁸

Kendisine Ebû’l-Hasan el-Kisâî, Yahya el-Âlimî, Ebû Yusuf Yakup el-Â’şe, Abdurrahman b. Ebi Hammâd, Yahya b. Âdem ve diğerleri Kur’ân’ı okumuşlardır. Kendisinden Abdullah İbnü’l-Mübârek, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Ahmed b. Hanbel ve sayısız kişi rivayette bulunmuştur. Yahya b. Âdem’den rivayetle Ebû Bekir Şû‘be kendisine ‘Kur’ân’ı Âsım’dan beş beş okudum. Ondan başkasından öğrenmedim ve ondan başkasına da okumadım. Yaklaşık üç sene Âsım’a ihtilafta bulundum’ demiştir.

Kendisi için ‘Ben İslâmın yarısıyım’ demiştir. İmam, ilim ehli, zâhid, vera sahibi ve ameli çok bir âlimdir. Kırâatte senedi, İbn Mes‘ûd’da (r.a) son bulur. Hafs, ‘Ebû Bekir Şû‘be’nin bana muhalefet ettiğini Âsım’a söyledim. Âsım, ‘Sana, Alî b. Ebî Tâlib’ten rivayetle Ebû Abdurrahman es-Sülemî’nin bana okuttuğunu okuttum. Şû‘be’ye de, Abdullah b. Mes‘ûd’dan rivayetle Zir b. Hubeyş’in bana okuttuğunu okuttum.’ demiştir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında ‘sikâ, Kur’ân sahibi’ diye söz etmektedir. İbn Mübârek ise ‘Sünnette Ebû Bekir b. Ayyâş’tan daha hızlısını görmedim’ demiştir.⁶⁹

⁶⁶ Taha Faris, *Teracimu’l-Kurrâ’il-Aşer*, 83-87.

⁶⁷ Cezeri, *Şerhu Tayyibetü’n-Neşr*, 16.

⁶⁸ Tevfik İbrahim Damre, *El-Cisru’l-Me’mûn ilâ Rivayetü Şû‘be* (Ürdün: Mektebetü’l-Vataniyye, 2007), 15.

⁶⁹ Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi, *Marifetü’l-Kurra’il-Kibâr*, thk. Salih Mehdi Abbas vd. (Beyrut: Risale Yayınları, 1988), 1/135; Faris, *Teracimu’l-Kurrâ’il-Aşer*, 89-90.

Şû‘be, Kur’ân’ın beş yüz yirmi yerinde Hafs’tan farklı rivayette bulunmuştur. Şû‘be, hadis ve fıkıh ilmi ile de alakadar olmuştur. Şû‘be’nin Kur’ân’ın otuz cüze bölünmesi hakkında ‘*Eczâu Selâsin*’ adlı bir eseri de mevcuttur.⁷⁰

3.2.1.2 Hafs b. Süleymân

Ebû Ömer Hafs b. Süleymân b. el-Muğîra el-Esedî el-Kûfî el-Bezzaz, Kûfe şehrine yakın Gâdiriye köyünde h.90 senesinde dünyaya gelmiş ve h.180/796 yılında vefat etmiştir. Hafs, İmam Âsım’ın üvey oğludur. Kırâat ilmindeki rumuzu ‘ع’ dir.⁷¹

Âsım b. Behdele - Ebû Abdurrahman es-Sülemî - Alî b. Ebû Tâlib - Hz. Peygamber şeklinde kırâatte senedi ortaya çıkmaktadır. Arz ve sema yolu ile kendisinden Ömer b. Sabbah, Ubeyd b. Sabbah, Ebû Şuayb el-Kavvâs, Hamza b. el-Kâsım vb. kişiler kıraat okumuşlardır. Eyyûb b. el-Mütevekkil ‘Hafsın kırâati, Ebû Bekir b. Ayyâş’ın kırâatinden daha sahihtir. Ancak Ebû Bekir, Hafs’tan daha güvenirlidir.’ demiştir. Hafs, hıfz yönünden Şû‘be’den daha üstün sayılmıştır. Zamanında insanların en fazla okuyanı ve Bağdat ve Mekke’ye gidip oralarda kıraat okutmuştur.⁷²

Hadis ilminde Hafs’a yönelik eleştiriler mevcuttur. İbn Ebû Hâtim ‘Hafs hakkında babama sordum. Hadisinin zayıf olması sebebiyle yazılamayacağını, tasdik edilmez, uydurma hadis olduğunu söyledi. Kırâatler hakkında sorduğumda ise ‘Ebû Bekir b. Ayyâş, ondan daha sabittir.’ cevabını verdi. Sâci, Ahmed b. Muhammed el-Bağdadî’den, o da İbn Muîn’den rivayetle şöyle dedi: ‘Hafs ve Şû‘be, Âsım kıraatinde söz sahibi idiler. Hafs, Ebû Bekir’den kırâat alanında daha üstündü. Ebû Bekir Şû‘be ise rivayetlerinde son derece kendisine güvenilecek bir kimseydi.’⁷³

Hafs, Rûm sûresinin elli dördüncü âyetinde üç kez geçen ‘ضعف’ lafzının fâel-fiilini dammeli okuyarak hocası Âsım’a muhalefet etmiştir. Bunun dışında hiçbir yerde İmam Âsım’a muhalefet etmemiştir. Ancak bu yerler Hafs rivayeti esas alınarak

⁷⁰ Öztoprak, *Kur’ân Kırâati*, 138.

⁷¹ Cezeri, *Şerhu Tayyibetü’n-Neşr*, 16.

⁷² Zehebi, *Marifetü’l-Kurrâ*, 1/140, 141; Faris, *Teracimu’l-Kurrâ’il-Aşer*, 98.

⁷³ İbn Hacer el-Askalani, *Tehzibü’t-Tehzib* (Risale Yayınları, 2005), 1/451.

basılan Mushaflarda Âsım kıraatine göre fâel fiili fethalı olarak yazılıp okunmaktadır.⁷⁴

3.2.2 Hamza b. Habîb

Hamza b. Habîb b. Umâre b. İsmail el-Kûfiyyû et-Teymiyyü ez-Zeyyât, h.80 senesinde Kûfe’de doğmuştur. H.156/773 senesinde Hulvân’da vefat etmiştir. Farisi olan Hamza, kıraat imamları arasında altıncı imam sayılıp, rumuzu ‘ف’ dir. Kûfe’den Hulvan’a yağ götüren bir tacir olduğu için, ‘zeyyat’ lakabı ile tanınıyordu. Hulvan’dan da ceviz ve peynir getiriyordu.⁷⁵

Süleymân el-A’mêş, Amr es-Sebîî, Ca’fer es-Sadık b. Muhammed el-Bâkır, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Leylâ ve Humrân b. A’yen’e Kur’an okumuştur. Hamza’dan da çok kişi kıraat almıştır. En meşhurları: Süleym b. İsa, İbrahim b. Ethem, Süfyân es-Sevrî, Alî b. Hamza el-Kisâî, Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ ve Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî’dir.⁷⁶

Kırâat ilminde hüccet kabul edilen, güvenilir olan Hamza, aynı zamanda hadis hafızıdır. Ferâiz ve Arapçaya hâkim olduğu gibi zâhid, âbid ve vera sahibi bir şahsiyettir. Kırâatte imamet Âsım’dan sonra Hamza’ya geçmiştir. Kur’ân öğrettiği (veya) eğitimi verdiği kimselerden ücret almamıştır.⁷⁷

İmam Hamza’yı vasfederek Kisâî şöyle demiştir: “Müslümanların imamlarından biri, zâhid ve kurraların efendisi; şayet onu görsen, ibadetinden gözün aydınlanır.” Kisâî onunla övünüyor ve ‘hocam, üstâdım’ diyerek değerini yüceltiyordu. O’na Kur’ân’ı dört defa okumuştur.⁷⁸

Hamza’nın kırâati ciddi anlamda eleştirilmiştir. Ahmed b. Hanbel, Süfyân b. Uyeyne ve Abdullah b. İdris, Hamza kırâatini makbul görmeyen âlimlerdendir. Süfyân b. Uyeyne, “Hamza’nın kıraatiyle okuyan imamın arkasında namaz kılmayınız.” demiştir. Hatta Abdurrahman b. Mehdi şayet güç kendisinde olsa Hamza’nın kıraatiyle

⁷⁴ Öztoprak, *Kur’ân Kırâati*, 139.

⁷⁵ Tevfik İbrahim Damre, *El-Cisru’l-Me’mûn ilâ Kırâ’atü Hamza* (Ürdün: Mektebetü’l-Vataniyye, 2008), 13.

⁷⁶ Damre, *Kırâ’atü Hamza*, 12.

⁷⁷ Öztoprak, *Kur’ân Kırâati*, 194.

⁷⁸ Faris, *Teracimu’l-Kurrâ’il-Aşer*, 110.

okuyanları cezalandıracağını söylemiştir.⁷⁹ Ebû Bekir b. Ayyâş da Hamza'nın kıraatinin bid'at olduğunu söylemiş usûl anlamında bazı noktalarda eleştirmiştir. Hadis ilminde ise çoğunlukla Hamza, sika/güvenilir kabul edilmektedir. Fıkıh ilminde de saygın bir âlim olarak görülmektedir. İmam Hamza'nın birden fazla eseri mevcuttur. Bunlar; 'Kitâbü Kırâ'ati Hamza, Kitâbü Eşbâ'i'l-Kur'ân, El-Menâm fî Fazîleti Hıfzî'l-Kur'ân, Kitâbü'l-Maktû ve'l-Mevsûl fî'l-Kur'ân, Müteşâbihü'l-Kur'ân, Kitâbü'l-Aded, Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ ve Kitâbü'l-Ferâ'iz'dir.⁸⁰ İbnü'l-Cezerî'nin onluk sisteminde onuncu imam olarak bilinen Halef'e ayrı bir başlık altında değinilecektir.

3.2.2.1 Hallâd b. Hâlid

Ebû İsmâ Hallâd b. Hâlid eş-Şeybânî, İmam Hamza'nın ravilerinden biridir. Kırâat ilmindeki rumuzu 'ق' dır. Zamanında Kûfe'nin en güzel Kur'ân okuyanlarından biridir. Ebû Abbas b. Muhammed ed-Dûrî'nin, "Hallâd'tan sonra Halef'ten daha güzel Kur'ân okuyanı görmedim." şeklindeki ifadesi Hallâd'ın Kur'ân'ı ne kadar güzel okuduğunu göstermektedir. Kırâat ve hadis ilminde güvenilir kabul edilmektedir.⁸¹

Kırâati arz yoluyla, Süleym, Şû'be'den rivayetle Hüseyin b. Ali el-Ca'fer, Âsım'dan rivayetle Şû'be ve Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasan el-Ravasî'den almıştır.⁸² Hallâd'tan arz yoluyla, Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî, İbrâhim b. Ali el-Kassâr, İbrâhim b. Nasr er-Râzî, Hamdûn b. Mansûr, Süleyman b. Abdurrahman et-Talha, Ali b. Hüseyin et-Taberî, Ali b. Muhammed b. el-Fazl, Anbese b. en-Nadr el-Ahmerî, Kâsım b. Yezîd el-Vezân, Muhammed b. el-Fazl, Muhammed b. Saîd el-Bezzâzî, Muhammed b. Musa b. Ümeyye, Muhammed b. Şâzân el-Cevherî, Muhammed b. İsa el-İsbahânî, Muhammed b. Yahya el-Huneysa vb. kişiler rivayette bulunmuştur. Kendisinden Ebû Zûr'a ve Ebû Hâtım hadis rivayet etmiştir. Hallâd, Kûfe'de h.220/835 senesinde vefat etmiştir.⁸³

⁷⁹ Faris, *Teracimu'l-Kurrâ'il-Aşer*, 112; Öztoprak, *Kur'ân Kırâati*, 194.

⁸⁰ Öztoprak, *Kur'ân Kırâati*, 196; Tayyar Altıkulaç, "Hamza b. Habib", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/512.

⁸¹ Öztoprak, *Kur'ân Kırâati*, 200.

⁸² Damre, *Kırâ'atü Hamza*, 16.

⁸³ Damre, *Kırâ'atü Hamza*, 16.

3.2.3 Ali b. Hamza el-Kisâî

Ebü'l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî el-Kûfî, meşhur kırâat imamlarından biridir ve İbn Mücâhid tarafından yedinci imam olarak zikredilmiştir. H.109-110'da doğmuştur. H.189/805 senesinde Rey şehrinin Renbuya köyünde vefat etmiştir. Kırâat ilmindeki rumuzu 'ج' dir.⁸⁴

Bağdat'ta, Arap dili, nahiv ve kırâat imamlarından birisidir. İmam Hamza'dan sonra Arap dili ve kırâatte imamlık onda nihayet bulmaktadır. İmam Şâfî, "Kim nahivde gezinmek isterse, o Kisâî'ye bağlıdır." demiştir. İbnü'l-Enbârî, 'Kisâî, lügat, nahiv ve kırâatte insanların en bilginiydi. İnsanları toplar, kürsiye oturur ve Kur'ân-ı baştan sona okur ve onlar da dinler hatta vakf ve ibtidâ dâhil olmak üzere kayıt altına alırlardı.⁸⁵ demiştir.

Kisâî, Hamza b. Zeyyât'tan kırâatı arz yoluyla almıştır. Hamza'ya, Muhammed b. Ebû Leyla ve İsa b. Amr el-Hamadânî'ye dört defa Kur'ân'ı arz etmiştir. Harfleri, Ebu Bekir b. Ayyâş, İsmail, Nâfî ve Abdurrahman b. Ebû Hammâd'dan rivayetle Yâkub İbn Ca'fer ve diğer bazı kimselerden rivayette bulunmuştur. Basra'ya hicret etmiş ve Halil b. Ahmed'den Arapça okumuştur.

Kendisinden arz ve semâ yoluyla, İbrahim b. Ze'dân, İbrahim b. Hureys, Ahmed b. Cübeyr, Hafs b. Ömer ed-Dûrî, Ebû Hamdûn et-Tayyib b. İsmâîl, Abdurrahman b. Vâkîd, Abdullah b. Ahmed b. Zekvân, Abdullah b. Musa, Udey b. Ziyad, Ali b. Asım, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellam, Ebu'l-Haris el-Leys İbnu Halid, Nasîr b. Yusuf, İbnü'l-Kisâî, Yahya b. Âdem ve daha başka kimseler kırâat okumuşlardır.⁸⁶

Halife Harun Reşid, onunla sohbet eder, ona ikramda bulunur, ondan kırâatte bulunur ve onunla istişare ederdi. İmam Muhammed ile birlikte aynı gün ve aynı yerde vefat ettiği için halife Harun Reşid, "Fıkıh ilmi de, Nahiv ilmi de Re'y şehrine gömüldü." demiştir.⁸⁷

⁸⁴ Cezeri, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr*, 16.

⁸⁵ Zehebi, *Marifetü'l-Kurrâ*, 1/123; Faris, *Teracimu'l-Kurrâ'il-Aşer*, 129.

⁸⁶ Tevfik İbrahim Damre, *El-Cisru'l-Me'mûn ilâ Kirâ'atü Kisâî* (Ürdün: Mektebetü'l-Vataniyye, 2007), 13.

⁸⁷ Zehebi, *Marifetü'l-Kurrâ*, 1/128; Faris, *Teracimu'l-Kurrâ'il-Aşer*, 133; Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı*, 213.

Eserleri şunlardır; ‘Me’âni’l-Kur’ân, Kitâbü’l-Kırâ’ât, Nevâdirü’l-Kebîr, Nevâdirü’l-Evsat, Nevâdirü’l-Asgar, Nahiv Kitabı, Maktû’u’l-Kur’ân ve Mevsûlüh, el-Mesâdiru ve’l-Hurûfu ve’l-Hâ’ât, Kitabün fi lahni’l-a’mm, Kitâbü’l-Eş’âr, Kitâbü’l-Müteşâbihati fi’l-Kur’ân, Kisâi Kırâatı’nın Usûl ve Adabı’⁸⁸

3.2.3.1 Ebû’l-Hâris Leys b. Hâlid

Ebû’l-Hâris el-Leys b. Hâlid el-Bağdâdî, Kisâi’nin ravilerinden biridir. Kırâat ilmindeki rumuzu ‘س’ dir. H.240/854 senesinde vefat etmiştir. Bağdat’ta güvenilir okuyucu ve okutuculardan biridir. Hadis ilminde de güvenilir ravilerden biridir. Kisâi, Hamza b. el-Kâsım ve Ebu Muhammed Yahya el-Yezidî’dir. Kendisinden kırâat okuyanlar ise Seleme b. Âsım, Muhammed b. Yahya el-Kisâi es-Sağır, el-Fadl b. Şâzân ve Yakup b. Ahmed et-Türkmenî’dir.⁸⁹

3.2.3.2 Ebû Ömer ed-Dûrî

Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdilazîz el-Ezdî ed-Dûrî el-Bağdâdî’nin, kıraatteki rumuzu ‘ت’ dir. Ayrıca kırâat imamlarından Ebu Amr’ın da birinci ravisidir ve oradaki rumuzu da ‘ط’ dır.⁹⁰

Nâfi’den rivayetle İsmail b. Ca’fer’e, Ebû Ca’fer’den rivayetle İbn Cemmaz’dan rivayetle kardeşi Yakub b. Ca’fer’e, Hamza’dan rivayetle Selim ve Muhammed b. Sâ’dan’a, Kisâi’ye, Âsım’dan Şû’be’ye, ashabından rivayetle Hamza b. Kâsım’a, Yahya el-Yezidî’ye vb. âlimlere kıraat okumuştur. Ahmed b. Ferac, Ebû Ca’fer Ahmed b. Ferah el-Müfessir, Ahmed b. Yezid el-Hülvanî, Ahmed b. Mes’ûd es-Sirac, İshak b. İbrahim el-Askârî, İsmail b. Ahmed, İsmail b. Yunus b. Yâsîn vb. âlimler de kendisinden okuyup rivayette bulunmuşlardır.⁹¹

Dûrî, zamanının kırâat imamlarından biridir. Zabtı sabit, güvenilir, nahiv âlimi ve mukrilerin hocası olmuştur. Ömrü uzun, ilmi geniş ve kırâatleri birleştirip tasnif eden ilk kişidir. Ömrünün sonlarına doğru âmâ olmuştur. Hadis ilminde ise kimi âlimler

⁸⁸ Öztoprak, *Kur’ân Kırâatı*, 215; Damre, *Kırâatu Kisâi*, 14.

⁸⁹ Damre, *Kırâ’atü Kisâi*, 14.

⁹⁰ Cezeri, *Şerhu Tayyibetü’n-Neşr*, 16.

⁹¹ Damre, *Kırâ’atü Kisâi*, 16.

tarafından güvenilir kimileri tarafından da zayıf görülmektedir. H.246/860 senesinde vefat etmiştir.⁹²

3.2.4 Halef b. Hişâm

Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb (Tâlib) el-Esedî el-Bağdâdî el-Bezzâr, h.150 senesinde dünyaya gelmiş, h.229/844 senesinde de Bağdat'ta vefat etmiştir. Yedi kırâatte İmam Hamza'nın birinci ravisi olmakla birlikte on kırâatte de onuncu imam olarak sayılmaktadır. İmam Hamza'nın ravisi olarak kıraat ilmindeki rumuzu 'ض', aşere sistemindeki rumuzu ise 'خل' dir. Kendisine 'Bezzâr' denmesine kızmış ve 'Mukrî' olarak çağırılmasını istemiştir. Güvenilir büyük bir âlim olan Halef, on yaşında Kur'ân'ı ezberlemiş, on üç yaşında ilme ibtida etmiştir.⁹³

Hamza'dan rivayetle Süleym b. İsa ve Abdurrahman b. Ebu Hammâd, Yakub b. Halifetü'l-A'se vb. kişilerden arz yoluyla Kur'ân'ı almıştır. İshak el-Müseyyibi'ye Nâfî kırâatını; İsmail b. Ca'fer ve Abdulvehhab b. Ata'ya Ebû Amr kırâatını; Yahya b. Âdem'e Âsım'ın Şû'be rivayetini; Ubeyd b. Akîl'e İbn Kesir kırâatını okumuştur. Kisâî'yi Kur'ân'ı hatmedinceye kadar dinlemiş ve Zâide b. Kudâme'den A'meş'in kırâatını almıştır.⁹⁴

Kendisinden Ahmed b. İbrahim Veraka ve kardeşi İshak b. İbrahim, İbrahim b. Ali el-Kassâr, Ahmed b. Zeyd el-Hülvânî, İdris b. Abdulkerîm el-Haddâd, Ahmed b. Züheyr, Ahmed b. Muhammed el-Berâsî, Seleme b. Âsım, Muhammed b. İshak Şeyh İbn Şenebûz, Muhammed b. el-Cehm, Muhammed b. Muhallid el-Ensârî, Muhammed b. İsa, Muhammed b. İbrahim, Ubeyd b. Âkîl, Abdülvehhab b. Atâ, Musa b. İsa, Ebu'l Velid b. Abdülmelik b. el-Kâsım vb. kişiler arz ve sema yoluyla kıraat okumuşlardır. Halef yüz yirmi yerde Hamza'nın kırâatine muhalefet etmiştir. Yapmış olduğu isabetli görüşler sebebiyle, İbnü'l-Cezerî'nin yapmış olduğu sıralamada onuncu imam olarak zikredilmektedir. Hadis ilminde de sika olarak kabul edilen Halef'in eserleri; Kitâbü'l-Kırâat, Müteşâbihü'l-Kur'ân, Kitâbü'l-Aded ve İhtilâfü'l-Mesâhif'tir.⁹⁵

⁹² Damre, *Kırâ'atü Kisâî*, 15.

⁹³ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihâye fî tabakati'l-kurra* (Lübnan: Dar'ul-Kütübü'l-İlmiye, 2006), 1/246.

⁹⁴ Tevfik İbrahim Damre, *El-Cisru'l-Me'mûn ilâ Kırâ'atü Halefî'l-Âşir* (Ürdün: Mektebetü'l-Vataniyye, 2007), 13.

⁹⁵ Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı*, 199.

3.2.4.1 İshâk b. İbrâhîm el-Verrâk

Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Osmân el-Verrâk el-Mervezî, on kırâat imamlarından Halef b. Hişâm'ın birinci ravisidir. H.286/899 senesinde vefat etmiştir. Kırâat ilmindeki rumuzu 'سح' dir. El-Verrâk; Halef b. Hişâm ve Velid b. Müslim'den kırâat okumuştur. Kendisinden de Muhammed b. Abdullah b. Ebi Ömer en-Nakkâş, Ali b. Mûsâ es-Sekafî, Hasan b. Osman el-Bersâtî, Muhammed b. Ahmed b. Eyyûb b. Şenebûz Ebu'l-Hasen; kardeşi Ahmed b. İbrahim ve oğlu Muhammed b. İshak kırâat okumuşlardır.⁹⁶

3.2.4.2 İdrîs b. Abdülkerîm el-Haddâd

Ebü'l-Hasen İdrîs b. Abdülkerîm el-Haddâd el-Bağdâdî, Halef b. Hişâm'ın ikinci ravisidir. H.199 senesinde Bağdat'ta doğmuş, h.292/905 senesinde de vefat etmiştir. Kırâat ilmindeki rumuzu 'سه' dir. el-Haddâd, Halef b. Hişâm ve Ali Muhammed b. Habib eş-Şemmûnî'den ders almıştır. Kendisinden Muhammed b. Ahmed b. Şenebûz, İbn Miksem, Ebû Bekir en-Nakkâş, Ebû Bekir b. Mücâhid, Mûsâ b. Abdullah el-Hakânî, Ahmed b. Bûyân, Muhammed b. Yûnus vb. kişiler kırâat okumuşlardır. Ayrıca el-Haddâd, hadis ilmi ile de meşgul olmuştur. Onun sika olduğuna dair görüşler belirtilmiştir.⁹⁷

⁹⁶ Faris, *Teracimu'l-Kurrâ'il-Aşer*, 170; Damre, *Kırâ'atü Halef*, 15.

⁹⁷ Damre, *Kırâ'atü Halefî'l-Âşir*, 15.

4. KÛFE KİRÂAT İMAMLARININ USÛLLERİ

Günümüzde müslümanlar arasında okunan kırâatlerden biri olan Âsım kıraatı, Kûfeli kırâat imamları içerisinde, İslâm ülkelerinin çoğunda okunan kırâattir. Adına da sayısız Mushaflar basılmıştır ve hâlen basılmaktadır. Bunun gibi Verş rivayetiyle gelen Nâfi kıraatı ve Ebû Amr kıraatı de Âsım kırâatı kadar yaygın olmasa da bazı yerlerde okunmaktadır. Verş; Cezayir, Tunus ve Fas gibi ülkelerde, Ebû Amr kırâatı ise Sudan’da okunmaktadır. Bu üç kırâat haricinde olan diğer kırâatler sadece bir ilim olarak okunup okutulmaktadır.⁹⁸ Bu bölümde Kûfe kırâat imamlarının usûlleri işlendikten sonra kendi aralarında olan usûl ve ferş farklılıklarına değinilecektir. Şu meseleyi de göz ardı etmemek gerekir ki usûl farklılıkları genel itibariyle raviler nezdinde ele alınmaktadır. Bu çalışmada ise usûl farklılıkları, bazen imamlar bazen de raviler nezdinde ele alınacaktır.

4.1 Âsım Kırâatinin Genel Özellikleri (ن)

Âsım kırâatı, tahkîk üzere olan bir okuyuştur. Bazı kelimeler dışında imâle, teshîl, işmâm vb. farklı okuyuş şekilleri bulunmadığından ve kırâatinin sade olması gibi sebeplerden ötürü Müslümanların büyük çoğunluğu tarafından benimsenmiş bir kırâattir. Âsım kırâatının iki ravisi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Ebu Bekir Şû’be diğeri ise Hafs b. Süleyman’dır. Burada Âsım kırâatinin usûl meselelerine geçmeden evvel onun genel özelliği iki-üç maddede zikredilecek, akabinde ise usûl farklılıkları raviler nezdinde ele alınacaktır.

4.1.1 İstiâze ve Besmele

İbnü’l-Cezerî’nin *Tayyibesi*’nde istiâze ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

وَقُلْ أَعُوذُ إِنَّ أَرَدْتَ تَقْرَأَ	كَالنَّحْلِ جَهْرًا لِجَمِيعِ الْقُرَّاءِ
وَإِنْ تُعَيِّرُ أَوْ تَزِدْ لَفْظًا فَلَا	تَعُدُّ الَّذِي قَدْ صَحَّ مِمَّا نُقِلَ
وَقِيلَ يُخْفِي حَمْزَةً حَيْثُ تَلَا	وَقِيلَ لَا فَاتِحَةً وَعُلَّالَا
وَقَفَّ لَهُمْ عَلَيْهِ أَوْ صِلَ وَاسْتُحِبَّ	تَعَوُّذُ وَقَالَ بَعْضُهُمْ يَجِبُ

⁹⁸ Karaçam, *Kur’an-ı Kerîm’in Nüzulu ve Kıraatı*, 312.

‘‘Sen Kur’ân okumayı istediğinde, bütün kırâat imamlarına göre, Nahl sûresindeki gibi eûzüyü cehri (açık) olarak oku! Eğer sen, istiâzeyi değiştirecek olursan veya ona bir lafız eklersen, sahih şekilde nakledilenlerin dışına çıkma! Denildi ki Hamza nerede okursa okusun Fâtiha sûresinin dışındakileri gizli okur. Ancak bu görüş zayıf görüldü. Eûzünün üzerinde vakıf veya vasıl yap! Eûzü çekmek müstehab kabul edildi. Bazıları da vacip dediler.’’⁹⁹

İstiâze, ‘العوذ’ kökünden gelen, istif’âl babında ‘sığınmak’ anlamı içeren bir kelimedir.¹⁰⁰ Terim olarak, ‘Kovulmuş şeytandan Allah’a sığınmak’ anlamındadır. Bu sözcüğün Kur’ân’da geçtiği yerlerden birisi şu şekildedir: قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ¹⁰¹ Kur’ân’da başka kalıplarda da gel

Besmele ise ‘Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla’ manasında olup Arapça lafzın Türkçe söyleniş biçimidir. Arapça sarf ilminde rubâî mücerred فعل kalıbında gelen ‘besmele’ rubâî mücerredin manalarından biri olan ‘النحت’ yontma mastar anlamında olan kelimeleri kasdetmektedir. ‘بسم الله’ manasındadır.¹⁰²

Berâe sûresi hariç evveli sûrede dört vecih vardır. İmam Âsım bu dört vecihi okumaktadır.

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Birinci vecih vasl-ı kül’dür. İstiâze ve besmele sûreye vasledilerek okunmaktadır.

İkinci vecih ise kat-i kül’dür. İstiâzede, besmele ve sûrede vakfedilerek okunmaktadır. Üçüncü vecihte, istiâzeden sonra besmeleye geçilir sonra vakfedilerek sûreye geçilmektedir. Son vecihte ise, istiâzede vakıf yapıp besmeleden sonraya sûreye geçiş yapılmaktadır.¹⁰³

وصل كل

قطع كل

وصل اول قطع ثاني

قطع اول وصل ثاني

⁹⁹ Cezerî, *Şerhu Tayyibetü’n-Neşr fi Kıraati’l-Aşr*, 44-45.

¹⁰⁰ İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab* (Beyrut: Dâ’r-ı Sâdir, 2010), 3/498.

¹⁰¹ Yûsuf 12/23.

¹⁰² Abdüh Er-Racihi, *Tatbiku’s-Sarf* (Beyrut: Dâru’n-Nehdatü’l-Arabiyye, 2014), 30.

¹⁰³ Abdülfettâh Paluvî, *Zübdetü’l-İrfan* (İstanbul: Hanifiyye Kitabevi), 6-7.

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ		
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ		
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

İndirâc yöntemi ile okunduğunda uygulamada vasl-i sâni vechi önce okunur. Berâe sûresinde evveli sûrede istiâze ile başlandığı vakit İmam Âsım iki vecih okumaktadır.

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ

Birinci vecihte, besmele okunmadan istiâzeden sonra vaslederek sûreye geçmektedir. İkinci vecihte ise yine besmele okunmadan istiâzeden sonra vakfederek sûreye geçiş yapmaktadır.¹⁰⁴

وصل بلا بسمة

قطع بلا بسمة

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ

Sûreteyn beyninde merâtib-i erbaada İmam Âsım üç vecih okumaktadır.

وَلَا الضَّالِّينَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلَمْ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

Birinci vecihte geçişlerde vaslederek okumaktadır. İkinci vecihte geçişlerde vakfederek okumaktadır. Üçüncü vecihte ise âyetin sonunu vakfeder. Sonra besmele ile diğer sûreye vaslederek geçiş yapmaktadır.¹⁰⁵

وصل كل

قطع كل

قطع اول وصل ثاني

وَلَا الضَّالِّينَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلَمْ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ		
وَلَا الضَّالِّينَ	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	أَلَمْ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ
وَلَا الضَّالِّينَ	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	أَلَمْ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ

Berâe sûresinde sûreteyn beyninde merâtib-i erbaada İmam Âsım üç vecih okumaktadır.

¹⁰⁴ Paluvî, Zübdetü'l-İrfan, 6-7.

¹⁰⁵ Paluvî, Zübdetü'l-İrfan, 6-7.

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ

Birinci vecihte besmele okumadan diğer sûreye direkt geçiş yapmaktadır. İkinci vecihte yine besmele okumadan sekte yaparak diğer sûreye geçiş yapmaktadır. Üçüncü vecihte ise yine besmelesiz âyet sonunu vakfettikten sonra diğer sûreye geçiş yapmaktadır.¹⁰⁶

وصل بلا بسملة

سكت بلا بسملة

قطع بلا بسملة

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ	بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ	(sekt ile) بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ	بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ

Mertebeteynde ise evveli sûrede İmam Âsım bütün imamlar gibi dört vecih okumaktadır.

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ

Birinci vecihte istiâze, besmele ve sûreye vakfederek geçiş yapmaktadır. İkinci vecihte istiâzeden sonra durup, besmeleden sonra sûreye vaslederek geçiş yapar. Üçüncü vecihte istiâzeden sonra vaslederek besmeleye geçer. Besmeleden sonra vakfederek sûreye geçer. Dördüncü vecihte ise tüm geçişlerde vaslederek okumaktadır.¹⁰⁷

قطع كل

قطع اول وصل ثاني

وصل اول قطع ثاني

وصل كل

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ
أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ
أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ
أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ

Sûreteyn beyninde ise İmam Âsım üç vecih okumaktadır.

¹⁰⁶ Paluvî, Zübdetü'l-İrfan, 7.

¹⁰⁷ Paluvî, Zübdetü'l-İrfan, 7; Abdullah Boz, Kırâat-ı Aşere Kaideleri (Şifa Yayınevi, 2020), 16.

وَادْخُلِي جَنَّتِي بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ

Birinci vecihte sûreler arasında vakfederek okur. İkinci vecihte ilk önce vakıf yapar ve sonra vaslederek diğer sûreye geçer. Üçüncü vecihte ise geçişleri vaslederek okumaktadır.¹⁰⁸

قطع كل

قطع اول وصل ثاني

وصل كل

وَادْخُلِي جَنَّتِي	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ
وَادْخُلِي جَنَّتِي	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ
وَادْخُلِي جَنَّتِي	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ

4.1.2 Medler

Sözlükte ‘artırmak, ziyade etmek’ anlamlarına gelen ‘med’ kelimesi ıstılahî olarak, bir harekeli harfin önünde bulunan ve harfin harekesi cinsinden olan bir med harfiyle harfin sesinin harekesi doğrultusunda uzatılmasıdır.¹⁰⁹

Med, aslî ve ferî olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır: Aslî med, med harfinden ayrılmayan med harfinin zâtı ile kâim olup, başka bir sebebe dayanmayan medde denmektedir.¹¹⁰ Buna “وَدَيْنَا” örneğini vermek mümkündür. İmam Âsım da diğer bütün kırâat imamları gibi aslî meddi bir elif miktarı çekmektedir.¹¹¹ Ferî med ise aslî med üzerine artırmayı gerektiren bir sebebe mebnî meydana gelen medde denmektedir. Bu sebepten de maksad, sebab-i med dediğimiz, harf-i medden sonra gelen hemze ile sükûndur. Medd-i Muttasıl, Medd-i Munfasıl, Medd-i Lâzım, Medd-i Ârız ve Medd-i Lîn olmak üzere beş kısma ayrılmaktadır.¹¹²

¹⁰⁸ Boz, *Kırâat-ı Aşere Kaideleri*, 17.

¹⁰⁹ Muhammed Mekki, *Nihayetü'l-Kavlü'l-Müfid fi Ilmi't-Tecvîd*, thk. Velid Recep Abdü'r-Raşid Acemî (Mektebetü Evlâdü's-Şeyh li't-Türas, 2018), 271; Mehmet Ali Sarı, “Med” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları), 28/288.

¹¹⁰ Mekki, *Nihayetü'l-Kavlü'l-Müfid*, 272; İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 255.

¹¹¹ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 8.

¹¹² İbnü't-Tahhân, *Mukaddime fi Usûli'l-Kırâ'ât* (Kahire, Mektebü Evlâdü's-Şeyh li't-Türas, 2004), 31-32; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Okuma Kaideleri*, 256.

İmam Âsım aşerede merâtib-i erbaada munfasıl ve muttasıl medde dört elif miktarı çekmektedir. Mertebeteyn'de ise munfasıl ve muttasıl medde üç elif miktarı çekmektedir.¹¹³

Takrîbte ise İmam Âsım medd-i munfasıl ve muttasılda üç ve dört elif miktarı çekmektedir.¹¹⁴ İmam Âsım ve hafs'a ait mizan şu şekildedir:

	مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ ¹¹⁵
ن	۳ ۳
	۵
	۴ ۴
	۵
ع	۳ ۱

İmam Âsım takrîbte mertebeteynde munfasıl ve muttasıl medleri üç elif miktarı okumaktadır. Lâzım meddin meddinde görüş birliği vardır ki bu da uzatırken kasr hâlinde iki eliften aşağı düşmemek ve dört elif miktarını geçmemek şeklindedir.

Kırâat imamlarından hiç biri lâzım meddi kasr ile okumayı caiz görmemiştir.¹¹⁶

Medd-i lâzımda, İmam Âsım diğer Kûfeliler gibi dört elif miktarı okumaktadır.¹¹⁷

İmam Âsım medd-i ârızı tavassut (üç veya iki elif) ile okumayı tercih etmiştir.¹¹⁸

Ayrıca kelime sonundaki harekeye göre farklı vecihlerle okumaktadır. İmamların diğer okuyuş farklılıklarının aksine ortak olarak eğer son harekesi meftuh ise üç; meksûr ise dört ve madmûm ise yedi vechle okudukları görülmüştür.¹¹⁹

4.1.3 İşmâm

İşmâm sözlükte, birine bir şeyi koklatmak manasına gelmektedir. İstilah manası ise harekeyi sessizce işaret etmek anlamına gelmektedir. Harekeyi işaret etmek için

¹¹³ Palûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 8.

¹¹⁴ Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfû Fuzalâ'i'l-Beşer*, thk. Şaban Muhammed İsmail (Kahire: Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye, 1. Basım, 1987), 1/160.

¹¹⁵ er-Ra'd 13/16.

¹¹⁶ Cezeri, *en-Neşr*, 1/317; Feyizli, *Kırâat-ı Aşere*, 76.

¹¹⁷ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 8.

¹¹⁸ Bennâ, *İthâf*, 1/167; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Okunma Kâideleri*, 267.

¹¹⁹ Mekki, *Nihayetü'l-Kavlü'l-Müfid*, 290.

sessizce dudakları yummandır. Harekeyi hareke ile sakın arasında gizli tutmaktır.¹²⁰ İşmam dört çeşittir ve İmam Âsım, harekeyi sükûna işmam etmek olan ‘تَأْمَنَّا’ kelimesinde işmam yapmaktadır.¹²¹

4.2 Ebû Bekir b. Ayyâş Rivayeti (ص)

Şû‘be, istiâze-besmele ve medler bahsi bölümünde İmam Asım ile ittifak hâlinde.

4.2.1 Sekte

Sekte lügat olarak ‘sözü kesmek, susmak ve sönmek’ gibi anlamlara gelmektedir. İstilahta ise nefes almadan sesi kesmeye denir.¹²²

¹²³ عَوْجًا قِيَمًا ¹²⁴ مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا ¹²⁵ مَنْ رَاقٍ ¹²⁶ بَلَّ رَانَ عَوْجًا قِيَمًا ¹²⁷ gibi yerlerde Şû‘be sekte yapmaz.

4.2.2 İdgam

Sözlükte, bir şeyi diğer bir şeye ya da bir harfî diğer bir harfî içine koymak manalarına gelmektedir.¹²⁸ İstilahî olarak ise iki harfî şeddeli olarak ikinci harf gibi bir harf şeklinde okumaktır.¹²⁹

Şû‘be nasıl olursa olsun ‘ذ’ harfini ‘ت’ ye idgam eder. Buna örnek olarak ‘إِتَّخَذْتُ’ kelimesi verilebilir. ‘ن’ harfini de ‘و’ harfine idgam eder. ‘يس وَالْقُرْآن’ ve ‘ن وَالْقَلَم’ gibi. ‘ن’ harfini ayrıca ‘ر’ harfine ‘مَنْ رَاقٍ’ ve ‘ل’ harfini ‘ر’ ya idgam eder. ‘بَلَّ رَانَ’ gibi.¹³⁰

¹²⁰ Karakılıç, *Kur’ân-ı Kerîm Okuma Kâideleri*, 115; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 97.

¹²¹ Bennâ, *İthâf*, 141; Yûsuf 12/11.

¹²² Dabbağ, *Usûli’l-Kırâ’at*, 33; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 145.

¹²³ el-Kehf 18/1, 2.

¹²⁴ Yâsîn 36/52.

¹²⁵ el-Kıyâmet 75/27.

¹²⁶ el-Mutaffîfîn 83/14.

¹²⁷ Damre, *Rivayetu Şû‘be*, 17-18.

¹²⁸ İbnü’t-Tahhân, *Mukaddime*, 35; Feyizli, *Kırâat-ı Aşere*, 97.

¹²⁹ Cezeri, *en-Neşr*, 1/274; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 85.

¹³⁰ Damre, *Rivayetu Şû‘be*, 18.

4.2.3 İmâle

‘Meyl’ sözcüğünden türemiştir. Bir şeyi bir tarafa doğru meylettirmek, yatırmak, eğmek manalarına gelmektedir. Fethayı kesreye ve elifi ya’ya doğru yaklaştırarak okumaktır.¹³¹

Şû‘be, vasıl ve vakıf halinde ¹³²رَمَى ve kelimelerinde imâle yapmaktadır. ¹³³أَعْمَى

Vakıf halinde ¹³⁷أَدْرَيْكَ, ¹³⁶هَارٍ kelimelerinde imâle yapmaktadır. ¹³⁵سُدَى ve ¹³⁴سُوَى, kelimelerinde imâle yapmaktadır. Eğer kendinden sonra gelen harf ¹³⁹وَنَّا, ¹³⁸رَانَ kelimelerinde imâle yapmaktadır. EĞER kendinden sonra gelen harf ‘رَ’ harfi ve hemzesinde imâle müteharrik (harekeli) olursa, ‘رَأَى’ kelimesinin ‘رَ’ harfi ve hemzesinde imâle yapmaktadır. ¹⁴⁰مَجْرِيهَا kelimesinde ‘مَ’ harfinin dammesi ve ‘رَ’ harfinin fethasıyla okunan bu yerde Şû‘be imâle yapmaz.¹⁴¹

4.2.4 Hâü’l-Kinâye

Tekil, eril ve üçüncü şahıs zamirinden kinaye olunmuş ‘هَ’ zamirlerini ifade etmektedir.¹⁴² Şû‘be; ¹⁴³يُودِّهِ, ¹⁴⁶وَنُصِّلِهِ, ¹⁴⁵نُؤْلِهِ, ¹⁴⁴نُؤْتِيهِ nin iskânıyla okumaktadır. ¹⁴⁷وَيَنْقَهُ kelimesinde ‘قَ’ harfinin kesresiyle birlikte ‘هَ’ nin iskânıyla

¹³¹ Cezeri, *en-Neşr*, 2/30; Mehmet Ali Sarı, “İmale”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/177.

¹³² el-Enfâl 8/17.

¹³³ el-İsrâ 17/72.

¹³⁴ Tâhâ 20/58.

¹³⁵ el-Kıyâmet 75/36.

¹³⁶ et-Tevbe 9/109.

¹³⁷ el-İnfîtâr 82/17-18.

¹³⁸ el-Mutaffîfin 83/14.

¹³⁹ el-İsrâ 17/83.

¹⁴⁰ Hûd 11/41.

¹⁴¹ Dabbağ, *Usûli’l-Kırâ’at*, 63-64; Damre, *Rivayetu Şû‘be*, 19-21.

¹⁴² Cezeri, *en-Neşr*, 1/304; Bkz.İbnü’l-Cezeri, *Tahbirü’t-Teyisir* (Beyrut, Dâr’ul-Kütübü’l-İlmiyye, 1983), 50; Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 74.

¹⁴³ Âl-i İmrân 3/75.

¹⁴⁴ Âl-i İmrân 3/145; Şûrâ 42/20.

¹⁴⁵ en-Nisâ 4/115.

¹⁴⁶ en-Nisâ 4/115.

¹⁴⁷ Nûr 24/52.

okumaktadır. ¹⁴⁸‘فِيهِ مُهَانًا’ kelimesinde ‘ه’ harfini uzatmadan sıra yapmadan okumaktadır. ¹⁴⁹‘مِنْ لَدُنْهُ’ kelimesinde ‘د’ harfinin iskân ve işmâmıyla, ‘ن’ ve ‘ه’ harfinin kesresiyle rivayet etmektedir. ¹⁵⁰‘وَمَا أُنْسَانِيَهُ’ ve ¹⁵¹‘عَلَيْهِ اللَّهُ’ kelimelerinde ‘ه’ harfinin kesresiyle rivayet etmektedir. ¹⁵²

4.2.5 Hemze

Hemze, elife benzeyen, sakın veya harekeli bir harftir. Aslında hemzenin harekeli olduğu, elifin ise sakın olduğu belirtilerek bu iki harfin birbirinden farklı olduğu ifade edilmiştir. ¹⁵³ Sahih olmakla birlikte illet harfine de benzemektedir. Kırâat ilmindeki tanımına göre “boğazın başlangıcı, göğse bitişik olan yerden çıkan, kendine özel mahreci olan bir harftir.” ¹⁵⁴

Şû‘be; ¹⁵⁵‘كُفُّوا’ ve ¹⁵⁶‘مِيكَائِيلُ’ kelimelerinde nerede olursa olsun ‘و’ harfini hemzeli olarak rivayet etmektedir. ¹⁵⁷‘جَبْرِئِيلُ’ kelimesini nerede olursa olsun, ‘ر’ harfinin fethasıyla birlikte ‘ي’nin yerine meksûr bir hemze ile rivayet etmektedir. ¹⁵⁸‘مِكَائِيلُ’ kelimesini medd-i muttasıl ve sonra medd-i bedel ¹⁵⁹ ile birlikte hemze ve ‘ي’nin ziyadesiyle rivayet etmektedir. ¹⁶⁰‘رَكْرَبَاءُ’ kelimesini medd-i muttasıl ile birlikte eliften sonra hemze ile rivayet etmektedir. ¹⁶¹‘رُجِّي’ ve ¹⁶²‘مُرْجُونُ’ kelimelerinde ‘ج’ harfinden sonra hemze ile rivayet etmektedir. ¹⁶³‘ءَأَعْجَمِيٌّ’ kelimesini ikinci hemzenin tahkîki ile rivayet etmektedir. ¹⁶⁴

¹⁴⁸ el-Furkân 25/69.

¹⁴⁹ el-Kehf 18/2.

¹⁵⁰ el-Kehf 18/63.

¹⁵¹ el-Fetih 48/10.

¹⁵² Bennâ, *İthâf*, 1/150.

¹⁵³ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, 15/391; Nesrişah Saylan, "Kıraat İlminde Hemze İle İlgili Bazı Vecihlerin İncelenmesi", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 5 / 2 (Temmuz 2019), 287.

¹⁵⁴ Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 76.

¹⁵⁵ el-İhlâs 112/4.

¹⁵⁶ el-Bakara 2/98.

¹⁵⁷ Bkz. Dabbağ, *Usûli'l-Kırâ'at*, 20; Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 115.

¹⁵⁸ el-Ahzâb 33/51.

¹⁵⁹ et-Tevbe 9/106.

¹⁶⁰ Fussilet 41/44.

¹⁶¹ Dabbağ, *Usûli'l-Kırâ'at*, 63.

Şû‘be, şu yerlerde istifham hemzesini ziyade eylemiştir: ¹⁶²‘ءَأَمَّنْتُمْ’ kelimesini ikinci hemzenin tahkîki ve sonrasında elifle birlikte istifhamla rivayet etmiştir. ¹⁶³‘أَلَنْ’، ¹⁶⁴‘إِنَّا لَمُعْرَمُونَ’، ¹⁶⁵‘أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَنَبِيٍّ’ kelimelerini istifhamla rivayet etmiştir. ¹⁶⁷

4.2.6 İbdâl

Sözlükte bir şeyi başkasının yerine koymak ve değiştirmek manalarına gelmektedir. İstilah manası ise sakın bir hemzeyi, öncesinin harekesi türünden bir harf-i medde çevirmektir. ¹⁶⁸

Şû‘be; ¹⁶⁹‘لَوْلَا’ kelimesini nasıl gelirse gelsin birinci hemzenin ‘vav’a ibdâlıyla rivayet etmektedir. ¹⁷⁰‘مُوصَدَّةٌ’ kelimesini hemzenin ‘vav’a ibdâliyle med olarak rivayet etmektedir. ¹⁷¹

4.2.7 İskân

İskân, bir kelimedede vakfettirmek ve onun son harfini sâkin kılmaktır. ¹⁷² Şû‘be, izafet ya’larından ¹⁷⁶‘وَأُمِّي’، ¹⁷⁵‘يَدِي’، ¹⁷⁴‘وَجْهِي’، ¹⁷³‘لِي بَيْتِي’، ¹⁷⁷‘لِي بَيْتِي’ kelimelerinde iskân etmektedir. ¹⁷⁸‘أَجْرِي’ kelimesinde medd-i munfasilla gelerek nerede olursa olsun iskân etmektedir.

¹⁶² el-A’râf 7/123; Tâhâ 20/71; eş-Şuarâ 26/48.

¹⁶³ el-A’râf 7/113.

¹⁶⁴ el-Vâkıa 56/66.

¹⁶⁵ el-Kalem 68/14.

¹⁶⁶ el-A’râf 7/81.

¹⁶⁷ Dabbağ, *Usûli’l-Kırâ’at*, 63.

¹⁶⁸ Bkz. Dabbağ, *Usûli’l-Kırâ’at*, 24; Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 84.

¹⁶⁹ el-Hac 22/23.

¹⁷⁰ el-Beled 90/20; el-Hümeze 104/8.

¹⁷¹ Dabbağ, *Usûli’l-Kırâ’at*, 63.

¹⁷² Bkz. Dabbağ, *Usûli’l-Kırâ’at*, 45; Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 93.

¹⁷³ el-Bakara 2/125; el-Hac 22/26; Nûh 71/28.

¹⁷⁴ Âl-i İmrân 3/20; el-En’âm 6/79.

¹⁷⁵ el-Mâide 5/28.

¹⁷⁶ el-Mâide 5/116.

¹⁷⁷ İbrâhîm 14/22; Tâhâ 20/18; Sâd 38/23-69; el-Kâfirûn 109/6.

‘مَعِي’ kelimesini nerede gelirse gelsin iskân etmektedir. ¹⁷⁸‘عَهْدِي الظَّالِمِينَ’ kelimesinde vasıl hâlinde ‘ي’nin fethası ile rivayet etmektedir. ¹⁷⁹‘مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ’ kelimesinde vasıl halinde ‘ي’nin fethası ile rivayet etmektedir. ¹⁸⁰

4.2.8 İsbât

İsbât, yerinde bırakmak gerçekleştirmek ve isbât etmek anlamlarına gelmektedir. ¹⁸¹ Şû‘be, zevaid ‘ya’larından: ¹⁸²‘يَا عِبَادِي لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ’ kelimesinde vasıl hâlinde ‘ي’nin isbatı ile fethalı; vakıf hâlinde ise sakın olarak rivayet etmektedir. ¹⁸³‘فَمَا أَتَيْنِ’ kelimesinde vasıl ve vakıf hâlinde ‘ي’yi hazfetmektedir. ¹⁸⁴

4.3 Hafs Rivayeti (ع)

¹⁸⁵‘اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً’ âyetinde geçen ‘ضعف’ lafızlarını Hafs, damme ve fethalı olarak iki vecihle okumaktadır. Hafs, bu âyetten başka hocası Âsım’a hiçbir yerde muhalif olmamıştır. Ancak Hafs, hocasından aldığı fetha vechini mukaddem uygulamaktadır. ¹⁸⁶

Hafs, istiâze-besmele ve medler bahsi bölümünde İmam Âsım ile ittifak hâlinindedir. Ancak ‘ashâb-u kasr’ dan olan Hafs, takrîbte medd-i ta’zim yapmaktadır ve merâtib-i erbaada iki; mertebeteynde ise üç elif miktarı med çekmektedir. ¹⁸⁷‘لا اله الا الله’

¹⁷⁸ el-Bakara 2/124.

¹⁷⁹ es-Saf 61/6.

¹⁸⁰ Dabbağ, *Usûli'l-Kırâ'at*, 64.

¹⁸¹ Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 93.

¹⁸² ez-Zuhurf 43/68.

¹⁸³ en-Neml 27/36.

¹⁸⁴ Dabbağ, *Usûli'l-Kırâ'at*, 64.

¹⁸⁵ er-Rûm 30/54.

¹⁸⁶ Cezerî, *Neşr*, 2/345.

¹⁸⁷ Bennâ, *İthâf*, 1/168; لا اله الا الله ifadesindeki lâ-i nâfiyeye âit olan bir meddir. Bkz. Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 119.

4.3.4 Hâü'l-Kinâye

'وَمَا أُنْسَانِيَّةُ'²⁰² lafzındaki zamiri Hafs, damme ile okumaktadır. 'عَلَيْهِ اللَّهُ' lafzındaki zamiri de damme ile okumaktadır. 'فِيهِ مُهَانًا' lafzındaki 'فيه' ifadesinin zamirini bir elif miktarı uzatarak okumaktadır. Ancak 'لَمْ يَنْتَه' ²⁰⁵, 'مَا نَفَقَ' ²⁰⁴, 'فَوَاكِه' ²⁰³ kelimelerindeki 'ه'ler zamir olmayıp kelimenin aslından olduklarından dolayı uzatmadan okumaktadır.²⁰⁶

4.3.5 Teshîl

Teshîl sözlükte 'kolaylaştırmak, zorluğa ait şeyleri kaldırmak' anlamındadır.²⁰⁷ İstilah manası ise 'Hemzeyi, kendisi ile yine aynı şekilde kendi harekesinden olan harfin mahreci arasına koymak' anlamına gelmektedir.²⁰⁸ 'ءَأَعْجَمِي' ²⁰⁹ lafzındaki ikinci hemzeyi Hafs, teshîl ile okumaktadır.²¹⁰

4.3.6 İhtilâs

İhtilâs, beyaz ile siyahı karıştırmak, bir şeyi elden kapmak anlamlarına gelmektedir. Lugat olarak 'aşırarak ile çalmak manasındaki hals sözcüğünden oluşmuş ve revm ile cüz'î benzerliği olan ihtilâsa ıstilahî anlamda 'harekeyi hızlıca okumak' anlamı verilmiş, ayrıyeten 'harekeyi hafif ve gizli bir sesle belirtmek; harekenin ekserisini ya da üçte ikisini okumak' gibi tanımlamalar yapılmıştır.²¹¹ Üç şekilde tarifi vardır:

- 1) Harfte bulunan harekenin hafif bir biçimde ses çıkarılarak okumaya denir.
- 2) Harekenin çoğunu okumaktır.

²⁰² el-Kehf 18/63.

²⁰³ es-Sâffât 37/42.

²⁰⁴ Hûd 11/91.

²⁰⁵ el-Alak 96/15.

²⁰⁶ Bennâ, *İthâf*, 1/149-150.

²⁰⁷ Yaşar Akaslan, "Kırâat İlmi Sistematiğinde Usûl Kavramları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2017), 225.

²⁰⁸ Dabbağ, *Usûli'l-Kırâ'at*, 23; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 164.

²⁰⁹ Fussilet 41/44.

²¹⁰ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 121-122.

²¹¹ Dabbağ, *Usûli'l-Kırâ'at*, 31; Fatih Çollak, "Rvm" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/32.

3) Harekenin üçte ikisini okuyup, üçte birini terketmektir.²¹²

İhtilâs, hareke ve zamirde olmak üzere iki çeşittir:

- 1) Harekede olan ihtilâsta, sesin üçte birini kesip, üçte ikisini söylemektir.
 - 2) Zamirde olan ihtilâsta ise sesin tamamı telaffuz edilirken, tabii med miktarında okunan zamirin, uzatılması terkedilerek normal hareke ile okunması işidir.
- ²¹³‘يَرْضَهُ’ lafzının zamirinin uzatılmadan normal hareke ile okunması buna örnektir.²¹⁴

4.3.7 Hemze

İstifham hemzesi şeklinde olan Kur’ân’da 6 yerde geçen vecihler şunlardır: ‘قُلْ’²¹⁵, ‘الَّذِينَ’²¹⁶, ‘قُلْ اللَّهُ’²¹⁷, ‘وَقَدْ عَصَيْتَ’²¹⁸, ‘أَلَمْ يَخَيْرْ’²¹⁹ kelimelerindeki ikinci hemze ibdâl ve teshîl olarak iki vecihle okunmaktadır. Birinci vecih evlâdır ve Hafs, ibdâl vechini okumaktadır.²²⁰

4.3.8 İsbat-Hazif

Hafs, dururken elif’i isbat ve geçerken ise elif’i hazf ederek okumaktadır. ‘لَكِنَّا’²²¹, ‘أَنَا’²²², ‘سَلَسِلَا’²²³, ‘قَوَارِيرَا’²²⁴, ‘السَّبِيلَا’²²⁵, ‘الرَّسُولَا’²²⁶, ‘الظُّنُونَا’²²⁷ örneklerinde Hafs, buralarda dururken elif’i isbat ederek, geçerken de elif’i hazfederek okumaktadır. Ancak ‘سَلَسِلَا’

²¹² Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 90.

²¹³ ez-Zümer 39/7.

²¹⁴ Bennâ, *İthâf*, 1/153.

²¹⁵ el-En’âm 6/143-144.

²¹⁶ Yûnus 10/51.

²¹⁷ Yûnus 10/59.

²¹⁸ Yûnus 10/91.

²¹⁹ en-Neml 27/59.

²²⁰ Cezerî, *Neşr*, 1/377.

²²¹ el-Kehf 18/38.

²²² el-Ahzâb 33/10.

²²³ el-Ahzâb 33/66.

²²⁴ el-Ahzâb 33/67.

²²⁵ el-İnsân 76/15.

²²⁶ el-İnsân 76/4.

lafzını dururken isbat, geçerken hazf olmakla beraber bir de dururken lam harfinin sakın olması şekliyle de okumaktadır. 'سلاسل', 'سلاسل', 'سلاسل' şeklinde okumaktadır.²²⁷

4.3.9 İşmâm-Revm

'لَا تَأْمَنَّا' lafzında Hafs, hem işmam hem de revm²²⁸ yapmaktadır. İşmam idgam ile yapılırken, ravm izharla beraber yapılarak okunmaktadır. Aslı 'لَا تَأْمَنَّا' şeklinde olan bu lafızda Hafs, idgam yaparken 'ن' harfinin damme harekesini belirtmek için dudakları ileriye doğru uzatmak suretiyle işmam vechini uygulamaktadır. İzhar yaparken ise 'ن' harfinin harekesinin üçte birini verip, üçte ikisini yok ederek revm vechini uygulamaktadır.²²⁹

4.3.10 Diğer Uygulamalar

Hafs'ın bahsedilen uygulamaları dışında yaptığı diğer uygulamalar bu başlık altında zikredilmektedir. Mushaflarda dört kelime vardır ki bunlardan ikisi 'ص' ile yazılıp, 'س' ile okunmaktadır. 'وَيَصِيطُ'²³⁰ lafzı 'وييسط' şeklinde; 'بَصِيطَةٌ'²³¹ lafzı da 'بسطة' şeklinde okunmaktadır. İkisi de 'ص' ile yazılıp, birisi 'ص' ve 'س' ile; birisi de yalnız 'ص' ile okunmaktadır. 'الْمُصِيطِرُونَ'²³² lafzı bir kere 'ص' ile bir kere de 'الْمُصِيطِرُونَ' şeklinde 'س' harfi ile okunurken; 'بِمُصِيطِرٍ'²³³ lafzı yalnız 'ص' ile okunmaktadır. 'الْمُصِيطِرُونَ' lafzının uygulamasında 'ص' vechi mukaddem olarak okunmaktadır.²³⁴ Kur'ân-ı Kerîm'de 'كهيعص'²³⁵ ve 'حم عسق'²³⁶ da bulunan 'عين' lafızlarında önce tûl, sonra tavassut olarak iki vecih okunmaktadır. Tûl'un miktarı dört, tavassutun miktarı

²²⁷ Bennâ, *İthâf*, 2/576-577.

²²⁸ Harekeyi hafif bir sesle okumaktır. Bkz. Dabbağ, *Usûli'l-Kırâ'at*, 45; Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 137.

²²⁹ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 72.

²³⁰ el-Bakara 2/245.

²³¹ el-A'râf 7/69.

²³² et-Tûr 52/37.

²³³ el-Gâşiye 88/22.

²³⁴ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 36, 129, 144.

²³⁵ Meryem 19/1.

²³⁶ eş-Şûrâ 42/2.

ikidir. Ancak tûl vechi daha efdaldır.²³⁷ 'الم الله' ²³⁸ lafzında dururken bir vecih, geçerken ise iki vecih olarak toplam üç vecih vardır. 'Elif lam mimellahu' şeklinde 'م' harfine 'Allah' lafzının hemzesinin fethasını naklederek okunmaktadır ve tûl ve kasr olarak iki vecih oluşmaktadır. Tûl vechi, medd-i lâzım hâli dikkate alınarak dört elif miktarı okunurken; kasr vechi, medd-i tabiî miktarı okunmaktadır.²³⁹ 'فَمَا أَتَيْنِ يَ اللَّهُ' ²⁴⁰ lafzında geçerken bir vecih, vakfında ise iki vecih olarak toplam üç vecih okunmaktadır. Vaslında 'ي' harfi fetha ile okunmaktadır. Vakfında ise 'ي' harfini sakın yapıp sabit kılarak bir elif miktarı med ile 'فَمَا أَتَيْنِ' olarak okumaktır. Bir de 'ي' harfi kesilip 'ن' harfi sakın yapılarak 'فَمَا أَتَانِ' olarak okumaktır. İsbat vechi önce okunmaktadır.²⁴¹ 'فِيهِ' ²⁴² lafzında Hafs, sıla²⁴³ ile okumaktadır.²⁴⁴

4.4 Hamza Kırâatının Özellikleri (ف)

İmam Hamza tahkik kırâatı ile okumaktadır. Hamza'nın kırâatinin diğer kûfeli imamlara bakarak daha çetrefilli olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

4.4.1 İstiâze ve Besmele

Berâe sûresi hariç evveli sûrede dört vecih vardır. İmam Hamza bu dört vecihi okumaktadır.²⁴⁵ İlk vecihte istiâze ve besmelede durmadan sûreye geçiş yapar. İkinci vecihte istiâze ve besmelede vakıf yaparak sûreye başlar. Üçüncü vecihte istiâzede geçer ve besmeleyi okuduktan sonra vakıf yapar. Sonra sûreye başlar. Son vecihte ise istiâzeden sonra vakıf yapar. Ardından besmeleyi okuduktan sonra durmadan sûreye geçiş yapar.

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

²³⁷ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 87.

²³⁸ Âl-i İmrân 3/1.

²³⁹ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 39.

²⁴⁰ en-Neml 27/36.

²⁴¹ Bennâ, *İthâf*, 2/328.

²⁴² el-Furkân 25/69.

²⁴³ Bkz. Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 147.

²⁴⁴ Bennâ, *İthâf*, 2/311.

²⁴⁵ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 6-7.

وصل كل

قطع كل

وصل اول قطع ثاني

قطع اول وصل ثاني

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ		
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

İndirâc yöntemi ile okunduğunda uygulamada vasl-i sâni vechi önce okunur. Berâe Sûresi'nde evveli sûrede istiâze ile başlandığı vakit İmam Hamza iki vecih okumaktadır.²⁴⁶ Önce istiâzeden sonra besmelesiz âyete geçiş yapar. İkinci vecihte ise istiâzeden sonra durur ve sonra âyete geçiş yapar.

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ

وصل بلا بسملة

قطع بلا بسملة

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ

Sureteyn beyninde merâtib-i erbaada İmam Hamza sadece vasıl bila besmele okumaktadır.²⁴⁷

وَلَا الضَّالِّينَ أَلَمْ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

وصل بلا بسملة

وَلَا الضَّالِّينَ أَلَمْ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ
--

Berâe sûresinde sûreteyn beyninde merâtib-i erbaada İmam Hamza üç vecih okumaktadır.²⁴⁸ İlk vecihte besmelesiz berâe sûresine geçiş yapar. İkinci vecihte âyet sonunda sekte yaparak besmelesiz berâe sûresine geçiş yapar. Son vecihte ise âyet sonunda durur. Sonra besmelesiz berâe sûresine başlar.

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ

²⁴⁶ Paluvi, Zübdetü'l-İrfan, 6-7.

²⁴⁷ Paluvi, Zübdetü'l-İrfan, 7.

²⁴⁸ Paluvi, Zübdetü'l-İrfan, 7.

وصل بلا بسملة

سكت بلا بسملة

قطع بلا بسملة

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ	بِرَاءةً مِنَ اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ	بِرَاءةً مِنَ اللَّهِ (sekt ile)
إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ	بِرَاءةً مِنَ اللَّهِ

Mertebeteynde ise, evveli sûrede İmam Hamza bütün imamlar gibi dört vecih okumaktadır.²⁴⁹

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ

İlk vecihte istiâze ve besmelede durur. Sonra sûreye başlar. İkinci vecihte istiâzeden sonra durur. Besmeleyi okuduktan sonra durmadan sûreye geçiş yapar. Üçüncü vecihte istiâzeyi okuduktan sonra durmadan besmeleye geçiş yapar ve besmeleyi okuduktan sonra durur. Sonra sûreye başlar. Son vecihte ise istiâze ve besmelede durmadan sûreye geçiş yapar.

قطع كل

قطع اول وصل ثاني

وصل اول قطع ثاني

وصل كل

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ

Sûreteyn beyninde ise İmam Hamza sadece vasıl bila besmele okumaktadır.²⁵⁰ İki sûre arasında besmele okumadan diğer sûreye geçiş yapar.

وَأَدْخُلِي جَنَّتِي لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ

وصل بلا بسملة

وَأَدْخُلِي جَنَّتِي	لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ
----------------------	--------------------------------

²⁴⁹ Boz, Kırâat-i Aşere Kâideleri, 17.

²⁵⁰ Boz, Kırâat-i Aşere Kâideleri, 17.

4.4.2 Medler

İmam Hamza aşerede merâtib-i erbaada munfasıl ve muttasıl medte beş elif miktarı çekmektedir. Mertebeteyn'de de medd-î munfasıl ve muttasılda beş elif miktarı çekmektedir.²⁵¹

Takrîbte ise İmam Hamza medd-î munfasıl ve muttasılda beş elif miktarı çekerken ayrıca med sekt vechi ile birlikte de munfasıl ve muttasılda beş elif miktarı çekmektedir.²⁵²

İmam Hamza ayrıca medd-i tebrîe²⁵³ yapmaktadır. Aşerede olmayan bu med çeşidi takribte yer almaktadır ve merâtib-i erbaa ve mertebeteynde İmam Hamza bunu üç elif miktarı çekmektedir.²⁵⁴ لَا شَكَّ, لَا عِلْمَ, لَا رَيْبَ

İmam Hamza, medd-i ârızî tûl (dört elif) ile okumayı tercih edenler arasındadır.²⁵⁵

4.4.3 İbdâl

İmam Hamza, 'وَالْمُؤْتَفِكَاتُ', 'وَنُؤْمِنُ', 'يُؤْمِنُونَ' gibi kelimelerde vakıf halinde ibdâl yapmaktadır.²⁵⁶

²⁵¹ Bennâ, *İthâf*, 1/160.

²⁵² Bennâ, *İthâf*, 1/219.

²⁵³ Lâ-i tebrîye: Cinsinden hükmü nefyeden la. Bkz. Takîyuddîn Muhammed bin Ali (İmam Birgîvî), *Mecmuatü'n-Nahiv* (İstanbul: Muallim Neşriyat, 2022), 18; Dabbağ, *Usûli'l-Kırâ'at*, 19.

²⁵⁴ Bennâ, *İthâf*, 1/168.

²⁵⁵ Mekki, *Nihayetü'l-Kavlü'l-Müfîd*, 289; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Okunma Kâideleri*, 267.

²⁵⁶ Palûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 11-12.

4.4.4 İmâle-Beyne

İmam Hamza vakıf ve vasıl halinde aslı ‘ي’den dönüşmüş her elif-i mutedarrifede (kelimenin sonu) imâle yapmaktadır. ‘الهُدَى²⁵⁷ ، الهَوَى²⁵⁸ ، المَأْوَى²⁵⁹’ Fiillere örnek ise:

‘أَتَى²⁶⁰ ، وَسَعَى²⁶¹ ، اِسْتَرَى²⁶² ، رَمَى²⁶³’

‘كلاهما²⁶⁸ ، الضُّحَى²⁶⁴ ، الْقَوَى²⁶⁵ ، الْعُلَى²⁶⁶ ، الرِّبَا²⁶⁷’ lafızlarında da imâle yapmaktadır.

Sûlasi fiil olup zaid ve vavi olan her bir fiilde de imâle yapmaktadır.

‘إِغْدَى²⁷⁴ ، زَكَّيَهَا²⁶⁹ ، اِبْتَلَى²⁷⁰ ، تَزَكَّى²⁷¹ ، اِسْتَعْلَى²⁷² ، اِسْتَعْلَى²⁷³’

‘فعلى’ vezninde elif-i te’nisi’l-meksûralarda da imâle yapmaktadır.

‘يَحْيَى ، عَيْسَى ، مُسَى ، تَقْوَى²⁷⁶ ، اِخْدَى ، ضَبِزَى²⁷⁷ ، اَلْذُنْبَا²⁷⁸ ، اَلْقُصْوَى²⁷⁵’

‘فعالى’ vezninde olan lafızlarda da imâle yapmaktadır.

²⁵⁷ Âl-i İmrân 3/73.

²⁵⁸ en-Necm 53/3.

²⁵⁹ en-Nâziât 79/41.

²⁶⁰ Tâhâ 20/60.

²⁶¹ el-İsrâ 17/19.

²⁶² et-Tevbe 9/111.

²⁶³ el-Enfâl 8/17.

²⁶⁴ ed-Duhâ 93/1.

²⁶⁵ en-Necm 53/5.

²⁶⁶ Tâhâ 20/75.

²⁶⁷ el-Bakara 2/275.

²⁶⁸ el-İsrâ 17/23.

²⁶⁹ eş-Şems 91/9.

²⁷⁰ el-Bakara 2/124.

²⁷¹ el-A’lâ 87/14.

²⁷² Âl-i İmrân 3/101.

²⁷³ Tâhâ 20/64.

²⁷⁴ el-Bakara 2/194.

²⁷⁵ el-Enfâl 8/42.

²⁷⁶ et-Tevbe 9/109.

²⁷⁷ en-Necm 53/22.

²⁷⁸ el-Hadîd 57/20.

²⁸²يَتَامَى ، ²⁷⁹نَصَارَى ، ²⁸⁰أَسَارَى ، ²⁸¹كُتَالَى ،

Resm-i Mushaf'ta her elif-i mutedarrife olan lafızları imâle etmektedir. 'مَتَى ، أَنَّى ، عَسَى ، بَلَى ، يَا أَسْفَى ، يَا وَيْلَتَى ، يَا حَسْرَتَى ،

Bunlardan beş kelime bu kategoriye girmez: 'لَدَى ، زَكَّى ، إِلَى ، عَلَى ، حَتَّى

Resmi mushafta 'ر'lerden sonra gelen aslı 'ي' olan her elifte imâle yapmaktadır. 'يَرَى ، إِشْتَرَى ، وَبُشِّرَى ، أَسْرَى ، النَّصَارَى ، إِفْتَرَى ، إِفْتَرَى ،

إِمَامُ هَمْزَا ، عَفَالُ'u aşereden olan ' ، زَاغَ ، ضَاغَ ، طَابَ ، خَابَ ، خَافَ ، حَاقَ ، جَاءَ ، شَاءَ ، زَادَ ، شَاءَ ، جَاءَ ، حَاقَ ، خَافَ ، خَابَ ، طَابَ ، ضَاغَ ، زَاغَ ،

On bir sûrenin âyet sonlarındaki eliflerde de imâle yapmaktadır. Bunlar ise şu sûrelerdir:

'طَةُ ، النَّجْمُ ، الْمَعَارِجُ ، الْقِيَامَةُ ، النَّازِعَاتُ ، عَبَسَ ، الْأَعْلَى ، الشَّمْسُ ، اللَّيْلُ ، الضُّحَى ، الْعَلَقُ ،

İstisna olan lafızlar da şunlardır: 'أَمْتًا ، هُمْسًا ، دَحِيهَا ، تَلِيهَا ، طَحِيهَا ، سَجَى ،

Hamza şu kelimeleri de fetha ile okumaktadır. ' ، خَطَايَا ، رُؤْيَا ، مَرْضَاتٍ ، مَرْضَاتِي ، أَحْيَا ، وَمَحْيَايَ ، وَمَحْيَاهُمْ

Ancak Necm Sûresi 44. ayetteki 'أَمَاتَ وَأَحْيَا' lafzında imâle yapmaktadır.

²⁸⁵kelimelerinde İmam Hamza beyne ²⁸³الْأَبْرَارِ ، ²⁸⁴الْبَوَارِ ، قَرَارٍ ، الْأَشْرَارِ ، التَّوْرِيَّةُ ، ²⁸⁶yapmaktadır.

4.4.5 Cem-i Mim'i

'لَدِيهِمْ ، إِلَيْهِمْ ، عَلَيْهِمْ' gibi lafızlarda İmam Hamza 'ه' harfinin dammesi ile okumaktadır. Vasıl halinde 'عليهم الذلة' ve emsali lafızlarda da 'م ve ه'nin dammesi ile okumaktadır. Vasıl halinde 'ه' harfinden önce ister 'ي' sakine olsun ister kesre olsun 'م ve ه' harfinin

²⁷⁹ el-Bakara 2/135.

²⁸⁰ el-Bakara 2/85.

²⁸¹ et-Tevbe 9/54.

²⁸² en-Nisâ 4/127.

²⁸³ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 45.

²⁸⁴ İbrâhîm 14/28.

²⁸⁵ İmâle-i Suğra: İmâle-i mutavassıta diye de isimlendirilir. Fetha harekeyi, fetha ile kesre arasında fethaya daha yakın olmak üzere meylederek okumaktır. Bkz. Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 92.

²⁸⁶ Palûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 45; Damre, *Kırâ'âtü Hamza*, 28.

'فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلُ'²⁸⁹, 'قَبِلْتَهُمُ الْآتِي , وَيُرِيهِمُ اللَّهُ'²⁸⁸, 'عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ'²⁸⁷. dammesi ile okumaktadır. Cezm veya emir sebebiyle 'ي' harfî zail olursa da 'م ve ه'nin dammesiyle okumaktadır.²⁹¹ 'وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ , يُغْنِهِمُ اللَّهُ'²⁹²,²⁹³

4.4.6 İdğamu's-Sağir-İzhar

İdğamu's-Sağir, idgam yapılan iki harften birincisinin sakin olmasından ibarettir.²⁹⁴ Sakin bir harfî, kendisinden sonraki idğamı uygun harekeli harfe katmaktır.²⁹⁵

Hamza 'ذ' harfîni 'د ve ت' harfine idgam eder. 'إِذْ دَخَلُوا , إِذْ تَقُولُ'

Hamza 'د' harfîni sekiz harfe (السين والذال والصاد والطاء والزاي والجيم والصاد والشين) idgam etmektedir. 'قَدْ سَمِعَ , وَلَقَدْ دَرَأْنَا , فَقَدْ ضَلَّ , فَقَدْ ظَلَمَ , وَلَقَدْ زَيَّنَّا , قَدْ جَاءَكُمْ , وَلَقَدْ صَرَفْنَا , قَدْ شَغَفَهَا'

Hamza sakin ta'u-te'nisleri şu harflerde idgam etmektedir: 'السين والصاد والزاي والطاء' 'والجيم والطاء'

'وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ , حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ , خَبِثَ زِينَتُهُمْ , كَانَتْ ظَالِمَةً , نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ , كَذَبَتْ أَمُودُ'

Hamza 'ه' harfîni 'هَلْ تَعْلَمُ , هَلْ تُؤَبِّ' harfine idgam etmektedir.

Aynı şekilde 'بَلْ سَوَّلَتْ , بَلْ تُؤْثِرُونَ' harfine idgam eder.

Hamza'nın diğer idgam yaptığı lafızlar şunlardır: 'عُدْتُ , فَتَبَدُّثُهَا , وَيُعَذِّبُ مَنْ , اِتَّخَذْتُ , يُرِدُّ ثَوَابَ الدُّنْيَا , كِهَيْعَصْ *ذِكْرُ , مَنْ رَاقٍ , بَلْ رَانَ , أَوْرَثَتْهُمَا , لَبِثْتُ'

'إِرْكَبْ مَعَنَا'²⁹⁶,²⁹⁷ 'طَسْم'

4.4.7 İdğamü'l-Kebir

Müdgam olan birinci harf harekeli ise buna idğam'ul-kebir denmektedir.²⁹⁸

²⁸⁷ el-Bakara 2/246.

²⁸⁸ el-Bakara 2/167.

²⁸⁹ el-Bakara 2/93.

²⁹⁰ el-Bakara 2/142.

²⁹¹ Bennâ, *İthâf*, 2/296.

²⁹² Nûr 24/32.

²⁹³ el-Mü'min 40/9.

²⁹⁴ Cezeri, *en-Neşr*, 2/2.

²⁹⁵ Feyizli, *Kırâat-ı Aşere*, 98.

²⁹⁶ Hûd 11/42.

²⁹⁷ eş-Şuarâ 26/1; el-Kasas 28/1.

²⁹⁸ Mekki, *Nihayetü'l-Kavlü'l-Müfid*, 236; Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 86.

Hamza şu yerlerde bu idgam çeşidini yapmaktadır:

أَتَمُّونَنِي³⁰², بَيِّتَ طَائِفَةً²⁹⁹, وَالصَّافَّاتِ صَفًّا*فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا*فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا³⁰⁰, وَالذَّارِيَاتِ ذُرْوًا³⁰¹

4.4.8 Hâü'l-Kinâye

'يُؤَدُّ'³⁰³, 'نُؤْتِيهِ'³⁰⁴, 'نُؤْلِهِ'³⁰⁵, 'وَنُصَلِّهِ'³⁰⁶ lafızlarında İmam Hamza, 'ه' nin iskânıyla okumaktadır.³⁰⁷

'ه' lafzında 'يَنْفَعُ'³⁰⁸ ve 'ق' harfinin kesresiyle sıra ile okumaktadır.

'وَمَا أُنْسَانِيهِ'³⁰⁹, 'عَلَيْهِ اللَّهُ'³¹⁰ lafızlarında 'ه' nin kesrasıyla okumaktadır.

'فِيهِ مَهَانًا'³¹¹ lafzında 'ه' harfini sılasız uzatmadan okumaktadır.

'لَا هَلْهُ أَمْكُتُوا'³¹² lafzında ise vasıl halinde 'ه' harfinin dammesi ile okumaktadır.³¹³

4.4.9 Sekte-Nakîl

Harekeli hemzenin hafzedilerek, harekesinin kendisinden önceki sakin harfe nakledilmesi olayına “nakil” denmektedir.³¹⁴

²⁹⁹ en-Nisâ 4/81.

³⁰⁰ es-Sâffât 37/1-3.

³⁰¹ ez-Zâriyât 51/1.

³⁰² en-Neml 27/36.

³⁰³ Âl-i İmrân 3/75.

³⁰⁴ Âl-i İmrân 3/145; Şûrâ 42/20.

³⁰⁵ en-Nisâ 4/115.

³⁰⁶ en-Nisâ 4/115.

³⁰⁷ Bennâ, *İthâf*, 1/150.

³⁰⁸ en-Nûr 24/52.

³⁰⁹ el-Kehf 18/63.

³¹⁰ el-Fetih 48/10.

³¹¹ el-Furkân 25/69.

³¹² Tâhâ 20/10; el-Kasas 28/29.

³¹³ Damre, *Kırâ'âtü Hamza*, 28-29.

³¹⁴ Dabbağ, *Usûlî'l-Kırâ'at*, 25; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 134.

³¹⁵ عَوَجًا قَيِّمًا ³¹⁸ بَلْ رَانَ , ³¹⁷ مَنْ رَاقٍ , ³¹⁶ مَرْقَدِنَا هَذَا gibi yerlerde İmam Hamza sekte yapmaz.

Sakin bir harf med harfî olduğunda İmam Hamza sekte yapmaktan kaçınır.

قُوا أَنْفُسَكُمْ ³²⁰ , وَفِي أَنْفُسِكُمْ ³²¹ , لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ³²² , إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ³¹⁹ ,

Tek kelimede sakın bir harften sonra hemze gelirse İmam Hamza sekit yapmaktadır.

³²³ كَهَيْئَةٍ , مَسْئُولًا , قُرْآنَ

Lâm-ı tarif, hemze-i münekkere ve 'شئ' in kelimeleri için İmam Hamza'nın durumu şöyledir:

'وَبِالْآخِرَتِهِمْ' lafzında vasıl halinde Hamza sekit okur.

Vakıf halinde 'مِنَ الْآخِرَةِ' lafzında Hamza hem sekit hem nakil yapmaktadır.

'وَمَنْ أَمَنَ' lafzında vasıl halinde tahkîk; vakıf halinde ise hem tahkîk okuyup hem de nakil yapmaktadır.

'مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتَى' lafzında vasıl halinde iki yerde tahkîk okurken; vakıf halinde de iki yerde tahkîk ve ilk yerde nakil yapmaktadır.

'وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ' lafzında vasıl ve vakıf halinde de iki yerde de sekit yapmaktadır.

'إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ' lafzında hem vasıl hem de vakıf halinde hemze-i münekkere tahkîk, lââm-ı tarifte sekit okumaktadır.

'فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ' lafzında vasıl halinde hemze-i münekkere tahkîk; vakıf halinde ise hem tahkîk hem de nakil okumaktadır.

'مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً' lafzında hemze-i münekkere vasıl halinde tahkîk; vakıf halinde ise

hem	tahkîk	hem	nakil
-----	--------	-----	-------

okumaktadır.

'وابصارهم ان الله على كل شئ قدير' ayetinde ise geçişte tahkîk, 'شئ' in kelimesinde ise sekit yapmaktadır.

³²⁴ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ,

³¹⁵ el-Kehf 18/1, 2.

³¹⁶ Yâsîn 36/52.

³¹⁷ el-Kiyâmet 75/27.

³¹⁸ el-Mutaffîfîn 83/14.

³¹⁹ el-Kevser 108/1.

³²⁰ et-Tahrîm 66/6.

³²¹ ez-Zâriyât 51/21.

³²² el-Vâkıa 56/79.

³²³ Âl-i İmrân 3/49.

³²⁴ el-Mâide 5/33.

ت س ت

âyetinde görüldüğü üzere vakıf halinde önce tahkîk sonra sekit yapmaktadır.

325 'قُلْ الذَّكْرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ'

ت س ت

âyetinde görüldüğü üzere önce tahkîk sonra sekit, sekit yapmaktadır.

326 'أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا'

ت س ت

ن

âyetinde görüldüğü üzere önce tahkîk sonra sekit sonra yine tahkîk ve nakil yapmaktadır.

'يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ'

س س

âyetinde görüldüğü üzere vasıl halinde iki yerde de sekit okumaktadır.

İki üstün olan 'شَاءَ' lafzında vakıf halinde Hamza'nın iki vechi vardır:

'شَاءَ' şeklinde nakil ile; bir de nakil ile birlikte idgamla okumaktadır.

İki esre olan 'شَيْءٍ' lafzında vakıf halinde Hamza dört vecih okumaktadır. Tahfifle birlikte iskân mahz, revm; teşdidle beraber iskân mahz ve teşdidle beraber revm okumaktadır.

İki ötre olan 'شَيْءٍ' lafzında vakıf halinde Hamza altı vecih okumaktadır. Tahfifle beraber sırasıyla iskân mahz, işmam ve ravm; teşdidle beraber sırasıyla iskân mahz, işmam ve revm okumaktadır.³²⁷

4.4.10 Teshîl

İmam Hamza 'إِسْرَائِيلَ' lafzını vakıf halinde iken tûl ve kasr ile teshil okumaktadır. Tûl vechi mukaddemdir.³²⁸

³²⁵ el-En'âm 6/144.

³²⁶ er-Ra'd 13/41.

³²⁷ Muhammed Emin Efendi, *Umdetu'l Hallan fî İzahî Zübdetü'l-İrfan* (Hanifiye Yayınları), 137-143.

³²⁸ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 23.

4.4.11 Hemze

Hemze'nin kelimenin içindeki durumu vakıf hâlinde kelimenin ortasında (mütevassıta) ve kelimenin sonunda (mütetarrife) olarak ele alınmaktadır.

4.4.11.1 Hemze-i mütevassıta

Kelimenin ortasında bulunan hemzedir. Sakin hemze ve harekeli hemze olmak üzere iki kısım olup kelimede mütevassıt bi-nefsih ve mütevassıt bi-gayrih olarak bulunmaktadır.³²⁹

Mütevassıt bi-nefsih hemze için 'شَيْئًا, بِنْر' örnekleri verilebilir.

Mütevassıt bi-gayrih hemze için ise munfasıl ve muttasıl olarak iki şekilde örnek verilebilir. Muttasıl olan için 'هُؤْلَاءِ, بِأَنْفُسِهِمْ'; munfasıl için ise 'كَانَ أُمَّةً, بِهِ أَحَدًا' örnekleri verilebilir.

Hemze-i mütevassıta bi-gayrih muttasıl olan, atıf harfleri, harf-i cerler, lam-i ibtida ve hemze-i istifhamdan sonra gelmektedir. Böyle hemzeleri İmam Hamza huluf ile teshil yapar ve tahkik mukaddemdir. Bu gibi yerlerde hemze kesreden veya fethadan sonra meftuh veya meksur veya madmum olarak gelmektedir. Kesreden sonra meftuh gelenler; 'بِأَنَّهُ, وَلَآ أَنْفُسَكُمْ, بِأَمْرِهِ' gibi kelimelerdir ve Hamza burada tahkikle beraber ya'i meftuhaya ibdal yaparak iki vecih okumaktadır. Fethadan sonra meftuh, 'أَنْذَرْتَهُمْ, وَإِيَّاكَ' gibi; kesreden sonra meksur, 'بِإِيمَانٍ, بِإِحْسَانٍ' gibi; fethadan sonra meksur, 'فَإِخْوَانُكُمْ' gibi; kesreden sonra madmum, 'لِأَمِّهِ, لِأَجْلِ' gibi ve fethadan sonra madmum, 'سَارِيكُمْ, وَأَوْجَى' gibi lafızlarda vakıf halinde Hamza ilk önce tahkik sonra teshil yaparak iki vechi bulunmaktadır.³³⁰

Hemze-i mütevassıta bi-nefsih, fethadan sonra gelirse, 'كَأْسٍ' lafzı gibi olan kelimelerde elife ibdal tek vecih 'كَاسٍ' olarak okunmaktadır. Dammeden sonra gelirse, 'يَوْمٍ' lafzı gibi olan kelimelerde 'و' a ibdal tek vecih 'يَوْمِنْ' şeklinde okunmaktadır.³³¹

³²⁹ Yaşar Akaslan, *Kıraat İlminde Hemze Üzerinde Vakıf Meselesi* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019), 46.

³³⁰ Paluvi, *Zübdetü'l-İrfan*, 19.

³³¹ Cezeri, *Neşr*, 1/430; Dabbağ, *Usûli'l-Kirâ'at*, 24.

4.4.11.2 Hemze-i mütetarrife

Kelimenin sonunda bulunan hemzedir. “السَّمَاءُ , شُرَكَاءُ” lafızları buna örnek gösterilebilir. Bu hemze çeşidi kelimenin sonunda lâzimi veya ârizi sükûn ile yer almaktadır. Kelimenin sonunda sakın olarak gelen hemzeye sakın mütetarrif hemze adı verilmektedir. ‘نَبِيٌّ ve اِفْرَأْ’ kelimeleri sükun-i lazım için; ‘بَدَأَ ve قُرِئَ’ lafızları ise sükun-i arız için örnek olarak gösterilebilir.³³²

Vakıf yapılırken kelimenin ortasında veya sonunda bulunan hemze; hazf, ibdâl, idğâm, nakl ve teshil gibi kavramlarla tahfif³³³ edilmektedir. İmam Hamza’nın kelimenin ortasında ve sonunda yapmış olduğu vakıflardan önce sonda olan mütetarrif hemzenin vakfı maddeler hâlinde ele alınacaktır:

4.4.11.3 Mütetarrif hemzenin vakfı

- 1) Sükûn-i lâzım mütetarrif hemzenin fethadan sonra gelmesi durumudur. Burada yalnızca elife ibdal vechi vardır. ‘اِفْرَأْ ve اَمْ لَمْ يُنْبَأْ, اِنْ نَسَأْ, اِنْ يَشَأْ’ lafızları buna örnek olarak gösterilebilir.³³⁴
- 2) Sükûn-i lâzım mütetarrif hemzenin kesreden sonra gelmesi durumudur. Burada yalnızca ‘ya’ya ibdal vechi vardır. ‘وَمَكَرَ السَّيِّئُ ve هَيَّئْ, نَبِّئْ’ lafızları buna örnek olarak gösterilebilir.³³⁵
- 3) Mütetarrif madmum hemzenin dammeden sonra gelmesi durumunda dört vecih vardır. Bunlar; vav’a ibdal, işmam ile ibdal, revm ve teshil ile revm şeklindedir. ‘لَوْلُو, لَوْلُوهُ, لَوْلُوْهُ’ lafızları örnek olarak gösterilebilir.
- 4) Mütetarrif madmum olan hemzenin fethadan sonra gelmesi durumudur ki burada iki vecih söz konusudur. Bunlar; elif’e ibdal, teshil ile revm şeklindedir. ‘ظَمَأْ ve نَبَأْ’ gibi başka örnekler de mevcuttur.
- 5) Bu beşinci madde bir önceki madde gibidir. Ancak hemze, gayr-i kıyasi olarak vav suretinde resmedilmiş olup Kur’an’ın tümünde yer alan ‘يَبْدُوا’

³³² Dabbağ, *Usûli'l-Kırâ'at*, 67.

³³³ Kırâat ilminde genel olarak hemze sesinin değiştirilmesi anlamına gelir. bk. Saylan, “Kırâat İlminde Hemze”, 290; Cezeri, *Şerhu Tayyibe*, 101.

³³⁴ Muhammed Emin Efendi, *Umde*, 207.

³³⁵ Muhammed Emin Efendi, *Umde*, 207; Damre, *Kırâ'atü Hamza*, 39.

lafızları buna örnek olarak gösterilebilir. Burada beş vecihten bahsetmek mümkündür. Bunlar; elif'e ibdal, teshil ile revm, vav'a ibdalden sonra vakf için iskân, işmam ve revm şeklindedir.

- 6) Mütetarریف madmum hemzenin kesreden sonra gelmesi durumudur. يَسْتَهْزِئُ kelimesi örnek olarak gösterilebilir. Dört vecih vardır ve bunlar; 'ya'ya ibdal, işmam, revm ve teshil ile revmdir.
- 7) Mütetarریف meksûr hemzenin fethadan sonra gelmesi durumudur. Buna الْمَلَأَ örnek olarak gösterilebilir. Elif'e ibdal ve teshil ile revm olmak üzere iki vecih vardır.
- 8) Bir önceki maddede yer alan konuyla ilgili olup نَبِیْ lafzıyla ilgilidir. Burada lafız gayr-i kıyasi olarak şeklinde gelmektedir. Elif'e ibdal, teshil 336 نَبَائِي ile revm, hemzeyi ya'ya ibdalden sonra vakf için iskân ve ya harfinde revm olmak üzere dört vecih vardır.
- 9) Mütetarریف meksûr hemzenin kesreden sonra gelmesi halinde ya'ya ibdal, teshil ile revm ve ya harfinin kesresiyle revm olmak üzere üç vecih vardır. لِكُلِّ امْرِئٍ lafzı örnek olarak gösterilebilir.
- 10) Mütetarریف meksûr hemzenin dammeden sonra gelmesi durumudur. 337 كَأَمْثَالِ الْوُثُو lafzı bu maddeye örnek gösterilebilir ve ibdal, ibdal ile teshil ve ibdal ile revm vecihleri vardır.
- 11) Mütetarریف meftuh hemzenin fethadan sonra gelmesi durumudur. 'ملجأ و بدأ' kelimeleri buna örnek olarak gösterilebilir. Burada elif'e ibdal olmak üzere bir vecih vardır.
- 12) Mütetarریف meftuh hemzenin, kesreden sonra gelmesi durumudur. وَلَقَدْ اسْتَهْزِئَ , قُرِئَ 338 'Ya' harfine ibdal olmak üzere tek vecih bulunmaktadır.
- 13) Mütetarریف meftuh hemzenin sahih sakin harften sonra gelmesi durumudur. يُخْرِجُ الْخَبْءَ 339 Burada tek vecih bulunmaktadır. lafzında hemzenin harekesi

³³⁶ el-En'âm 6/34.

³³⁷ el-Vâkıa 56/23.

³³⁸ el-Enbiyâ 21/41.

³³⁹ en-Neml 27/25.

- 21) Bu maddenin yirminci maddeden farkı hemzenin meftuh gelmesidir. 'تَبَوَّأَ' lafzında iki vecih vardır. Bunlar; harekesini makabline nakl ile kendini hazften sonra vakf için iskân (تَبَوَّأَ) ve vav'a ibdalle idgamdan sonra vakf için iskândır. (تَبَوَّأَ)
- 22) Mütetarrif madmum hemzenin makabli meksur ya harfinden sonra gelmesi durumudur. 'بَرَىْ' lafzı örnek olarak gösterilebilir ve üç vecih söz konusudur. Bunlar; ya harfine ibdalle idgam, vakf için iskân (بَرَىْ) , ibdal ve idgamdan sonra işmam (بَرَىْ) ve ibdal ve idgamdan sonra revmdir. (بَرَىْ)
- 23) Bir önceki maddeden farklı olarak mütetarrif madmum hemzenin makabli meksur ya-i asliden sonra gelmesi durumudur. 'المسَّى' örnek olarak gösterilebilir ve altı vecih vardır. Bunlar; iskân, işmam, revm, idgam, idgam ile işmam ve idgam ile revmdir.
- 24) Mütetarrif methuh hemzenin makabli sakın ya'dan sonra gelmesi durumudur. 'سَيَّى' lafzı örnek olarak gösterilebilir ve iki vecih söz konusudur. Bunlar; harekesini makabline naklden sonra kendini hazf ve vakf için iskân ve ya harfine ibdalle idgamdan sonra vakf için iskândır.
- 25) Mütetarrif meksûr hemzenin makabli meftuh ya-i asliden sonra gelmesi durumudur. 'شَىْ' lafzı bu duruma örnek teşkil eder ve burada dört vecihten söz etmek mümkündür. Bunlar; شَىْ (vakf için iskân), شَىْ (nakl ile revm), شَىْ (ya'ya ibdal ve vakf için iskân) ve شَىْ (ya'ya ibdal ile idgam ve revm)dir.
- 26) Mütetarrif madmum hemzenin önceki harfî meftuh ya-i asliden sonra gelmesi durumudur ve 'شَىْ' kelimesi bu duruma örnek oluşturmaktadır. Burada altı vecih söz konusudur. Bunlar; شَىْ (vakf için iskân), شَىْ (nakl ile işmam), شَىْ (nakl ile revm), شَىْ (ya'ya ibdal ile vakf için iskân), شَىْ (ya'ya ibdal ile idgam ve işmam) ve شَىْ (ya'ya ibdal ile idgam ve revm)dir.
- 27) Mütetarrif meksûr hemzenin kendinden önce meftuh vav-i asliden sonra gelmesi durumudur. ³⁴¹ve ³⁴²سَوَّءَ kelimeleri örnek olarak gösterilebilir ve dört vecih söz konusudur. 'سَوَّءَ', 'سَوَّءَ', 'سَوَّءَ' dir.

³⁴¹ el-Fetih 48/6.

³⁴² Meryem 19/28.

- 28) Mütetarrif meftuh hemzenin جاء’ örneğinde olduğu gibi eliften sonra gelmesi durumudur. Hemze’nin; tûl, tevassut ve kasr olarak elif’e ibdal edilmesidir. Burada dört vecih vardır. Bunlar; tûl ile iskat³⁴³, tevassut ile iskat ve kasr ile iskattır. Hamza için burada tûl beş, tevassut üç ve kasr bir elif miktarıdır.
- 29) Mütetarrif madmum ya da meksur hemzenin ‘السماء ve السفهاء’ lafızlarında olduğu gibi elif harfinden sonra gelmesi durumudur. Burada beş vecih söz konusudur. Bunlar; tûl ile iskat, tevassut ile iskat, kasr ile iskat, tûl ile teshil ve revm ve kasr ile teshil ve revmdir.
- 30) Gayr-ı kıyasi olarak vav ile resmedilen mütetarrif madmum hemzenin elif’ten sonra gelmesi durumudur. شَرَكَا۟۟۟ lafzında vav ile yazıldıktan sonra elif ile resmedilmiştir. Burada on iki vecih vardır ve bunlar; tûl ile iskat, tevassut ile iskat, kasr ile iskat, tûl ile teshil revm, kasr ile teshil revm, tûl ile iskân, tevassut ile iskân, kasr ile iskân, tûl ile işmam, tevassut ile işmam, kasr ile işmam ve kasr ile revmdir. Bahsi geçen üç işmamda vav’ın iskânı söz konusudur.
- 31) Mütetarrif meksûr hemzenin elif harfinden sonra gelmesi durumudur. (تَلْقَا۟۟۟)³⁴⁵ Burada dokuz vecih söz konusu olup şunlardır; tûl ile iskat, tevassut ile iskat, kasr ile iskat, tûl ile teshil ve revm, kasr ile teshil ve revm, tûl ile iskân, tevassut ile iskân, kasr ile iskân ve kasr ile revmdir.³⁴⁶

Şimdiye kadar bahsi geçen mütetarrif hemzenin vakfında İbn Amir’in ravisi Hişam, İmam Hamza’ya muvafakat etmektedir. Ancak mütevassıt hemzenin vakfı konusu sadece Hamza’ya hastır. Şimdi mütevassıt hemzenin vakfı maddeler halinde açıklanacaktır:

³⁴³ İskât: Lügatte indirmek, harfi düşürmek anlamlarına gelir. Kırâat ıstılahında ise bir harfi tamamen kaldırmak, düşürmek anlamındadır. Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 93.

³⁴⁴ el-En’âm 6/139.

³⁴⁵ Yûnus 10/15.

³⁴⁶ Muhammed Emin Efendi, Umde, 207-213; Damre, *Kırâ’atü Hamza*, 39-50.

4.4.11.4 Mütevassıt hemzenin vakfı

- 32) Mütevassıt bi-nefsih hemzenin fethadan sonra gelmesi durumunda olur. Buna ‘كَاسٍ’ örneği verilebilir ve bu durumda elife ibdal olmak şartıyla tek vecih vardır.
- 33) Mütevassıt bi-nefsih hemzenin dammeden sonra gelmesi durumunda olur. Buna ‘يُؤْمِنُ’ kelimesi örnek gösterilebilir ve burada vâv’a ibdal olmak üzere tek vecih vardır.
- 34) Bir önceki maddeden farklı olarak ‘تُؤَيِّهِ ve تُؤَوِّي’ lafızlarına mahsus bir maddedir. Burada vâv’a ibdal ve vâv’a ibdalden sonra idgam olmak üzere iki vecih bulunmaktadır.
- 35) Mütevassıt bi-nefsih hemzenin kesreden sonra gelmesi durumunda olur. Buna ‘بُنْرٍ’ kelimesi örnek gösterilebilir ve burada yâ harfine ibdal vardır.
- 36) Bir önceki maddeden farklı olarak buradaki durum resm-i kıyasının dışında kalmaktadır. Meryem sûresindeki ‘رَبِّئَا’ lafzı bu duruma örnektir ve burada ya’ya ibdal ve ya’ya ibdalle idgam olmak üzere iki vecih bulunmaktadır.
- 37) Mütevassıt bi-nefsih hemzenin meftuh atıf harfinden sonra gelmesi durumudur. ‘تُمْ أَتُوا’ lafzı bu duruma örnektir ve bu gibi yerlerde tek vecih olup elife ibdal vardır.
- 38) Mütevassıt bi-nefsih hemzenin meftuh isim ya da fiilden sonra gelmesi durumudur. ‘قَالَ أَتُونِي’ ifadesi bu duruma örnektir ve bu gibi yerlerde elife ibdal vardır.
- 39) Madmum isim veya fiilden sonra gelmesi durumudur. ‘يَقُولُ ائْتَنِي لِي’ ifadesi buna örnek olarak gösterilebilir ve bu gibi yerlerde vav’a ibdal olarak tek vecih vardır.
- 40) Meksûr isim veya fiilden sonra gelmesi halinde olur. ‘وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا’ gibi yerlerde ya’ya ibdal olarak tek vecih vardır.
- 41) Eliften sonra harekeli olarak gelmesi halidir. ‘أَصَاءَتْ’ hemzenin meftuh haline; ‘جَاؤُكُمْ’ madmum haline ve ‘وَلَنْكَ’ meksur haline örnek teşkil eder ve tul ile teshil ve kasr ile teshil olmak üzere iki vecih bulunmaktadır.
- 42) Sakin ve zaid ya’dan sonra meftuh veya madmum gelmesi durumudur. ‘بَرِيؤُنْ ve مَرِيئًا’ gibi lafızlar buna örnek teşkil etmektedir. Bunlar idgam

üzere telaffuz edilir ve hemze ya harfine ibdal edildikten sonra zaid ya harfinin mübdel hemzeyle idgamı söz konusudur.

- 43) Harf-i med olan ya-i asliyeden sonra gelmesi durumudur. Bunu sadece mülk suresindeki 'سَيِّئٌ' lafzında görmek mümkündür. Harekesini öncesindeki ya-i asliyeye nakil ve kendini hazf etmek suretiyle ve meftuh ya'ya ibdalden sonra idgam yapmak suretiyle iki vecih yapmak mümkündür.
- 44) Harf-i lin olan ya-i asliyeden sonra gelmesi durumudur. 'فَلَمَّا اسْتَيْسَسُوا' lafzı buna örnek olarak gösterilebilir. Harekesini öncesine nakl ve kendini hazf etmek suretiyle ve meftuh ya'ya ibdalden sonra idgam etmek suretiyle iki vecih söz konusudur. 'شَيِّءٌ' ve 'شَيِّءٌ' gibi.
- 45) Mütevassıt bi-nefsih meftuh hemzenin harf-i med olan vav-ı asliyeden sonra gelmesi durumudur. Rûm suresindeki 'السُّوَى' kelimesi buna örnektir. İmaleyle harekesini vav'a nakl ve kendini hazf 'السَّوَى' ve imaleyle hemzeyi vav'a ibdalden sonra idgam 'السَّوَى' şeklinde iki vecih vardır.
- 46) Mütevassıt bi-nefsih meftuh hemzenin harf-i lin olan vav-ı asliyeden sonra gelmesi durumudur. 'سَوَاءٌ' kelimesi buna örnek olarak gösterilebilir. Harekesini vav'a nakl ve kendini hazf 'سَوَاءٌ' ve vav'a ibdalden sonra idgam 'سَوَاءٌ' şeklinde iki vecih söz konusudur.
- 47) Mütevassıt bi-nefsih meksûr hemzenin harf-i lin olan vav-ı asliyeden sonra gelmesi durumudur. Kehf sûresindeki 'مَوْلَا' kelimesi buna örnek teşkil eder ve harekesini vav'a nakl ve kendini hazf 'مَوْلَا' ve vav'a ibdalden sonra idgam 'مَوْلَا' şeklinde iki vecih söz konusudur.
- 48) Mütevassıt bi-nefsih madmum hemzenin harf-i lin olan vav-ı asliyeden sonra gelmesi durumudur. Tekvîr sûresindeki 'المُؤَدَّةُ' kelimesi buna örnektir ve nakl ve idgam olmak üzere iki vecih söz konusudur. 'المُؤَدَّةُ' – 'المُؤَدَّةُ' gibi.
- 49) Mütevassıt bi-nefsih meftuh hemzenin sakin sahih harften sonra gelmesi durumudur. 'يَسْتَلُونَ' örnek olarak gösterilebilir. Tek vecih nakl 'يَسْتَلُونَ' şeklinde olur.
- 50) Mütevassıt bi-nefsih meftuh hemzenin sakin sahih harften sonra gelmesi durumudur. Kur'ân'da on yerde bulunan 'هَزُّوْا' ve ihlâs suresindeki 'كُفُّوْا'

kelimeleridir. Harekesini makabline nakl ve kendini hazf ‘هَزَا’ ve resm-i hatta uygun olarak vav’a ibdal ‘هَزُوا’ şeklinde iki vecih vardır.

- 51) Mütevasıt bi-nefsih madmum veya meksur hemzenin sakın sahih harften sonra gelmesi durumudur. ‘أَفْدَتْهُمْ’ kelimesi bu duruma örnektir. Bu gibi lafızlarda nakl olarak tek vecih söz konusudur.
- 52) Mütevasıt bi-nefsih hemze bu maddede dört kısımda ele alınmaktadır.
- a) Meftuh sahih harften sonra meftuh gelen hemzedir. ‘رَأَيْتُمْ, رَأَيْتُمْ’ gibi.
 - b) Meftuh sahih harften sonra meksur gelen hemzedir. ‘لِيُطْمِنَنَّ, جَبْرَيْلُ’ gibi.
 - c) Madmum sahih harften sonra madmum gelen hemzedir. ‘رُؤُسُ’ kelimesi gibi.
 - d) Meftuh sahih harften sonra madmum gelen hemzedir. ‘رُؤُفٌ, نَقَرُوهُ’ gibi.
- 53) Mütevasıt bi-nefsih madmum hemzenin öncesinin meftuh, sonrasının ise sakın vav olması durumudur. ‘يَطُونُ’ lafzı bu duruma örnektir ve burada iki vecih söz konusudur. Teshil ve hemzeyi hazfle vav’ı iskândır. ‘يَطُونُ, يَطُونُ’ gibi.
- 54) Mütevasıt bi-nefsih meftuh hemzenin dammeden sonra gelmesi halidir. ‘وَالْمَوْلَفَةِ, لَا تُؤَاخِذُنَا’ örneklerinde olduğu gibidir. Bunlar tek vecih vav’a ibdal olarak okunur.
- 55) Mütevasıt bi-nefsih meftuh hemzenin kesreden sonra gelmesi durumudur. ‘نَاشِئَةً, لِيُطْمِنَنَّ, مَائَةٍ, فَتَةٍ’ gibi lafızlar bu duruma örnektir ve ya’ya ibdal olmak suretiyle tek vecih vardır.
- 56) Mütevasıt bi-nefsih meksûr hemzenin kesreden sonra gelmesi durumu olup bu madde iki şekilde ele alınır.
- a) Mütevasıt bi-nefsih hemzeden sonra sakın ya bulunmaz. Sadece Bakara suresindeki iki yerde bulunan ‘بَارِئُكُمْ’ lafzı olup teshil olarak tek vecihtir.
 - b) Mütevasıt bi-nefsih hemzeden sonra sakın ya bulunmasına örnek; ‘خَاسِبِينَ’ gibi lafızlar olup burada teshil ve hazf olarak iki vecih söz konusudur.
- 57) Mütevasıt bi-nefsih meksûr hemzenin dammeden sonra gelmesi durumudur. ‘سُئِلَ’ kelimesi buna örnek olup teshil ve vav'a ibdal olmak üzere iki vecih söz konusudur.
- 58) Mütevasıt bi-nefsih madmum hemzenin kesreden sonra gelip kendisinden sonra da sakın vav harfinin bulunması durumudur. ‘مُسْتَهْزِؤُنَ’ gibi lafızlar

bu duruma örnektir ve teshil, ya'ya ibdal ve makablını damme üzerine hazf olmak suretiyle üç vecih söz konusudur.

59) Mütevassıt bi-nefsih madmum hemzenin kesreden sonra gelmesi lakin kendisinden sonra sakın vav'ın bulunmaması durumudur. 'يَنْبَهُهُمْ' lafzı bu duruma örnektir. Teshil ve ya'ya ibdal olmak üzere iki vecih söz konusudur.

60) Hemzenin zaid bir harfle mütevassıt olması durumudur. Hemze bu maddede dokuz çeşittir:

- Eliften sonra meftuh gelen hemzedir. 'يَا أَدُمُ' gibi.
- Eliften sonra meksûr gelen hemzedir. 'يَا إِبْرَاهِيمُ' gibi.
- Eliften sonra madmum gelen hemzedir. 'هُوَ لَاءِ' gibi.
- Fethadan sonra meftuh gelen hemzedir. 'ءَانْذَرْتُهُمْ' gibi.
- Fethadan sonra meksûr gelen hemzedir. 'أَنْفَكَ' gibi.
- Kesreden sonra meksûr gelen hemzedir. 'بِإِحْسَانٍ' gibi.
- Fethadan sonra madmum gelen hemzedir. 'سَأَرِيكُمْ' gibi.
- Kesreden sonra madmum gelen hemzedir. 'لِأَنْذَرَكُمْ' gibi.
- Kesreden sonra meftuh gelen hemzedir. 'بِأَنْفُسِهِمْ' gibi.

Son madde hariç diğerlerinde tahkîk ve teshil olmak üzere iki vecih söz konusudur.

Son maddede ise tahkîk ve 'ya'ya ibdal vecihleri vardır.

61) Lâm-ı tarif ile mütevassıt olan hemzedir. 'الْأَخِرَةُ، الْإِكْرَامُ' lafızları bu duruma örnektir. Burada nakl ve sekte olmak üzere iki vecih söz konusudur.

62) Harf-i meddin dışındaki sakın harften sonra gelen hemzenin durumudur. 'مَنْ أَمَنْ' şeklinde gelebilir. Başka örnekleri de vardır. Bunlara hemze-i münekkarenin vakfı denilmektedir. Burada Hamza'nın nakl ve tahkîk okuyuşuyla birlikte Halef için sekte vardır. Takrîb tarikinde sekte vechine Hallâd da uyar.³⁴⁷

³⁴⁷ Hamza'nın vakıf meselesine detaylı bilgi için bkz. Cezerî, *Neşr*, 428-491; Muhammed Emin Efendi, *Umde*, 214-222.

4.5 Kisâî Kırâatinin Özellikleri (ر)

Kisâî, Hamza ve Halef ile benzer usûl özellikleri taşımaktadır. Ayrıca Kisâî, Halef gibi tedvir kırâati ile okumaktadır.³⁴⁸

4.5.1 İstiâze ve Besmele

Berâe Sûresi hariç evveli sûrede dört vecih vardır. İmam Kisâî bu dört vechi okumaktadır. İlk vecihte istiâze ve besmelede durmadan sûreye geçiş yapar. İkinci vecihte istiâze ve besmelede durduktan sonra sûreye başlar. Üçüncü vecihte istiâzeden sonra durmadan besmeleye geçer ve vakfeder. Sonra sûreye başlar. Son vecihte ise istiâzeyi okuduktan sonra durur. Besmele çeker ve durmadan sûreye geçiş yapar.³⁴⁹

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

وصل كل

قطع كل

وصل اول قطع ثاني

قطع اول وصل ثاني

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ		
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ		
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

İndirâc yöntemi ile okunduğunda uygulamada vasl-i sâni vechi önce okunur. Berâe sûresinde evveli sûrede istiâze ile başlandığı vakit İmam Kisâî iki vecih okumaktadır. İlk vecihte besmele okumadan istiâzeden sonra direkt sûreye geçiş yapar. İkinci vecihte ise istiâze getirdikten sonra vakfeder. Ardından besmele okumadan sûreye başlar.³⁵⁰

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بِرَاءَةٍ مِنَ اللَّهِ

وصل بلا بسملة

قطع بلا بسملة

³⁴⁸ Mekkî, *Nihâyetü'l-Kavlü'l-Müfîd*, 276, 280.

³⁴⁹ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 6; Muhammed Emin Efendi, *Umde*, 123.

³⁵⁰ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 6; Muhammed Emin Efendi, *Umde*, 123.

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ

Sureteyn beyninde merâtib-i erbaada İmam Kisâi üç vecih okumaktadır. Bunlar; vasl-ı küll, kat-ı küll, kat-u evvel vasli sânidir. Berâe Sûresi'nde sureteyn beyninde merâtib-i erbaada İmam Kisâi üç vecih okumaktadır.³⁵¹ İlk vecihte besmelesiz bir sûreden diğerine geçiş yapar. İkinci vecihte âyet sonunda sekte yapar ve besmele çekmeden diğer sûreye geçiş yapar. Üçüncü vecihte ise âyet sonu vakfeder ve diğer sûreye besmele çekmeden başlar.

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
وَصَلِّ بِلا بِسْمَلَةٍ
سَكَتِ بِلا بِسْمَلَةٍ
قَطَعَ بِلا بِسْمَلَةٍ

بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ	إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ (sekt ile)	إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ	إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Mertebeteynde ise, evveli surede İmam Kisâi bütün imamlar gibi dört vecih okumaktadır.³⁵² Bu kısmı, İmam Hamza gibi aynı şekilde okumaktadır.

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ
قَطَعَ كُلَّ
قَطَعَ أَوَّلَ وَصَلَ ثَانِي
وَصَلَ أَوَّلَ قَطَعَ ثَانِي
وَصَلَ كُلَّ

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ

³⁵¹ Paluvî, Zübdetü'l-İrfan, 7.

³⁵² Muhammed Emin Efendi, Umde, 124.

Sureteyn beyninde ise, İmam Kisâî kat-1 kü1 (hepsinde vakıf), kat-1 evvel vasli sâni (ilkinde vakıf, ikincisinde geçiş) ve vasl-1 kü1 (hepsinde geçiş) okumaktadır.³⁵³

وَأَدْخُلِي جَنَّتِي	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ
وَأَدْخُلِي جَنَّتِي	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ
وَأَدْخُلِي جَنَّتِي	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ

4.5.2 Medler

İmam Kisâî aşere tarikinde merâtib-i erbaa ve mertebeteynde medd-i munfasıl ve muttasılda üç elif miktarı çekmektedir. Takrîb tarikinde ise medd-i munfasıl da üç elif miktarı çekerken, muttasıl da hem üç hem de beş elif miktarı çekmektedir. İmam Kisâî ayrıca medd-i ârızı tavassut ile okumayı tercih edenler arasındadır.³⁵⁴

4.5.3 İşmâm

İmam Kisâî harekenin harekeye işmamı noktasında ‘قِيلَ، غِيضَ، جِيءَ، حِيلَ، سِيقَ، سِيئَ، سِيئَتْ’ kelimelerinde işmam yapmaktadır.³⁵⁵ Ayrıca harekeyi ‘تَأْمَنَّا’ kelimesinde sükûna işmam etmektedir.³⁵⁶

4.5.4 Vasıl Olarak عَلَيْهِمُ الدَّلَّةُ ve Benzerleri

‘عَلَيْهِمُ الدَّلَّةُ’ ve benzeri yerlerde İmam Kisâî ‘Ha’ harfinin dammesi ile okumaktadır. ‘ه’ harfinden önce ‘ya-i’ sakine veya kesre bulunursa vasıl durumunda ‘ه’ ve ‘م’ harfini damme ile okumaktadır.³⁵⁷ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ örneği gösterilebilir.

Cezm veya emir sebebiyle ‘ya harfi’ zail olursa İmam Kisâî ‘ه’ ve ‘م’ harfini damme ile okur. يُغْنِيهِمُ اللَّهُ³⁵⁸ örneğini göstermek mümkündür.

³⁵³ Muhammed Emin Efendi, *Umde*, 124.

³⁵⁴ Mekkî, *Nihâyetü Kavli 'l-Müfîd*, 276-295; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Okunma Kâideleri*, 267.

³⁵⁵ Damre, *Kırâ'atü Kisâî*, 33.

³⁵⁶ Paluvî, *Zübdetü 'l-İrfan*, 72; Boz, *Kırâat-ı Aşere*, 22.

³⁵⁷ el-Bakara 2/246.

³⁵⁸ en-Nûr 24/32.

Kesreden sonra da ‘ه ve م’ harfini İmam Kisâî damme ile okur. ³⁵⁹ فِي بِهْمُ الْأَسْبَابِ ³⁶⁰ örneğini göstermek mümkündür. ³⁶¹

4.5.5 İmâle

İmam Kisâî ‘هَدَى’ ve ‘مُوسَى’ ve bunlar gibi kelimelerde imâle yapmaktadır. Ayrıca ³⁶³ ‘الرَّيُّوْا’ ³⁶² ‘أَنْتَى , مَرَضَات , يَا وَيْلَتَى , فَاحْيَاكُمْ’ Zevat-ı ra’lardan ise ‘نَصَارَى’ ve benzeri kelimelerde imâle yapmaktadır. Mükerrer ra ve mecrur olan kelimelerde de imâle yapar. ³⁶⁴ ‘الْأَبْرَارِ’ Ayrıca ³⁶⁵ ‘التَّوْرِيَةُ’ Ha-i Te’ niste İmam Kisâî vakıf halinde imâle yapmaktadır. Buna ³⁶⁶ ‘غَشَاوَةٌ , نِعْمَةٌ’ kelimeleri örnek olarak gösterilebilir. Efal-i Aşere denilen on kelimeden ³⁶⁷ ‘وَرَانٌ’ kelimesinde imâle yapmaktadır.

4.5.6 İdğamü’s-Sağır

İdğamın sükunlerinden olan müdgam sakin olup, müdgamun fih müteharrik olursa buna idğamü’s-sağır denmektedir. ³⁶⁸ İmam Kisâî Kur’an’da çoğu yerde bu idğam çeşidini yapmaktadır. ‘إِذْ تَبَرَّأَ , وَإِذْ دَخَلُوا , إِذْ صَرَفْنَا , وَلَقَدْ جَاءَ , قَدْ ضَلَّ , قَدْ سَلَفَ , وَلَقَدْ زَيَّنَّا , قَدْ , ظَلَمَ كَذَّبَتْ ثَمُودُ , هَلْ تَعْلَمُ , هَلْ نُنَبِّئُكُمْ , بَلْ ظَنَنْتُمْ , بَلْ ضَلُّوا’ gibi yerlerde bu idğam çeşidi görülmektedir. ³⁶⁹

³⁵⁹ el-Bakara 2/166.

³⁶⁰ el-Bakara 2/93.

³⁶¹ Paluvi, *Zübdetü'l-İrfan*, 24; Boz, *Kırâat-i Aşere*, 24-25.

³⁶² Paluvi, *Zübdetü'l-İrfan*, 38.

³⁶³ Paluvi, *Zübdetü'l-İrfan*, 18; Boz, *Kırâat-i Aşere*, 40-42.

³⁶⁴ Paluvi, *Zübdetü'l-İrfan*, 45.

³⁶⁵ Paluvi, *Zübdetü'l-İrfan*, 39.

³⁶⁶ Boz, *Kırâat-i Aşere*, 47.

³⁶⁷ Boz, *Kırâat-i Aşere*, 49.

³⁶⁸ Mekkî, *Nihâyetü Kavli'l-Müfîd*, 242; Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 87.

³⁶⁹ Palûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 150; Boz, *Kırâat-i Aşere*, 63-64.

4.5.7 İskân

‘ل’ veya ‘و’ veya ‘ف’ harfinden sonra ‘هو’ ve ‘هي’ kelimeleri gelirse bu kelimelerin ‘ha’ sını İmam Kisâî iskân ile okumaktadır. Bu kullanıma ‘ثُمَّ هُوَ’ kelimesinin örnek olarak gösterilmesi mümkündür.³⁷⁰

4.6 Halef Kırâatının Özellikleri (خل)

İmam Halef usûl anlamında Hamza ve Kisâî’ye yakın olmakla beraber tedvir kırâatı ile okumaktadır.³⁷¹

4.6.1 İstiâze ve Besmele

Berâe sûresi hariç evveli sûrede dört vecih vardır. İmam Halef bu dört vecihi okumaktadır.³⁷² Hamza ve Kisâî’nin okuma şekli ile aynıdır.

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
وصل كل
قطع كل
وصل اول قطع ثاني
قطع اول وصل ثاني

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ		
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

İndirâc yöntemi ile okunduğunda uygulamada vasl-i sâni vechi önce okunur. Berâe sûresinde evveli sûrede istiâze ile başlandığı vakit İmam Halef iki vecih okumaktadır.³⁷³

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بِرَاءَةً مِنَ اللَّهِ

³⁷⁰ Palûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 20.

³⁷¹ Mekkî, *Nihâyetü'l-Kavlü'l-Müfîd*, 276, 280.

³⁷² Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 6; Muhammed Emin Efendi, *Umde*, 123.

³⁷³ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 6; Muhammed Emin Efendi, *Umde*, 123.

وصل بلا بسملة

قطع بلا بسملة

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بِرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بِرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ

Sûreteyn beyninde İmam Halef sadece vasl bila besmele okumaktadır. Berâe sûresinde sûreteyn beyni yaparken merâtib-i erbaada İmam Halef üç vecih okumaktadır.³⁷⁴

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ بِرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ

وصل بلا بسملة

سكت بلا بسملة

قطع بلا بسملة

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ	بِرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (sekt ile)	بِرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ	بِرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ

Merteбетeynde ise, evveli sûrede İmam Halef bütün imamlar gibi dört vecih okumaktadır.³⁷⁵

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ

قطع كل

قطع اول وصل ثاني

وصل اول قطع ثاني

وصل كل

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بسم الله الرحمن الرحيم	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ

Sûreteyn beyninde ise İmam Halef sadece vasıl bila besmele okumaktadır.³⁷⁶

وَادْخُلِي جَنَّتِي لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ

وَادْخُلِي جَنَّتِي لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ
--

³⁷⁴ Paluvî, Zübdetü'l-İrfan, 7.

³⁷⁵ Muhammed Emin Efendi, Umde, 124.

³⁷⁶ Muhammed Emin Efendi, Umde, 125.

4.6.2 Medler

İmam Halef aşere tarikinde merâtib-i erbaa ve mertebeteynde munfasıl ile muttasıl medleri Kisâî gibi üç elif miktarı çekmektedir. Takrîbe gelince medd-i munfasılda üç elif miktarı çekerken İmam Kisâî gibi muttasılda hem üç hem de beş elif miktarı çekmektedir. Ayrıca o, medd-i ârızı tavassut okuyanlar arasındadır.³⁷⁷

4.6.3 Vasıl Olarak عَلَيْهِمُ الدَّلَّةُ ve Benzerleri

Bu gibi yerlerde İmam Halef ‘ه’ ve ‘م’ harfini damme ile okumaktadır. ه harfinden önceki harf sakın ي veya kesreli olursa vasıl durumunda ‘ه’ ve ‘م’ harflerini damme ile okumaktadır. وَيُرِيهِمُ اللَّهُ’ örneği gösterilebilir.

Cezm veya emir sebebiyle ‘ي’ zail olursa İmam Halef ‘ه’ ve ‘م’ harfini damme ile okur. وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ’ örneği gösterilebilir.

Kesreden sonra da ‘ه’ ve ‘م’ harfini İmam Halef damme ile okur. إِيَّاهُمْ الْأَسْبَابُ فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلُ’ örneklerinin gösterilmesi mümkündür. Kısacası bu kısım aynı İmam Kisâî gibidir. İmam Halef, Kisâî ile birlikte bu gibi yerlerde ‘ه’ ve ‘م’ harfinin dammesi ile okumaktadır.³⁷⁸

4.6.4 İmâle

İmam Halef ‘هَذَى’ ve ‘مُوسَى’ ve bunlar gibi kelimelerde Kisâî gibi imâle yapmaktadır. Ayrıca ‘يَا وَيَلَّتْ، أَنِّي’ gibi kelimelerde imâle yapar. Zevat-ı ra’lardan ise ‘نَصَارَى’ ve benzeri kelimelerde imâle yapmaktadır. Mükerrer ‘ر’ ve mecrur olan kelimelerde de imâle yapar. ‘الْأَبْرَارِ’ gibi. Ayrıca ‘التَّوْرِيَّةُ’ kelimesinde imâle yaptığı görülmektedir. Bir önceki konuda geçtiği üzere İmam Halef, Kisâî ile bu konuda da hemen hemen aynı usûl üzere hareket etmiştir. Efal-i Aşere denilen on kelimeden ‘جَاءَ’ ve ‘شَاءَ’ kelimeleri nerede gelirse gelsin İmam Halef imâle yapmaktadır.³⁷⁹

³⁷⁷ Mekki, *Nihâyetü Kavli 'l-Müfid*, 276-295; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Okunma Kâideleri*, 267.

³⁷⁸ Paluvî, *Zübdetü 'l-İrfan*, 24; Damre, *Kirâ'atü Halef*, 19, 29.

³⁷⁹ Damre, *Kirâ'atü Halef*, 20-22.

4.6.5 İdğamü's-Sağir

İmam Halef, Kisâî'nin idğamu's-sağir konusunda bahsedilen hemen hemen bütün âyetlerde bu idgam çeşidini yapmaktadır.³⁸⁰

4.6.6 Ademü Gunne

Tenvin ya da nûn-u sakinin ardından “ي – و” harflerinin geldiği kelimelerde Halef gunnesiz yani ademu gunne yaparak okumaktadır. Buna “مَنْ يَقُولُ” örneğinin verilmesi mümkündür.³⁸¹

4.7 Kûfe Kırâat İmamlarının Usûllerinin Mukayesesi

Bu kısımda Kûfe kırâat imamlarının usûlleri mukayese edilecektir. Ortak yönleri ve farklılaştıkları yerler müşahede edilerek bir sonuca varılmaya çalışılacaktır.

4.7.1 İstiâze ile Besmele Farklılıkları

Bu kısımda bütün Kûfeli imamlar merâtib-i erbaada Berâe sûresi ve diğer yerlerde evveli sûrede ittifak ederken sûreteyn beyninde Âsım ile Kisâî vasl-ı kül ile kat-i kül, kat-i evvel ile vasl-ı sâni yaparken; Hamza ve Halef sadece besmelesiz okumaktadır. Berâe sûresinde sûreteyn beyninde ise bütün Kûfeli imamlar ittifak etmektedirler. Mertebeteynde ise evveli sûrede bütün Kûfeli imamlar ittifak ederken, sûreteyn beyninde ise Âsım ile Kisâî kat-i kül ile kat-i evvel ve vasl-ı sâni, ayrıca vasl-ı kül okurken; Hamza ve Halef sadece besmelesiz okumaktadır.³⁸²

4.7.2 Medler İle İlgili Farklılıklar

Erbaa merâtibde aşere tarikinde munfasıl medde İmam Âsım dört elif, İmam Hamza ise beş elif, İmam Kisâî ile İmam Halef üç elif miktarı uzatmaktadır. Mertebeteynde ise munfasıl meddi Âsım, Kisâî ile Halef üç elif uzatırken Hamza beş elif

³⁸⁰ Mekkî, *Nihâyetü'l-Kavlü'l-Müfîd*, 242-251; Boz, *Kırâat-ı Aşere*, 63-64.

³⁸¹ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 17; Boz, *Kırâat-ı Aşere Kaideleri*, 48.

³⁸² Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 6-7; Muhammed Emin Efendi, *Umde*, 123-125.

uzatmaktadır. Medd-î muttasılda ise İmam Âsım, Kisâî ve Halef üç elif miktarı çekerken Hamza yine beş elif miktarı çekmektedir.³⁸³

Takrîb tarikinde ise merâtib-i erbaada İmam Âsım medd-î munfasılda dört, İmam Hamza beş, Kisâî ve Halef üç elif miktarı çekerken; medd-î muttasılda İmam Âsım dört ve beş, Hamza beş, Kisâî ve Halef üç ve beş elif miktarı okumaktadırlar. Mertebeynde ise medd-î munfasılda; İmam Âsım'ın ravisi Hafs bir elif miktarı okurken, Hamza beş, Âsım, Kisâî ve Halef üç elif miktarı okumaktadır. Medd-i muttasılda ise Âsım, Kisâî ve Halef üç elif miktarı okurken Hamza beş elif miktarı okumaktadır.³⁸⁴

İmam Hamza diğer Kûfeli kıraat imamlarından farklı olarak med sekti ve medd-i tebrîe yapmaktadır. Bu iki med çeşidine kıraat ilminin takrîb bölümünde rastlanmaktadır. Med ile birlikte sekte yapma denilen med sekt, medd-i munfasıl ve muttasılda imam Hamza'nın beş elif miktarı çekerek yaptığı bir uygulamadır. Medd-i tebrîe de 'لَا رَيْبَ', 'لَا عِلْمَ, لَا شَكَّ' kelimelerinde olan med şeklidir. İmam Hamza bunları merâtib-i erbaa ve mertebeynde üç elif miktarı çekmektedir. Medd-i lâzımda tüm Kûfeliler dört elif miktarı çekerken, medd-i ârızda İmam Âsım, Kisâî ve Halef tavassut ile okumayı tercih etmekte, Hamza ise tûl ile okumayı tercih etmektedir.³⁸⁵

4.7.3 İşmâm İle İlgili Farklılıklar

Harekenin sükûna işmamı noktasında bütün Kûfeli âlimler ittifak etmişlerdir. 'تَأْمَنَّا' kelimesi bunun örneğidir. İskân yaptıktan sonra dudakların dammeye doğru yumulması da işmamın bir başka çeşididir. İmamlar bu işmam çeşidini de uygulamaktadırlar. Vakıf hâlinde 'نَسْتَعِينُ' kelimesi bunun bir örneğidir.³⁸⁶

Harfî harfe işmam etme noktasında 'الصَّرَاطُ' kelimesi örnek olarak gösterilebilir. Burada ayrıca Hamza'nın ravilerinden biri olan Halef işmam ile 'الزَّرَاطُ' gibi bir telaffuzla okumaktadır. Hamza'nın diğer bir ravisi olan Hallâd da Fâtiha sûresinde

³⁸³ Paluvi, *Zübdetü'l-İrfan*, 8-9.

³⁸⁴ Bennâ, *İthâf*, 1/158-161.

³⁸⁵ Bennâ, *İthâf*, 1/165-168.

³⁸⁶ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 7.

geçen lââm-ı tarifli kelimede böyle okumaktadır. Diğer ‘صِرَاطُ’ ve ‘الصِّرَاطُ’ kelimelerinde tahkîk ile okumaktadır.³⁸⁷ Bu durumun mizanı şu şekildedir:

الذين	الصراط المستقيم	صراط
ض	اشمام	اشمام
ق	تحقيق	

Tûr sûresi 37. âyette geçen ‘مُصَيِّرُونَ’ kelimesindeki ‘ص’ harfini Hafs ‘س’ ile Hamza ise ز ye işmam ederek okumaktadır.³⁸⁸

Âsım hariç diğer Kûfeliler sakin ‘ص’ harfinden sonra harekeli ‘د’ harfî gelince ‘ص’ harfini ‘ز’ ye yaklaştırarak işmam ile okumaktadırlar. Bu uygulamaya ‘أَصْدَقُ , تَصْدِيقُ’ gibi kelimeler örnek olarak gösterilebilir. Harekeyi harekeye işmam etme noktasında ‘قِيلَ , سَيِّئٌ’ gibi yerlerde İmam Kisâî diğer Kûfeli imamlardan farklı olarak işmam ile okumaktadır. İmam Âsım’ın ravisi Şû‘be, diğer imamlardan farklı olarak Kehf sûresi ikinci âyette yer alan ‘لُدْنُهُ’ kelimesinde ‘د’ harfinin sükûnunu dammeye işmam etmektedir.³⁸⁹

4.7.4 عَالِيَهُمُ الدَّلَّةُ ve عَالِيَهُمُ الدَّلَّةُ , لَدِيَهُمُ ve Emsallerinin Durumu İle İlgili Farklılıklar

‘لَدِيَهُمُ , عَالِيَهُمُ الدَّلَّةُ’ gibi kelimelerde İmam Hamza Kur’ân’ın tamamında ‘ه’ harfinin dammesi ile okurken, diğer Kûfeli imamlar normal şekliyle okumaktadırlar.³⁹⁰ ve ‘عَالِيَهُمُ الدَّلَّةُ’ ve emsallerinin durumuna gelince İmam Âsım hariç diğer Kûfeli imamlar ‘ه’ ve ‘م’ harfinin dammesi ile okumaktadırlar.³⁹¹

4.7.5 İmâle İle İlgili Farklılıklar

Hamza, Kisâî ile Halef en çok imâle yapan imamlardır ve genelde imâle yaptıkları yerlerde ayrılmazlar. İmâle yapıp yapmadıkları kelimeler sınırlıdır. İster ‘zevat-ı ya’ olsun ister ‘zevat-ı râ’, genelde bu üç imamın aynı yerlerde imâle yaptıklarını

³⁸⁷ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 7.

³⁸⁸ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 129.

³⁸⁹ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 84.

³⁹⁰ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 8.

³⁹¹ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 24.

görmekteyiz. İmam Âsım ve ravileri Şû‘be ve Hafs ise kelimesi gibi birçok ³⁹²مَجْرِيهَا yerde imâle konusunda ayrılığa düşmektedirler. Şû‘be bu kelime imale yapmazken İmam Hamza, Kisâî, Halef ve Hafs imale ile okumaktadır.³⁹³

En’âm sûresi 76. âyette ‘رَأَ’ kelimesinde Şû‘be iki harfi de imâle ile okumaktadır. Âsım hariç diğer Kûfeli kırâat imamları Şû‘be gibi okumaktadırlar. Aynı sûrenin 77 ve 78. âyetlerindeki ‘رَأَ’ kelimesinde ise sadece ‘رَ’ harfini imâle ile okurken Hamza ve Halef de buna muvafakat ederler. Enfâl sûresi 17. âyette geçen ‘رَمَى’ kelimesini Şû‘be, Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile okurken Hafs burada imâle yapmamaktadır. 109. âyette geçen ‘هَارٍ’ kelimesinde ise Şû‘be ve Kisâî imâle yaparken diğerleri imâle yapmamaktadırlar. Yûnus ve Hûd sûreleri ile Yûsuf, Ra’d, İbrâhîm ve Hicr sûrelerinin ilk âyetindeki hurûf-ı mukattaada geçen ر harfini Âsım hariç bütün Kûfeli imamlar imâle ile okumaktadırlar. İsrâ sûresi 83. âyette نَا lafzını İmam Hamza’nın ravisi Hallâd ve Şû‘be imâle ile okurken diğer imamlar normal okumaktadırlar. Meryem sûresinin ilk âyetindeki hurûf-ı mukattaada geçen ‘هَ’ ve ‘يَ’ harflerini Kisâî ve Şû‘be imâle ile okurken diğer Kûfeli imamlar normal okumaktadırlar. Ef’al-i aşere denilen on kelime olan ‘حَابَ , طَابَ , خَافَ , حَاقَ ضَاقَ زَادَ , رَانَ , زَاعَ , جَاءَ , شَاءَ’ kelimelerinde ise Hamza imâle yapmaktadır. Ancak Ahzâb sûresinin 10. âyetinde ve Sâd sûresinin 63. âyetinde geçen ‘زَاعَتْ’ kelimesinde imâle yapmamaktadır.³⁹⁴

Vakıf hâlinde isim sonlarındaki ta-i tenisten önce (ب ت ث ج د ذ ز س ش ف ل م ن و ي) harflerinden biri geldiğinde ve her durumda “ا ك ه ر” harflerinden biri geldiğinde ve bu “ا ك ه ر” harflerinden bir önceki harf sakın veya meksûr olursa sadece İmam Kisâî imâle yapmaktadır. Burada غِشَاوَةٌ , الْمَلِكَةِ , إِلَهَةٍ , مَعْدُودَةٌ , خَلِيفَةٌ örneklerinin verilmesi mümkündür.³⁹⁵

İmam Kisâî’nin ravisi Dûrî (ت) أَشْعَارُ , سَحَارُ , أَبْصَارُ , قِنْطَارُ (ت) ve جِمَارُ , الْكَافِرِينَ , نُسَارُغُ , أَشْعَارُ , سَحَارُ , أَبْصَارُ , قِنْطَارُ (ت) benzeri kelimelerde imâle yapmaktadır. Buralarda imâle yapan başka bir Kûfeli imam bulunmamaktadır.³⁹⁶

³⁹² Hûd 11/41.

³⁹³ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 18-25.

³⁹⁴ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 17.

³⁹⁵ Damre, *Kırâ'atü Kisâî*, 25.

³⁹⁶ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 16.

Tüm Kur'ân-ı Kerîm'i taradığımız zaman görüyoruz ki İmam Âsım'ın ravisi Şû'be'nin imâle ile okuduğu yerlerde genellikle İmam Hamza, Kisâî ve Halef de imâle yapmaktadır. Hafs ise sadece 'مَجْرِيهَا' kelimesinde imâle yapmaktadır.

4.7.6 İdgam İle İlgili Farklılıklar

Bakara sûresi 51, 80 ve 92. âyetlerinde geçen 'اتَّخَذْتُمْ' kelimesinde Hafs hariç bütün Kûfeli imamlar 'اتَّخَذْتُمْ' şeklinde idgam yapmaktadırlar. Âl-i İmrân sûresi 81. âyette geçen 'وَآخَذْتُمْ' kelimesinde Hafs hariç diğer Kûfeliler idgam üzere okumaktadırlar. Genelde Kur'ân-ı Kerîm'e bakıldığında görülmektedir ki Şû'be'nin idgam yapmış olduğu yerlerde İmam Hamza, Kisâî ve Halef idgam yaparken Hafs idgam yapmamaktadır. 'ث ج ز س ش ص ض ظ' harfleri gelirse İmam Hamza, Kisâî ve Halef idgam yaparken İmam Âsım'ın ravileri Şû'be ve Hafs idgam yapmazlar.^{397 398} لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ , ayetleri örnek olarak gösterilebilir.⁴⁰⁰ وَلَقَدْ ذَرَأْنَا³⁹⁹ قَدْ شَعَفَهَا³⁹⁹

Kendisine ta-i te'nis bitişmiş olan mazi fiilin ardından gelen kelime 'ث ج ز س ش ص ض' harflerinden biriyle başlarsa İmam Hamza ve Kisâî idgam yaparak okumaktadır. Burada⁴⁰¹ كَذَّبَتْ ثَمُودُ⁴⁰¹ , نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ⁴⁰⁴ , فَكَانَتْ سَرَابًا⁴⁰³ , حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ⁴⁰² ayetlerinin örnek olarak verilmesi mümkündür.

اِذ den sonra 'ذ ت' harfleri gelirse Hamza, Halef ve Kisâî idgam yaparken; Hallâd ise 'اِذ' den sonra 'ز س ص' gelince idgam yapmaktadır. Hamza ve Kisâî de ona

³⁹⁷ Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı*, 203.

³⁹⁸ Âl-i İmrân 3/181.

³⁹⁹ Yûsuf 12/30.

⁴⁰⁰ el-A'râf 7/179.

⁴⁰¹ el-Kamer 54/23.

⁴⁰² en-Nisâ 4/90.

⁴⁰³ en-Nebe' 78/20.

⁴⁰⁴ en-Nisâ 4/56.

muvafakat etmektedirler. Bu konu için ⁴⁰⁵لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ⁴⁰⁶إِذْ دَخَلُوا, ⁴⁰⁸yetlerinin örnek olarak gösterilmesi mümkündür.â ⁴⁰⁷عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا

Kalem sûresi ilk âyette ‘ن والقلم’ lafzında ve Yâsîn suresi birinci âyetten ikinci âyete geçerken Şû‘be, Kisâî ve Halef idgam-ı meal gunne yaparken Hafs izhar yapmaktadır.

İmam Hamza, ravisi Hallâd ve Kisâî ile birlikte sakın ‘ب’ harfinden sonra ‘ف’ harfi gelirse idgam yapmaktadırlar. n görülmesi yetinde bunuâ ⁴⁰⁹فَيَقْتُلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ

Diğer Kûfeli imamlardan farklı olarak İmam Hamza, Kisâî ile birlikte ‘هل بل’ lafızlarından sonra ‘ت ث س’ gelirse idgam yapmaktadırlar. ⁴¹¹هَلْ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ ⁴¹⁰‘ت ث س’ gelirse idgam yapmaktadırlar. ⁴¹¹هَلْ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ, ⁴¹²هَلْ تَوْبَ الْكَفَّارِ, yetlerinin örnek olarak gösterilmesi mümkündür. Ayrıca â ⁴¹²هَلْ تَوْبَ الْكَفَّارِ, bu iki imam ‘أُورِثْتُمُوهَا’, ‘أَلْبِثْتَ’ ve ‘أَلْبِثْتُمْ’ kelimelerinde idgam yaparlar.⁴¹³

İmam Kisâî’nin ravisi Ebû’l-Hâris (س) diğerlerinden farklı olarak meczum ل ile biten kelimelerden sonra ‘ذ’ harfi geldiğinde idgam yapmaktadır. yetinin â ⁴¹⁴وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ

4.7.7 Sekte İle İlgili Farklılıklar

İmam Âsım’ın ravisi Hafs, Kehf sûresi birinci âyetin sonunda ‘عَوَجًا قِيَمًا’, Yâsîn sûresinin 52. âyetindeki ‘مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا’ ile Kiyâme sûresi 27. âyette geçen ‘وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ’ ve Mutaaffifin sûresi 14. âyetindeki ‘كَأَلَّا بَلَّ رَانَ’ kelimelerini sekte ile okumaktadır. Hafs’ın haricinde diğer imamlar burada sekte yapmazlar. Sadece İmam Hamza ‘الأخرى’, ‘الأرض’ gibi kelimelerde görüldüğü gibi elif lâm’dan sonra hemze gelirse,

⁴⁰⁵ el-Enfâl 8/48.

⁴⁰⁶ en-Nûr 24/12.

⁴⁰⁷ el-Hicr 15/52.

⁴⁰⁸ Boz, *Kırâat-i Aşere*, 63.

⁴⁰⁹ en-Nisâ 4/74.

⁴¹⁰ Yûsuf 12/83.

⁴¹¹ el-Mülk 67/3.

⁴¹² el-Mutaaffifin 83/36.

⁴¹³ Palûvî, *Zübdetü’l-İrfan*, 150; Boz, *Kırâat-i Aşere*, 64.

⁴¹⁴ el-Bakara 2/231.

⁴¹⁵ Palûvî, *Zübdetü’l-İrfan*, 35.

vasıl hâlinde sekte yapmaktadır. Hamza'nın ravisi Hallâd da vasıl halinde hem sekteli hem sektesiz okumaktadır. Hamza, vakıf hâlinde ise hem sekt hem de nakil yaparak okumaktadır. Sükûn veya tenvinden sonra hemze geldiğinde ise vasıl halinde Halef hem sekteli hem sektesiz okumaktadır. Burada 'وَلَقَدْ أَتَيْنَا' lafzının örnek olarak verilmesi mümkündür. Vakıf hâlinde ise İmam Âsım gibi tahkîk okumakla birlikte hemzeden önce sekt ve nakil yaparak da okumaktadır.⁴¹⁶

4.7.8 İbdâl İle İlgili Farklılıklar

İbdal bahsine gelince, 'الدُّنْبُ' kelimesinde Kisâî ve Halef vakıf halinde İmam Hamza'ya muvafakat etmektedirler. Bunun dışında Hamza ibdal bahsinde vakıf halinde Verş, Sûsî ve Ebû Ca'fer'e muvafakat etmektedir. 'يَأْمُرُ ، نَأْخُذُ ، بِنَسٍ ، كَاسٍ ، رَاسٍ ، نُؤْمِنُ ، شَيْئُكُمْ' gibi kelimelerde İmam Hamza'nın vakıf halinde ibdal yaptığı görülmektedir.⁴¹⁷

Kûfelilerden sadece Şû'be, nerede gelirse gelsin 'لَوْلَا' kelimesinde ilk 'ل' harfinden sonra ibdal yapmaktadır.⁴¹⁸ 'مُوصَدَّة' kelimesinde ise Hamza, Kisâî ve Şû'be ibdal vechini uygulamaktadırlar.⁴¹⁹

4.7.9 Diğer Usûl Farklılıkları

Hamza, Kisâî, Halef ve Şû'be nerede gelirse gelsin 'لَرَوْفُ' lafzını Hafs'dan farklı olarak medsiz okur. Buna 'ademu işbâ' denir.⁴²⁰ Şû'be, 'ع' lafızlarında ⁴²¹نَعِمًا ⁴²²نَعِمًا harfini ihtilas ile okumaktadır. Hafs'ın dışındaki kûfeliler ⁴²³مَعِيَ lafzını, مَعِيَ şeklinde uzatarak okumaktadırlar. Hamza, Kisâî ve Halef 'فَسَلُّهُ' , 'وَسَلُّوا اللَّهَ' gibi lafızlarda hemzeyi hazfederek 'فَسَلُّهُ' , 'وَسَلُّوا اللَّهَ' şeklinde okumaktadırlar. Harf-i Cer'den sonra ya da muzafun ileyh olarak gelen هُمْ zamirini, Hamza, Kisâî ve Halef هُمْ şeklinde

⁴¹⁶ Dabbağ, *Usûli'l-Kırâ'at*, 33-34; Palûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 14-15.

⁴¹⁷ Palûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 11-12.

⁴¹⁸ el-Beled 90/20; el-Hümeze 104/8.

⁴¹⁹ Palûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 145.

⁴²⁰ İşbâ'; lügatte doyurmak anlamına gelmektedir. Kırâat ıstılahında, teshil ile okunması caiz olan harflerin mahrecinin tam çıkarılmasıdır. Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 97.

⁴²¹ el-Bakara 2/271.

⁴²² en-Nisâ 4/58.

⁴²³ et-Tevbe 9/83.

okumaktadırlar. Buna ‘فِي قُلُوبِهِمْ’ , ‘عَنْ قِبَلِهِمْ’ örneklerinin verilmesi mümkündür.⁴²⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de geçen hâu’s-sektelerde Hamza, vasıl hâlinde hafz ederek okumaktadır. ⁴²⁵ لَمْ يَتَسَنَّ وَأَنْظَرُ , örneklerini göstermek ⁴²⁶ لَا أَسْأَلُكُمْ , mümkündür. Hamza ve Şû‘be ‘كُفُوا’ ve ‘هَزُوا’ kelimelerinde ‘و’ harfinin hemzesi ile okumaktadırlar. Ancak Hamza’nın vasıl ve vakıf halinde okuyuşları değişmektedir. Vasıl halinde ‘كُفْنَا’ , ‘هَزْنَا’ veya ‘كُفْنَا’ , ‘هَزْنَا’ şeklinde okurken, vakıf halinde ise ‘كَفَّا’ , ‘هَزَّا’ veya ‘كُفُوا’ , ‘هَزُوا’ şeklinde okumaktadır.⁴²⁷

4.7.10 Anlama Etki Eden Bazı Ferş Farklılıkları

مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ ط

“Ödül ve ceza gününün tek hâkimi.”⁴²⁸

Fâtîha sûresi dördüncü âyet-i kerîmede yer alan مَالِكِ lafzını Âsım, Kisâî ve Halef normal şekliyle okurken, Hamza ‘م’ harfini uzatmadan okumaktadır.⁴²⁹ Uzatılarak okunan kırâatte sadece sahip olma anlamı vardır. Örneğin, dünya hayatında herhangi bir şeye sahip olunabilir. Ancak sahip olunan şeylerin de bir sahibi vardır. Mesela devlet, zaruret durumunda eldekileri alma gücüne sahiptir. Aynı şekilde Allah Teâla da sahip olunan herşeyi alma gücüne sahiptir. Uzatılmadan okunan ‘melik’ kıraatında buna dikkat çekilmektedir. Kısacası din gününün gerçek sahibi ve meliki Allah Teâla’dır.⁴³⁰

فَازَلَهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ □ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ

“Şeytan onları kaydırıp bulundukları yerden aldı. "Aşağıya inin, birbirinize düşman olasınız" dedik. "Yeryüzünde sizin için kalacak bir yer ve yiyecek var" dedik.”⁴³¹

⁴²⁴ Öztoprak, Kur’ân Kırâatı, 207.

⁴²⁵ el-Bakara 2/259.

⁴²⁶ el-En’âm 6/90.

⁴²⁷ Paluvî, Zübdetü’l-İrfan, 149.

⁴²⁸ Kur’ân Yolu Meali ve Tefsir, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), el-Fâtîha 1/4.

⁴²⁹ Abdullah Ali el-Melahi, Tefsiru’l-Kur’an bi’l-Kıraati’l-Kur’aniyyeti’l-Aşr (Gazze: Filistin, İslam Fakültesi Yayınları, 2002), 1/108.

⁴³⁰ Bikâî, Naẓmü’l-Dürer fî Tenâsübi’l-Âyât ve’s-Süver (Kahire: Dar’ul-Kitabu’l-İslami, 1984), 1/29.

⁴³¹ el-Bakara 2/36.

Bakara sûresi 36. âyet-i kerîmede yer alan فَارْأَيْتُمْ lafzını Âsım, Kisâî ve Halef normal şekliyle okurken, Hamza ‘ز’ harfinden sonra uzatarak فَارْأَيْتُمْ şeklinde okumaktadır.⁴³² Şeytanın, Âdem hazretleri ile Havva validemizi kandırarak cennetten uzaklaştırılmalarına sebep olan ağaçtan yeme hadisesinde Hamza’nın okuduğu kırâatte bulundukları cennetten ‘gidermek ve yerinden etmek’ anlamı çıkarken diğer imamların okumuş oldukları kırâatte ise ‘kaydırmak, günaha sokmak’ anlamları bulunmaktadır.⁴³³

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنتُمْ مُّعْرِضُونَ

“Bir zamanlar biz İsrâiloğulları’ndan, ‘Yalnızca Allah’a ibadet edeceksiniz; Anne-babanıza, yakınlarınıza, yetimlerinize, yoksullarınıza iyilik yapmalısınız. "İnsanlara güzel söz söyleyelim, dua edelim, zekat verelim" diye söz verdik. Sonra siz, küçük bir topluluk dışında, sözünüzden döndünüz.”⁴³⁴

Bakara sûresi 83. âyet-i kerîmede yer alan لَا تَعْبُدُونَ lafzını Âsım ve Halef normal şekliyle okurken, Hamza ve Kisâî لَا يَعْبُدُونَ şeklinde okumaktadır. Görüldüğü üzere muhataba ta’sından gayb ya’sına dönüşen bu duruma Kur’an belagatında iltifat sanatı da denmektedir. Allah Teâla’nın israiloğullarına “Yalnızca Allah’a kulluk etmelerini, ana ve baba, yakın akraba, yetimlere ve yoksul kimselere iyilik etmelerini, insanlara da güzel söz söylemelerini, namazı kılıp zekâtı vermelerini” emrettiğini ancak onlardan küçük bir kesim hariç diğerlerinin sözünden döndüklerini anlatan bu âyette Allah onları muhatap kabul ederek muhataba ta’sı olan kıraati ifade ederken, diğer kıraatte gaib sığısıyla zikrederek durumlarından söz etmektedir.⁴³⁵

فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ □

“Vasiyet eden kimse, kanunları çiğneyip günah işlemekten korkarak aralarını uzlaştırırsa, ona bir günah yoktur. Allah gerçekten çok bağışlayandır, sonsuz merhamet edendir.”⁴³⁶

⁴³² Cezeri, en-Neşr, 2/211.

⁴³³ İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân, thk. Beşşar Avvad Ma’ruf (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1994), 1/177; Nesefî, Ebû’l-Berekât en-Nesefî, Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl, tahk. Yusuf Ali Büdeyvi (Şam, Dâ’r İbn Kesîr, 2023), 1/81; Ahmed Şehade - Mehmet Kılıç, Tefsîru’l-Kur’ân bi’l-Kirâati’l-Kur’âniyyeti’l-Aşr (İstanbul: Haseki Derneği, 2017), 34.

⁴³⁴ el-Bakara 2/83.

⁴³⁵ Taberî, Câmiu’l-Beyân, 1/270; Ahmed Şehade - Mehmet Kılıç, Tefsîru’l-Kur’ân bi’l-Kirâati’l-Kur’âniyyeti’l-Aşr, 43.

⁴³⁶ el-Bakara 2/182.

Bakara sûresi 182. âyet-i kerîmede yer alan مَوْصٍ lafzını Hamza, Kisâî, Halef ve Şû'be مَوْصٍ şeklinde okumaktadırlar. Hafs'ın normal olarak okuduğu kırâatte ism-i fail kalıbında 'vasiyet eden' anlamına gelirken, diğer kırâatte ise 'vasiyetin çokça yapıldığını' ifade etmektedir. Normal kırâatte tekrarsız bir vasiyetten söz edilirken, diğer kırâatte tekrar ve çokluk manası vardır.⁴³⁷

إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ

“Eğer sen (Uhud) yaralıysan, bil ki ümmet de yaralıdır. Allah'ın gerçek müminleri ortaya çıkarması ve onlara şehit olması için o günleri insanlar arasında geçiriyoruz. Allah zalimleri sevmez.”⁴³⁸

Âl-i İmrân sûresi 140. âyet-i kerîmesinde yer alan قَرْح kelimesini Hafs normal şekliyle okurken, diğer kûfeli imamlar ‘ق’ harfinin dammesiyle okumaktadırlar.⁴³⁹ Yara anlamına gelen قَرْح kelimesi, ‘ق’ harfi dammeli okunduğunda yaranın oluşturduğu acı anlamına gelmektedir.⁴⁴⁰

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da eşini yaratan ve ikisinden daha çok erkek ve dişi yaratan Rabbinize isyan etmekten sakının. Allah'a saygısızlık etmekten ve adına birbirinizden dilek ve dileklerde bulunduğunuz akrabalık haklarına saygısızlık etmekten sakının. Şüphesiz Allah seni gözetliyor.”⁴⁴¹

Nisâ sûresi 1. âyet-i kerîmede yer alan تساءلون lafzını Âsım, Hamza ve Kisâî normal şekliyle okurken, Halef şeddeli olarak تساءلون şeklinde okumaktadır. Allah Teâlâ insanlara verdiği nimetlerden dolayı kendisine takvalı olmalarını emretmiştir. Verdiği nimetlerinin başında da onları tek babadan yani Âdem'den (a.s.) yaratmıştır. Sonra onun sol kaburga kemiğinden eşi Havva validemizi yaratmış ve milletler erkek ve kadın olarak çoğalmışlardır. İnsanlar sözleşme ve bağlılıklarında bunu

⁴³⁷ Mekki b. Ebi Talib, *Keşf*, thk: Muhyiddin Ramazan (Beyrut: Müessesetü'r-Risale Yayınları, 1984), 1/282.

⁴³⁸ Âl-i İmrân 3/140.

⁴³⁹ Cezeri, *en-Neşr*, 2/242.

⁴⁴⁰ Ebu Amr ed-Dani, *et-Teyisir fi Kıraati's-Seb'a* (Şarika: Sahabe Yayınları), 90; Nesefi, *Medarikü't-Tenzil*, 1/295; Abdurrahman Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2001), 148.

⁴⁴¹ en-Nisâ 4/1.

kuvvetlendirmek için Allah adına yemin ediyorlardı. Daha da önemlisi sıla-i rahimi kesmekten dolayı Allah'tan sakınıyorlardı.⁴⁴²

Tahfifli kırâate göre Allah, insanlara kendi durumlarıyla kendisinden sakınmalarını emretmektedir. Çünkü bu konuda onlar sözleşmişlerdir. Tahfifli kırâat bu sözleşmede *أَسْأَلُكَ بِاللَّهِ وَالرَّجَمِ* sözleriyle yemin isteme konusunda ilk dereceyi ifade etmektedir. Teşdidli olan diğer kırâat ise bu hususta daha şiddetli bir dereceyi ifade etmektedir. İki mana da aslında birbirini tamamlamaktadır. İki kırâat de tüm sözleşme ahdini en aşağıda olan tahfifli kırâatten en yüksekte olan şeddeli kırâate doğru açıklamaktadır.⁴⁴³

Yine aynı âyette yer alan *الْأَرْحَامِ* lafzını Hamza *الْأَرْحَامِ* şeklinde kesreli olarak okumaktadır.⁴⁴⁴ Nasb okunan kırâat lafzatullaha atıf olduğu için nasb okunmaktadır. Manası Allah'tan ve sıla-i rahimi kesmekten korkun; bilakis onlara iyi davranın ve bağlı olun manasını taşımaktadır. Kesreli kırâate gelince 'kendileriyle sözleştiğiniz akrabalarından sakının' manası taşımaktadır. Bu da *أَسْأَلُكَ بِاللَّهِ وَالرَّجَمِ* 'Allah ve akrabalık hakkı için rica ederim.' sözüne binaen ifade edilmiştir.⁴⁴⁵

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرْتَبُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِيَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا اتَّيْنَهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ
بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَّةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَجَعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

“Ey inananlar! Kadınların zor yoldan miras almasına izin vermiyorsun. Açıkça kabalık yapmadıkça, verdiğinizin bir kısmını almak için onların evlenmelerine veya boşanmalarına engel olmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onları sevmiyorsanız, Allah'ın sizin için yapacaklarını da beğenmeyebilirsiniz”⁴⁴⁶

Nisâ sûresi 19. âyet-i kerîmede yer alan *كُرْهَا* lafzını, Hamza, Kisâi ve Halef *كُرْهَا* şeklinde dammeli olarak okumaktadırlar.⁴⁴⁷ Âsım'ın Hafs rivayetiyle olan kırâatinde 'dış zorlama'dan bahsedilirken, diğer kırâatte kadının kendi istememesi anlamı vardır.⁴⁴⁸ Yine aynı âyet-i kerîmede yer alan *مُبَيَّنَّة* lafzını Şû'be, *مُبَيَّنَّة* şeklinde

⁴⁴² İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, thk. Siyami b. Muhammed es-Sellâme (Riyad: Tayyibe Yayınları, 1999), 2/206; Dâni, *Teyisir*, 93; Şehade - Kılıç, *Tefsiru'l-Kur'an bi'l-Kırâati'l-Kur'âniyyeti'l-Aşr*, 86.

⁴⁴³ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, 2/206; Ahmed Şehade - Mehmet Kılıç, *Tefsiru'l-Kur'an bi'l-Kırâati'l-Kur'âniyyeti'l-Aşr*, 86-87.

⁴⁴⁴ Cezeri, *en-Neşr*, 2/247.

⁴⁴⁵ Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, 157.

⁴⁴⁶ en-Nisâ 4/19.

⁴⁴⁷ Cezeri, *en-Neşr*, 2/249.

⁴⁴⁸ Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, 159-160.

okumaktadır. Hafs'ın okuduğu kırâatte 'kendiliğinden ortaya çıkmış' manası varken, diğer kırâatte 'insanlar tarafından ortaya çıkarılmış' manası yer almaktadır.⁴⁴⁹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنْبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا
وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا
فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا

“Ey inananlar! Necis olanlar müstesna, sarhoşken ne söylediğinizi bilmeden veya abdest almadan namaza yaklaşmayın. Hastaysanız, yolculuktaysanız veya biriniz pikniğe gelmişse, kadınlara dokunamıyorsanız, su bulamıyorsanız, temiz bir yere gidin ve teyemmüm edin; Yüze ve ellere uygulayın. Şüphesiz Allah çok merhametlidir, çok merhametlidir.”⁴⁵⁰

Nisâ sûresi 43. âyet-i kerîmede yer alan لَمَسْتُمْ lafzını, Hamza, Kisâi ve Halef لَمَسْتُمْ şeklinde okumaktadırlar.⁴⁵¹ Hafs'ın okuduğu kırâatte 'cinsel ilişkide bulunmak' anlamı yer alıyorken, diğer kırâatte ise cinsel ilişki olmadan 'dokunmak, oynamak ve öpmek' gibi manalar bulunmaktadır.⁴⁵²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَىٰ إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتُ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنْدًا اللَّهُ مَعَانِمْ كَثِيرَةً كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

“Ey inananlar! Allah yolunda savaşa giderken iyi dinleyin. Size selam veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatlerini arayarak, "Sen mü'min değilsin" demeyin. Çünkü Allah katında sayısız mükâfat vardır. Sen de eskiden böyleydin. Sonra Allah sana rahmet gösterdi. O halde anlayın ve dikkatle dinleyin. Hiç şüphe yok ki Allah, yaptığınız her şeyi bilir”⁴⁵³

Nisâ sûresi 94. âyet-i kerîmede yer alan فَتَبَيَّنُوا kırâatini Âsım haricinde diğer Kûfeliler فَتَبَيَّنُوا şeklinde okumaktadırlar.⁴⁵⁴ İlk kırâatte 'araştırın' manası var iken; ikinci kırâatteki mana ise 'fevri davranmayın, tedbirli davranın' şeklindedir.⁴⁵⁵

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنْبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

⁴⁴⁹ İbn Zencele, *Huccetü'l-Kırâat*, thk: Saidü'l-Efgani (Şam: Risale Yayınları, 2014), 196.

⁴⁵⁰ en-Nisâ 4/43.

⁴⁵¹ Cezeri, *en-Neşr*, 2/205.

⁴⁵² İbn Zencele, *Huccetü'l-Kırâat*, 205.

⁴⁵³ en-Nisâ 4/94.

⁴⁵⁴ Cezeri, *en-Neşr*, 2/251.

⁴⁵⁵ Neseî, *Medârikü't-Tenzil*, 1/386; Şehade - Kılıç, *Tefsiru'l-Kur'an bi'l-Kırâati'l-Kur'âniyyeti'l-Aşr*, 104-105.

تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Ey inananlar! Namaz kılacağınız zaman yüzünüzü ve dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın; Başını mesh et ve ayaklarını bileklere kadar yıka. Eğer kirlendiysen, kendini arındır. Eğer hastaysanız veya yolculuktaysanız veya biriniz sokaktan gelmişse veya kadınlarla ilişkide bulunmuşsanız ve su bulamıyorsanız, temiz bir yere gidin, teyemmüm edin, yüzünüzü ve ellerinizi meshedin. Allah size zorluk çıkarmak istemez, fakat sizi arındırmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”⁴⁵⁶

Mâide sûresi 6. âyet-i kerîmede Hafs ve Kisâî وارجلکم وارجلكم lafzında lâm harfini fethalı okurken, diğer kûfeliler mecrur okumaktadırlar.⁴⁵⁷ İlk kırâatte öncesinde geçen وجرهکم kelimesine atıf olma durumu söz konusu iken, ikinci kırâatte ayakları mesh etme manasını veren ‘ب’ harfine atıf olma durumu vardır.

فَبِمَا نَفْسِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“Ahidlerini bozmaları nedeniyle onları lanetledik ve kalplerini katılaştırdık. Kelimelerin yerini değiştirirler. Kendilerine indirilenlerin (Tevrat'ın) büyük bir kısmını da unuttular. Birkaç kişi dışında her zaman size ihanet ettiklerini göreceksiniz. Hala onları affediyorsun ve onlara katlanıyorsun. Çünkü Allah iyilik yapanları sever.”⁴⁵⁸

Mâide sûresi 13. âyet-i kerîmede yer alan قَاسِيَةً lafzını Âsım ve Halef okurken, Hamza ve Kisâî قَاسِيَةً diye uzatmadan okumaktadırlar.⁴⁵⁹ İlk kırâatte imandan uzak, merhamet ve yumuşaklıktan çıkarılmış ‘kaskatı’ anlamı var iken, diğer kırâatte ise katılığa ek olarak ‘değersizlik’ anlamı ifade edilmiş olmaktadır.⁴⁶⁰

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Allah kazara yemin ettiğinizden sorumlu değildir, ama bilerek yemin ettiğinizden sorumludur. Bunun kefareti, ortalama aile nafakası oranında on fakiri doyurmak veya

⁴⁵⁶ el-Mâide 5/6.

⁴⁵⁷ Dani, Teyisir, 98.

⁴⁵⁸ el-Mâide 5/13.

⁴⁵⁹ Cezeri, en-Neşr, 2/254.

⁴⁶⁰ Neseî, Medârikü't-Tenzil, 1/434.

giydirmek veya bir köle azat etmektir. Bu orucu üç gün tutamayanlar. Eğer yemininizi bozarsanız, bu, yeminizin kefaretidir. Yemininize sadık olun. Şükredesiniz diye Allah ayetlerini size böyle açıklıyor.”⁴⁶¹

Mâide sûresi 89. âyet-i kerîmede yer alan عَفَّثُمْ lafzını Hamza, Kisâî, Halef ve Şû‘be tahfifli olarak عَفَّثُمْ şeklinde okumaktadırlar.⁴⁶² Hafs’ın okuduğu kırâat ‘birden fazla yemin etmek’ manasında çokluk ifade ederken, tahfifli diğer kırâat ise ‘tek kişinin yemin etmesi’ anlamı taşımaktadır.⁴⁶³

قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ ۖ مَا عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ ۚ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَفْصِلُ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ
 “Ben Rabbimden apaçık bir delil üzerinde duruyorum. Ama siz onu yalanladınız. Acele etmek istediğiniz (azap) bende değil. Hüküm yalnızca Allah'ındır ve Allah doğru söyler; O, insanların en hayırlısıdır.” Doğru yargılayan.”⁴⁶⁴

En’âm sûresi 57. âyet-i kerîmede yer alan يَفْصِلُ lafzını Âsım okurken, diğer Kûfeli imamlar يَفْصِلُ diye okumaktadırlar. İlk kırâat ‘anlatmak’ manasını taşıırken, diğer kırâat ise ‘hüküm vermek’ anlamı taşımaktadır.⁴⁶⁵

قُلْ أَدْعُوا مَن تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ۚ مَا يَنفَعُنَا آلَافُ ضُرَرٍ وَمَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْنَا اللَّهَ ۚ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ خَيْرٌ ۚ لَّهِ أَصْحَابُ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَىٰ ۚ ائْتِنَا ۚ قُلْ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ ۚ وَأَمْرُنَا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ
 “De ki: ‘Allah’ı bırakıp bize faydası ve zararı olmayan şeylere mi ibadet edelim? Allah bizi doğru yola ilettikten sonra tekrar küfre mi döneceğiz ve ashabı ona "Bize gel" diye seslenirken şeytanları kendisini çölde bırakan adam gibi mi olacağız? taraf? De ki: "Allah’ın rehberliği doğru yoldur." Bizler, âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk”⁴⁶⁶

En’âm sûresi 71. âyet-i kerîmede yer alan اسْتَهْوَتْهُ kırâatini Kisâî ve Halef, Âsım gibi okurken, اسْتَهْوَاهُ kırâatini Hamza imâle ederek okumaktadır. İlk kırâatte ‘şeytanın sapkınlığa düşürdüğü’ anlamı var iken, imâleli olan ikinci kırâatte ise ‘şeytanın kendisine meylettirmesi’ anlamı bulunmaktadır.⁴⁶⁷

⁴⁶¹ el-Mâide 5/89.

⁴⁶² Cezeri, en-Neşr, 2/255.

⁴⁶³ İbn Zencele, Huccetü’l-Kırâat, 234.

⁴⁶⁴ el-En’âm 6/57.

⁴⁶⁵ Dani, Teyisir, 103; İbn Zencele, Huccetü’l-Kırâat, 254.

⁴⁶⁶ el-En’âm 6/71.

⁴⁶⁷ İbn Zencele, Huccetü’l-Kırâat, 256; Şehade - Kılıç, Tefsiru’l-Kur’ân bi’l-Kırâati’l-Kur’âniyyeti’l-Aşr, 132-133.

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّىٰ إِذَا أَقْلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

“Rüzgarı, lütfunun müjdecisi olarak gönderen O'dur. Nihayet o rüzgarlar ağır bulutu taşıdığı anda onu ölümler diyarına gönderiyoruz. Oraya su boşaltıyoruz ve her türlü meyveyi getiriyoruz. Ölümleri bu şekilde diriltiyoruz. Muhtemelen bundan ders çıkaracaksınız.”⁴⁶⁸

A'râf sûresi 57. âyet-i kerîmede yer alan بُشْرًا lafzını, Hamza, Kisâî ve Halef نُشْرًا şeklinde okumaktadırlar. İlk kırâatte ‘müjde’ anlamına gelen lafız, ikinci kırâatte ‘yayılma’ ifadesi taşımaktadır.⁴⁶⁹

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ

“Takvâ sahipleri, içlerine şeytandan gelen bir saptırıcı fikir geldiğinde O’nu düşünüp hemen gerçeği görürler.”⁴⁷⁰

A'râf sûresi 201. âyet-i kerîmede yer alan طَائِفٌ kelimesinde Âsım, Hamza ve Halef ittifak hâlindeyken, Kisâî bu kelimeyi طَيْفٌ şeklinde okumaktadır. İlk kırâat şeytanın ‘aklını karıştırıp, ağına düşürmek’ anlamı taşıyorken, ikinci kırâat ‘vesvese, hayal’ manası taşımaktadır.⁴⁷¹

وَأِنْ جَاحُوا لِلْسَّلَامِ فَأَجْزَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

“Eğer barışa yanaşırlarsa sen de yanaş ve Allah’a güven; O her şeyi işitendir ve bilendir.”⁴⁷²

Enfâl sûresi 61. âyet-i kerîmede yer alan للْسَّلَام kırâatını Şû‘be hariç diğer Kûfeliler okurken, Şû‘be للْسَّلَام şeklinde okumaktadır.⁴⁷³ İlk kırâatte ‘barışa yanaşmak, savaşmamak’ anlamı var iken, Şû‘be’nin okuduğu kırâatte ‘islama yanaşmak’ anlamını taşımaktadır.⁴⁷⁴

هَٰذَاكَ تَبَلُّوا كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقُّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ □

⁴⁶⁸ el-A'râf 7/57.

⁴⁶⁹ Nesefî, *Medârikü't-Tenzil*, 1/574.

⁴⁷⁰ el-A'râf 7/201.

⁴⁷¹ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz (Riyad: 1998), 1238; Şehade - Kılıç, *Tefsiru'l-Kur'ân bi'l-Kırâati'l-Kur'ânîyyeti'l-Aşr*, 145.

⁴⁷² el-Enfâl 8/61.

⁴⁷³ Cezeri, *en-Neşr*, 2/277.

⁴⁷⁴ Ibn Zencele, *Huccetü'l-Kırâat*, 312.

“O gün herkes, dünya hayatında yaptıklarının cezasını çekecek, gerçek koruyucu olan Allah'ın huzuruna çıkarılacak ve yarattıkları putlar, onlardan ayrılıp yok olacaktır”⁴⁷⁵

Yûnus sûresi 30. âyet-i kerîmesindeki تَبْلُوا kelimesinde Hamza, Kisâî bir de Halef تَبْلُوا okumaktadır.⁴⁷⁶ Hafs'ın okuduğu kırâatte ‘imtihana tabi olmak’ manasına gelirken, ikinci kırâatte ‘okumak, tabi olmak’ anlamına gelmektedir.

وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفْرِزُونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذَا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا

“Bir kez daha dünya sizi ülkeden kovmak için neredeyse daraldı. Ama senin peşinde çok uzun süre kalamazlar.”⁴⁷⁷

İsrâ sûresi 76. âyet-i kerîmede yer alan خَلَفَكَ kelimesini Şû‘be خَلَفَكَ şeklinde okurken, Hafs, Hamza, Kisâî ve Halef normal şekliyle okumaktadırlar. Hafs'ın okuduğu kırâatte ‘sana muhalif olarak’ manası taşıyorken, diğer kırâatte ‘senden sonra, ardından’ manasına gelmektedir.⁴⁷⁸

وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ

“Yine de ki: ‘Rabbim! Beni bereketli bir yere indir; en hayırlı şekilde indirip yerleştiren sensin.’”⁴⁷⁹

Mü‘minûn sûresi 29. âyet-i kerîmedeki مُنْزَلَا kırâatını Şû‘be مُنْزَلَا şeklinde okurken, diğerleri normal şekliyle okumaktadırlar. Şû‘be’nin okuduğu kırâate göre ‘menzil, konaklama yeri’ anlamı taşıyorken, diğer kırâatte ‘bir nevi indirmek, indirme işi’ anlamı gütmektedir.

قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ

“Derler ki: ‘Rabbimiz! Kötü yanımıza yenildik; biz bir sapkınlar topluluğu olduk.’”⁴⁸⁰

Mü‘minûn sûresi 106. âyet-i kerîmede geçen شِقْوَتُنَا lafzını Hamza, Kisâî ile Halef شِقْوَتُنَا okurken, Âsım normal şekliyle okumaktadır. Normal şekliyle ‘kötü yanımız, şansımız’ manaları taşıyıp bu sıkıntının dünya hayatında devam etmesi ifade ediliyorken, diğer kırâatte bu sıkıntının hem dünya hem de ahiret hayatında devam edeceği bildirilmektedir. Hatta mezkûr kırâate göre ‘büyük sıkıntı anlamı’ taşımaktadır.⁴⁸¹

⁴⁷⁵ Yûnus 10/30.

⁴⁷⁶ Cezeri, *en-Neşr*, 2/283.

⁴⁷⁷ el-İsrâ 17/76.

⁴⁷⁸ İbn Zencele, *Huccetü'l-Kırâat*, 408.

⁴⁷⁹ el-Mü‘minûn 23/29.

⁴⁸⁰ el-Mü‘minûn 23/106.

⁴⁸¹ İbn Zencele, *Huccetü'l-Kırâat*, 491; Şehade - Kılıç, *Tefsiru'l-Kur’ân bi'l-Kırâati'l-Kur’âniyyeti'l-Aşr*, 243.

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

“İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkanların ta kendileridir.”⁴⁸²

Nûr sûresi 4. âyet-i kerîmede yer alan محصنات kelimesini Kisâî, ism-i fail kalıbıyla محصنات şeklinde okurken, diğerleri normal şekliyle kırâat etmektedirler. İsm-i fail kalıbıyla iffetini koruyan kadını vurgularken, diğer kırâatte ism-i meful kalıbıyla ‘korunmuş’ anlamı taşımaktadır.

إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ

“Bu, öncekilerin tuttuğu yoldan başkası değildir.”⁴⁸³

Şuarâ sûresi 137. âyet-i kerîmede yer alan خُلُقُ kelimesini Kisâî خُلُقُ şeklinde okurken, diğerleri normal şekliyle okumaktadırlar. Kisâî’nin kırâatına göre ‘öncekilerin yalanı, uydurması’ anlamına gelirken, normal kırâatte ise ‘öncekilerin adetleri’ anlamı taşımaktadır.

وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِي أُمَمٍ رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ

“Rabbin, şehirlerin ortasındaki insanlara ayetimizi okuyacak bir peygamber gönderinceye kadar şehirler helâk olmayacaktır. Ülkeleri ancak halkları baskı altında olduklarında ısrar ettiğinde yok ederiz.”⁴⁸⁴

Kasas sûresi 59. âyet-i kerîmede yer alan أُمَمٍ kelimesini Hamza ve Kisâî إِمَمٍ şeklinde okurken diğerleri normal şekliyle okumaktadırlar. Normal kırâate göre şehirlerin anası ‘Ümmü-l Kura’ Mekke kastedilirken, Hamza ve Kisâî’nin okumuş olduğu kırâatte şehirlerarasında ‘en büyük, en yüce’ anlamlarına gelmektedir.⁴⁸⁵

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعَمَ أَجْرٍ الْعَامِلِينَ □

“İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları -hiç şüpheleniz olmasın- içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetteki köşklere yerleştireceğiz;

⁴⁸² en-Nûr 24/4.

⁴⁸³ eş-Şuarâ 26/137.

⁴⁸⁴ el-Kasas 28/59.

⁴⁸⁵ Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî* (Beyrut, Dâr'ul-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 10/305; Şehade - Kılıç, *Tefsiru'l-Kur'an bi'l-Kirâati'l-Kur'âniyyeti'l-Aşr*, 268.

sıkıntılara katlanan, yalnız Allah'a dayanıp güvenerek işlerini gerektiği gibi yapanlara ne güzel karşılık!"⁴⁸⁶

Ankebût sûresi 58. âyet-i kerîmede yer alan اَلنَّبُوْنَهُمْ lafzını Âsım okurken; Hamza, Kisâî ve Halef ise اَلنَّبُوْنَهُمْ şeklinde okumaktadırlar. Âsım'ın okuduğu kırâate göre 'cennette köşklere yerleştirmek' anlamına gelirken, diğerlerinin okuduğu kırâate göre 'kalıcı olarak yerleştirmek' anlamı taşımaktadır. Allah Teâla bu Ayet-i Kerîme'de salih amel işleyenleri cennette kalıcı olarak içinde ebedi kalacakları köşklere yerleştireceğini, o köşkların daimi ikametgâhları olacağını ifade etmektedir.⁴⁸⁷

رَبَّنَا اٰتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنَهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا □

“Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları ağır bir şekilde lânetle!”⁴⁸⁸

Ahzâb sûresi 68. âyet-i kerîmede yer alan كَبِيرًا lafzını, Âsım haricinde diğer Kûfeliler كَثِيرًا şeklinde okumaktadırlar. Normal kırâatte lanetin büyüklüğünden bahsederken, diğer kırâatte lanetin çokluğuna dikkat çekmektedir.

وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ

“Kime uzun ömür verirsek onu yaratılış çizgisinde tersine çeviririz. Hiç düşünmezler mi?!”⁴⁸⁹

Yâsîn sûresi 68. âyet-i kerîmede yer alan نُنَكِّسْهُ lafzını Âsım ve Hamza asli şekliyle okurken, diğerleri şeddesiz نُنَكِّسْهُ şeklinde okumaktadırlar. Şeddesiz kırâatte insanın gençlikten ihtiyarlığa döndürüldüğü ifade edilirken, Âsım ve Hamza'nın okuduğu şeddeli kırâatte ise bu dönüşümün tekrarlandığını; gençlikten olgunluğa, olgunluktan da ihtiyarlığa bir dönüşümü ifade etmektedir.⁴⁹⁰

لَا فِيهَا عُوقٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ

“İçenlere dokunmaz, ondan sarhoş da olmazlar.”⁴⁹¹

Sâffât sûresi 47. âyet-i kerîmede yer alan يُنْزَفُونَ lafzını Âsım okurken, Hamza, Kisâî ve Halef ينْزِفُونَ şeklinde okumaktadırlar. İlk kırâatte bahsedilen içeceğin ahiret içeceği

⁴⁸⁶ el-Ankebût 29/58.

⁴⁸⁷ İbn Zencele, *Huccetü'l-Kırâat*, 554-555.

⁴⁸⁸ el-Ahzâb 33/68.

⁴⁸⁹ Yâsîn 36/68.

⁴⁹⁰ Dâni, *Teyisir*, 185; Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 115; Şehade - Kılıç, *Tefsiru'l-Kur'ân bi'l-Kırâati'l-Kur'âniyyeti'l-Aşr*, 280-281.

⁴⁹¹ es-Sâffât 37/47.

olup dünya içeceği gibi tükenmeyeceği ifade edilirken, ikinci kırâatte ise akılları gidermeyen, sarhoşluk vermeyen bir içecek olduğundan bahsedilmiştir.⁴⁹²

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

“Allah kuluna kâfi değil mi? Öyleyken onlar kalkmış seni O’ndan başkalarıyla korkutuyorlar. Allah kimi şaşırtırsa artık ona doğru yolu gösterecek yoktur.”⁴⁹³

Zümer sûresi 36. âyet-i kerîmede yer alan عَبْدَهُ lafzını, Hamza, Kisâî ve Halef عِبَادَهُ şeklinde okumaktadırlar. Müfred olan lafızda Hz. Muhammed s.a.v. kastedilirken, çoğul olan lafızda bütün peygamberler ve onlara iman edenler kastedilmektedir.⁴⁹⁴

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرَنَا الَّذِينَ اضَلَلْنَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ نَجْعَلُهُمَا تَحْتَ أَفْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ

“Sapıklara: "Rabbim, bize cinleri ve bizi saptıran kavmi göster, biz de onları ayaklarımızın altında çiğneyelim ve onları herkesten daha çok aşağılayalım.”⁴⁹⁵

Fussilet sûresi 29. âyet-i kerîmede yer alan أَرَنَا kelimesini Şû‘be, ‘ra’ harfinin iskânıyla ارنا şeklinde okurken, diğer Kûfeliler normal şekliyle okumaktadırlar. İskânlı okunan kırâatte inkâr edenlerin, kendilerini yoldan saptıran insan ve cin cinsinden intikam almak için Allah’tan kendilerine ayaklarının altında ezme hususunda imkân vermelerine yönelik ‘bize göster’ hitabında bir istek yer alırken, diğer kırâatte dünya hayatında kendilerini yoldan saptıran insan ve cin cinsinden intikam almak için ‘bize göster’ diyerek Allah’tan bu intikamı kolaylaştırma talebi yer almaktadır.⁴⁹⁶

وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ

“İnsanlar bütün ümitlerini yitirdikten sonra yağmuru indiren ve rahmetini yayan O’dur. Gerçek dost ve koruyucu, her türlü hamde lâıyk olan da O’dur.”⁴⁹⁷

Şûrâ sûresi 28. âyet-i kerîmede yer alan يُنَزِّلُ lafzını Hamza, Kisâî ve Halef يُنْزِلُ şeklinde tahfifli okumaktadırlar. Tahfifli kırâatte Allah’ın yağmuru bir kere yağdırması anlamı var iken, teşdidli kırâatte ise Allah’ın yağmuru tekrar ve çok yağdırması anlamları vardır. Teşdidli kırâat daha çok kullanılmaktadır.⁴⁹⁸

⁴⁹² Paluvî, Zübdetü’l-İrfan, 116; Şehade - Kılıç, Tefsiru’l-Kur’ân bi’l-Kırâati’l-Kur’âniyyeti’l-Aşr, 283.

⁴⁹³ ez-Zümer 39/36.

⁴⁹⁴ İbn Zencele, Huccetü’l-Kırâat, 622-623.

⁴⁹⁵ Fussilet 41/29.

⁴⁹⁶ İmad Şaban Şerif, Tefsiru’l-Kur’ân bi’l-Kırâati’l-Kur’âniyyeti’l-Aşr (Gazze: İslam Fakültesi Yayınları, 2007), 11/102.

⁴⁹⁷ eş-Şûrâ 42/28.

⁴⁹⁸ İbn Zencele, Huccetü’l-Kırâat, 641-642; Şehade - Kılıç, Tefsiru’l-Kur’ân bi’l-Kırâati’l-Kur’âniyyeti’l-Aşr, 300.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصِحُّوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

“Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın.”⁴⁹⁹

Hucurât sûresi 6. âyet-i kerîmede yer alan فَتَبَيَّنُوا kırâatını, Hamza, Kisâî ve Halef فَتَبَيَّنُوا şeklinde okumaktadırlar. İki kırâat de doğrunun araştırılması ile alakalı hemen hemen aynı anlamı ifade ederken, فَتَبَيَّنُوا kırâatinde doğruyu bulmayı araştırmada bir mübalağa söz konusudur.⁵⁰⁰

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ

“Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da O’nu yücelterek an.”⁵⁰¹

Kâf sûresi 40. âyet-i kerîmede yer alan وادبار السجود lafzında Hamza ve Halef hemzenin kesresiyle وادبار السجود şeklinde okumaktadırlar. Normal kırâatte sadece tek değil çoğul anlamı ile tüm namazların akabinde tesbih etmeyi ifade ederken, diğer kırâatte ise sadece namazda değil namazdan sonra da tesbih etme anlamı vardır. Ayrıca tüm vakitlerde tesbih etmeye devamlılık manası vardır.⁵⁰²

إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ

“Onun yanına girdiklerinde ‘selâm’ demişler, o da ‘selâm’ demiş, (içinden) ‘Hiç de tanıdık kimseler değil’ diye geçirmişti.”⁵⁰³

Zâriyât sûresi 25. âyet-i kerîmede قال سلام kırâatını, Hamza ve Kisâî سَلِّمْ şeklinde okumaktadırlar. Normal olan ‘selam’ kırâatında Hz. İbrahim’in gelenleri selamlayıp, misafirlik için kabul ettiği anlamı yer alırken, ‘silm’ kırâatında ise İbrahim’in (a.s.) onları karşılamayıp, selamlarına karşılık sadece misliyle cevap verdiği anlamı yer almaktadır.⁵⁰⁴

فَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ

⁴⁹⁹ el-Hucurât 49/6.

⁵⁰⁰ Çetin, Kırâatlerin Tefsire Etkisi, 377-378.

⁵⁰¹ Kâf 50/40.

⁵⁰² Dani, Teysir, 202; Palûvî, Zübdetü'l-İrfan, 128; Şehade - Kılıç, Tefsiru'l-Kur'an bi'l-Kırâati'l-Kur'âniyyeti'l-Aşr, 328.

⁵⁰³ ez-Zâriyât 51/25.

⁵⁰⁴ İbn Zencele, Huccetü'l-Kırâat, 679-680; Şehade - Kılıç, Tefsiru'l-Kur'an bi'l-Kırâati'l-Kur'âniyyeti'l-Aşr, 332.

“Rablerinin buyruğuna uymayı kendilerine yediremediler. Bu yüzden bakıp dururlarken onları yıldırım yakalayiverdi.”⁵⁰⁵

Zâriyât sûresi 44. âyet-i kerîmede yer alan الصَّاعِقَةُ kırâatını Kisâî, ع harfinin iskânıyla الصَّعْفَةُ şeklinde okumaktadır. Diğer Kûfelilerin okudukları normal kırâatte Semûd kavmini toptan helâk eden azap ifade edilirken, diğer kırâatte ise bu helâkın bir kere de olduğu ifade edilmektedir.⁵⁰⁶

الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجْنَةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى □

“Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır. Nihayet kötülük yapanları yaptıklarından dolayı cezalandıracak, iyilik yapanları, küçük kusurlar dışında büyük günahlardan ve kötülüklerden sakınanları ise daha hayırlısıyla mükâfatlandıracaktır. Rabbinin rahmeti gerçekten çok geniştir. Sizi topraktan yarattığında nasıl olduğunu da, anne karnında cenin olduğunuzda da nasıl olduğunu en iyi O bilir. Bu yüzden kendinizi temizlemeyin! Kimin gûnahtan kaçındığını en iyi O bilir.”⁵⁰⁷

Necm sûresi 32. âyet-i kerîmede yer alan كَبَائِرَ lafzını Hamza, Kisâî ve Halef gibir şeklinde okumaktadır. Normal kırâate göre ‘yaklaşılması gereken büyük günah’ anlamına gelirken, diğer kırâate göre ‘Allah’a şirk koşma’ anlamına gelmektedir.⁵⁰⁸

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ أَنْشُرُوا فَأَنْشُرُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

“Ey iman edenler! Size bulunduğunuz toplantılarda ‘Yer açın’ dendiğinde yer açın ki Allah da size genişlik versin. ‘Davranıp kalkın’ dendiğinde de kalkın ki Allah içinizden (gerçekten) iman etmiş olanları ve ilim sahibi olanları yüksek derecelere çıkarsın. Yapıp ettiklerinizden Allah tamamen haberdardır.”⁵⁰⁹

Mücâdele sûresi 11. âyet-i kerîmede yer alan فِي الْمَجَالِسِ lafzını Âsım hariç diğer kûfeliler الْمَجْلِسِ فِي şeklinde okumaktadırlar. Âsım’ın okuduğu ilk kırâatte ‘oturanlardan her birinin oturduğu mekân’ anlamı taşıyorken, diğer kırâatte resûl ve ashâbının oturduğu mekân, meclis’ anlamına gelmektedir. Yine aynı ayette yer alan أَنْشُرُوا فَأَنْشُرُوا

⁵⁰⁵ ez-Zâriyât 51/44.

⁵⁰⁶ İbn Zencele, Huccetü'l-Kırâat, 680.

⁵⁰⁷ en-Necm 53/32.

⁵⁰⁸ Dani, Teysir, 204; İbn Zencele, Huccetü'l-Kırâat, 686.

⁵⁰⁹ el-Mücâdele 58/11.

kırâatini Hafs ve Şû'be okurken, diğerleri اِنْشِزُوا فَاَنْشِزُوا diye okumaktadırlar. İki kırâat de 'davranıp kalkın' anlamında aynı manayı taşımaktadır.⁵¹⁰

وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ □

“Şahitliklerini dosdoğru yapanlar..”⁵¹¹

Meâric sûresi 33. âyet-i kerîmede yer alan بِشَهَادَاتِهِمْ lafzını Hafs dışında diğer Kûfeliler بِشَهَادَاتِهِمْ şeklinde müfred okumaktadırlar. Hafs’ın kırâatına göre ‘şahitliklerini dosdoğru yapanlar’ anlamı varken, diğer kırâatte ise ‘şahitliğini dosdoğru yapanlar’ şeklinde müfred olarak okumak mümkündür.⁵¹²

قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدَهُ إِلَّا خَسَارًا

“Nûh, ‘Rabbim dedi, doğrusu bunlar beni dinlemediler, malı ve çocuğu kendi ziyanını arttırmaktan başka bir şeye yaramayan kimseye uydular.’”⁵¹³

Nûh sûresi 21. âyet-i kerîmede yer alan وَوَلَدَهُ lafzını Âsım ve Kisâî normal şekliyle okurken, Hamza ve Halef وَوَلَدَهُ şeklinde okumaktadırlar. Normal olan kırâate göre müfred manada ‘çocuğu’ manasına gelirken, diğer kırâat çoğul manası ifade ederek ‘evlat çokluğu’ anlamında kullanılmaktadır.⁵¹⁴

وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ

“Her türlü pislikten uzak dur.”⁵¹⁵

Müddessir sûresi 5. âyet-i kerîmede yer alan وَالرُّجْزَ lafzını Hafs normal şekliyle okurken, diğer Kûfeliler والرجز şeklinde ‘ر’ harfinin kesresiyle okumaktadırlar. Normal kırâate göre Allah’tan başka tapılan putlara ‘pislik’ manası verilirken, diğer kırâatte ‘şirk’ anlamı taşımaktadır.⁵¹⁶ Ayrıca iki kırâat de ‘azap’ manasına gelmektedir.⁵¹⁷

⁵¹⁰ İbn Zencele, *Huccetü'l-Kırâat*, 705.

⁵¹¹ el-Meâric 70/33.

⁵¹² Dani, *Teyisir*, 214; Palûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 138.

⁵¹³ Nûh 71/21.

⁵¹⁴ Dani, *Teyisir*, 215; İbn Zencele, *Huccetü'l-Kırâat*, 725-726; Palûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 138.

⁵¹⁵ el-Müddessir 74/5.

⁵¹⁶ Dani, *Teyisir*, 216; Palûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 139.

⁵¹⁷ İbn Zencele, *Huccetü'l-Kırâat*, 733.

5. SONUÇ

Kırâat bir Müslümanın hiç şüphesiz namazda olsun, günlük hayatta olsun olmazsa olmaz bir gerçeğidir. Kırâatsız namaz olmayacağı gibi ilmi anlamda da kırâatın dinamizmini yakalamak gerekir. Kur'ân okumanın sevap olduğu, anlamını idrak edemese de bir Müslümanın bu ilahi terennümle huzur bulduğu aşikârdır. Kur'ân'ın şiirsel üslubu, kafiyelerin uygunluğu, elfazın çeşitliliği vb. göze çarpan farklılıklar Müslümanı her daim Kur'ân'a bağlamıştır. Allahü Teâla'nın peygamberler aracılığıyla insana göndermiş olduğu ilahi vahyin manasına vukûfiyet her ne kadar daha önemli gibi gözükse de o manaları ortaya çıkaran elfazın farklılıklarına vukûfiyet de o kadar önemlidir. Çünkü elfazın farklılığı da manayı etkilemekte ve insanların ihtiyaç duyduğu kimi alanlarda da kendini göstermektedir. Müslümanlar anladıkları manaları hayatlarına daha iyi bir şekilde aksettirme çabasında olurlar. Diğer taraftan Kur'ân'ın elfazıyla uğraşmanın gereksiz olduğunu düşünenler bir yapıyı meydana getiren taşların gereksiz olduğu görüşünü ileri sürmektedirler ki bu büyük bir hatadır. Kur'ân, elfazıyla ve manasıyla elbette bir bütünlük arz etmektedir.

Bu çalışmada Kur'ân'ın elfazıyla ilgili Kûfeli kıraat imamlarının okuyuş farklılıkları ele alınmıştır. Tek tek imamların uyguladıkları usûller belirtilip sonrasında farklılıkları mukayese edilmiştir. Çalışma neticesinde İmam Âsım'ın farklılık noktasında diğer imamlardan daha az rivayette bulunduğu, ravilerinden Hafs'ın kendisine sadece bir yerde muhalefet ettiği ancak Şû'be'nin hocasına çoğu yerde muhalefet ettiği müşahede edilmiştir. Hamza'nın kırâatının ise diğerlerinden daha farklı ve çetrefilli olduğu, Kisâî ve Halef ile hemen hemen aynı çizgide özellikle de 'imâle' konusunda hemfikir oldukları müşahede edilmiştir.

Çalışmada manaya etki eden ferş farklılıklarında ise Kûfeli imamların aynı şekil ve manada okudukları yerlerin aksine sadece farklı okudukları yerler ele alınmıştır. Âsım'ın herkesçe bilinen kıraatinin yanı sıra Hafs ve Şû'be'nin yerine göre birbirlerinden ayırdıklarını, Hamza ve Kisâî'nin genelde ayrılmadıklarını ve Halef'in de onlara genelde tabi olduğu müşahede edilmiştir. Dolayısıyla Kûfe kırâat imamlarının ferş yönünden farklılıkları ile usûl farklılıklarının da birbirine benzediğini söylemek mümkündür. Kûfe imamları yerine göre müstakil olarak diğerlerinden

ayrılırken Hamza, Kisâî ve Halef'in genelde aynı okudukları görülmüştür. Çoğunlukla Âsım'ın hem usûl hem de ferş farklılıklarında müstakil olarak diğerlerinden farklı olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan tüm bu çıkarımlara rağmen belirtilen kırâat farklılıkları noktasında Kûfe kırâat imam ve ravilerinin yerine göre karışık bir sistem içinde birbirlerinden ayrıldıkları da müşahede edilmektedir. Örneğin bir kırâat farklılığı noktasında Şû'be, Halef ve Hamza bir taraftayken, Hafs ve Kisâî bir tarafta yer alabilmektedir. Yine başka bir kırâat farklılığında Hamza ve Kisâî bir tarafta yer alırken, Âsım ve Halef diğer tarafta yer alabilmektedir. Tüm bu söylemlere binaen çalışma sonucunda elde edilen bulguları şöyle sıralamak mümkündür:

Kûfe kırâat imamları diğer bölge imamları gibi Kur'ânî yaşantıları ile bulundukları bölgelerde örnek alınan ve takip edilen imamlar olmuşlardır. İmam Asım gibi dünyada en fazla takipçisi olan imam, Kisâî gibi Arap dili ile meşhur olmuş bir şahsiyet ve İmam Hamza gibi usûlü diğer imamlardan daha bir farklı olan âlim bu bölgede yaşamışlardır.

Oluşan kırâat farklılıklarının bölge farklılığı ile alakasının olmadığı, ekol içinde de farklılıkların olduğu müşahade edilmiştir. Bu da kırâatlerin tevâtürden peygamberden geldiğine delil olarak gösterilebilir. Objektif olarak böyle bir sonucun çıkması oryantalistlere cevap niteliğinde olabilir. Çünkü bölgelere göre kırâatler oluşmuş diye bir tenkit ile karşılaşılabilirdi. Bu anlamda farklılıkların olması kırâatlerin silsile yoluyla peygamberden geldiğine delildir. Ayrıca, İmam Kisâî'nin ravisi Dûrî'nin aynı zamanda Basralı İmam Ebû Amr'ın ravisi de olması bu anlamda örnek olarak gösterilebilir. Dûrî'nin farklı bölge imamlarının ravisi olması aynı zamanda bazı ravilerin bölge ile kendisini sınırlamadığını, farklı bölge imamlarından bazı usûl ve kâideleri benimsediklerini göstermekte ve bu da diğer açıdan kırâatlerin meyve veren ağaç gibi kökten dallara kadar ulaştığını ve kendi içinde bir bütünlük arzettiğini göstermektedir.

İmam Asım'ın ravisi Şûbe'nin bazen kendi imamına bazen de Hamza, Kisâî ve Halef'e uyduğu görülmüştür. Bu da bazı kırâat imamı veya ravilerinin ilmi ahz etme metodlarına yönelik bir bakış açısı ortaya çıkarmaktadır.

İmam Hamza'nın hemze üzerine vakıf meselesi ele alınmış ve hemze üzerinde vakfederken hazf, ibdâl, idğâm, nakl ve teshil gibi kavramların kullanıldığı

görülmüştür. Bu anlamda bu kavramların kullanılması bir zenginlik olarak addedilmektedir. Adeta kelime üzerinde oluşan farklılıklar kırâate farklı bir insicam katmaktadır.

Ferşü'l-hurûf bağlamında imamlar nezdinde oluşan farklılıkların usûl ile oluşan farklılıklara benzer tablo oluşturması ya da bunlar arasında birlikteliğin bulunması iki meselenin birbirine yabancı olmadıklarını ve hatta birbirlerini tamamladıklarını göstermektedir.

Çalışmanın Kur'ân'ı seven, aşkla okuyan ve onun ilmi dinamizmine vakıf olmak isteyenlere bir katkı olmasını Yüce Allah'tan niyaz ederim.



KAYNAKLAR

Akaslan, Yaşar. “Kırâat İlmi Sistematiğinde Usûl Kavramları”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2017), 217-251.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/394377>

Akaslan, Yaşar. “Kırâat-i Aşere’de Ferş Yönünden Farklılıklar”. *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4 (2017), 6-31.

Akaslan, Yaşar. *Kıraat İlminde Hemze Üzerinde Vakıf Meselesi*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1. Basım, 2019.

Akdemir, Mustafa Atilla. *Hâmid b. Abdülfettah el-Paluvi Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve “Zübdetü’l-İrfan” Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.

Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd el-. *Rûhu’l-Meânî*. Beyrut: Dâr’ul-Kütübü’l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.

Apaydın, Yunus. “Meşhur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29/368. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Askalani, İbn Hacer. *Tehzibü’t-Tehzib*. Risale Yayınları, 2005.

Benna, Ahmed b. Muhammed. *İthâfu Fuzalâ’i’l-Beşer*. Thk: Şaban Muhammed İsmail. Kahire: Mektebetü’l-Külliyeti’l-Ezheriyye, 1. Basım, 1987.

Bikâî. *Nazmü’d-Dürer fî Tenasübi’l-Âyât ve’s-Süver*. Kahire: Dar’ul-Kitabu’l-İslamiyye, 1984.

Birişik, Abdülhamit. “Kırâat” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/426. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Birişik, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 3. Basım, 2018.

Boz, Abdullah. *Kıraat-i Aşere Kaideleri*. İstanbul: Şifa Yayınevi, 1. Basım, 2020.

Çetin, Abdurrahman. *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2001.

Çetin, Abdurrahman. *Yedi Harf ve Kırâatler*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2. Basım, 2010.

Çollak, Fatih. “‘Revm’’ *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35/32. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Dabbağ, Ali Muhammed. *el-İda’atu fi Beyani Usuli’l-Kıraat*. Mısır: el-Mektebetü’l-Ezheriyyeti li’t-Tülas, 1. Basım. (ts.)

Damre, Tefvîk İbrahim. *El-Cisru’l-Me’mûn ilâ Kırâ’atü Halef el-Âşîr*. Ürdün: Mektebetü’l-Vataniyye, 1. Basım, 2007.

Damre, Tefvîk İbrahim. *El-Cisru’l-Me’mûn ilâ Kırâ’atü Hamza*. Ürdün: Mektebetü’l-Vataniyye, 1. Basım, 2008.

Damre, Tefvîk İbrahim. *El-Cisru’l-Me’mûn ilâ Kırâ’atü Kisâî*. Ürdün: Mektebetü’l-Vataniyye, 1. Basım, 2007.

Damre, Tefvîk İbrahim. *El-Cisru’l-Me’mûn ilâ Rivayetü Şû’be*. Ürdün: Mektebetü’l-Vataniyye, 2. Basım, 2007.

Dani, Ebu Amr Osman. *El-Ahrufu’s-Seb’atü lil’Kur’an*. Thk: Dr. Abdü’l-Müheymin Tahhan. Cidde: Dar’ul Menar, 1. Basım, 1997.

Dani, Ebu Amr Osman. *Et-Teysir fi Kıraati Seb’a*. Şarika: Sahabe Yayınları.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 85. Basım, 2020.

Ebi Talib, Mekki. *Keşf*. Thk: Muhyiddin Ramazan. Beyrut: Müessesetü'r-Risale Yayınları, 3. Basım, 1984.

Ebu Şame. *Mürşidü'l-Veciz*. Thk: Dr. Velid Mesaid Dabdabai. Kuveyt: İmamu'z-Zehebi Yayınları, 2. Basım, 1993.

Fâris, Tâhâ. *Terâcîmu'l-Kurrâi'l-'Aşer ve Ruvâtihiümü'l-Meşhurin*. Beyrut: Müessesetü Reyyân, 1. Basım, 2014.

Feyizli, Hasan Tahsin. *Kırâat-i Aşere*. Ankara: DİB Yayınları, 1. Basım, 2016.

Fırat, Yavuz. “Kırâat İlmi ve Tarikler”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (Şubat 2011), 37-55. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/66689>

İbnü'l-Cezeri, Muhammed b. Muhammed. *Tahbirü't-Teysir*. Beyrut: Dar'ul-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.

İbn Kesir. *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*. Thk: Siyami b. Muhammed Es-Sellâme. Riyad: Tayyibe Yayınları, 2. Basım, 1999.

İbn Manzûr. Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. Thk. Abdullah Ali Kebîr, M. Ahmed Haseballah, H. Muhammed Şâzelî. Kahire: Dâr'ul-Meârif, ts.

İbn Manzur. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Dar'ı Sâdır, 2010.

İbn Zencele. *Huccetü'l-Kıraat*. Thk: Saidü'l-Efgani. Şam: Risale Yayınları, 1. Basım, 2014.

İbnü Mücahid. *Kitabu's-Seb'a*. Thk. Şevkî Dayf. Kahire: Dâr'ul-Mearif, 2. Basım, 1980.

İbnü'l-Cezeri, Muhammed b. Muhammed. *En-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*. Beyrut: Dar'ul-Kütübü'l-İlmiyye, 5. Basım, 2016.

İbnü'l-Cezeri, Muhammed b. Muhammed. *Gayetü'n-Nihaye fi Tabakati'l-Kurra*. Lübnan: Dar'ül-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 2006.

İbnü'l-Cezeri, Muhammed b. Muhammed. *Müncidü'l-Mukriin ve Mürşidü't-Talibin*. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1931.

İbnü'l-Cezeri, Muhammed b. Muhammed. *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*. Beyrut: Dar'ul-Kütübü'l-İlmiyye, 4. Basım, 2011.

İbnü'l-Cezeri, Muhammed b. Muhammed. Thk. Ali Muhammed Dabbağ. *En-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*. Beyrut: Dar'ul-Kütübü'l-İlmiyye.

İbnü't-Tahhân. *Mukaddime fi Usûli'l-Kirâ'ât*. Kahire: Mektebü Evlâdü's-Şeyh li't-Türas, 2004.

İsfahânî, Râgıb el-. *Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî. (Şam: Dâr'ul-Kâlem, 4. Basım, 2009.

Kandemir, Yaşar. “Mevzu” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29/493. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Karaçam, İsmail. *Kur'an-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 34. Basım, 2021.

Karaçam, İsmail. *Kur'an-ı Kerîm'in Nüzulu ve Kıraatı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 6. Basım, 2018.

Karakılıç, A. Celâleddin. *Kur'an-ı Kerîm Okuma Kaideleri*. Ankara: Kalkan Matbaacılık, 11. Basım, 2018.

Kattân, Menna' Halil. *Mebahis fî Ulumi'l-Kur'an*. Kahire: Vehbe Neşriyat, 7. Basım.

Kur'ân Yolu Meâli ve Tefsir. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2020.

Mecmau'l-Lugati'l-Arabiyye. *Mu'cemü Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: 1988.

Mekki, Muhammed. *Nihayetü'l-Kavlü'l-Müfid fî Ilmi't-Tecvîd*. Thk: Velid Recep Abdü'r-Raşid Acemi. Mektebetü Evladü's-Şeyh li't-Türas, 1. Basım, 2018.

Melahi, Abdullah Ali el-. *Tefsirü'l-Kur'an bi'l-Kıraati'l-Kuraniyyeti'l-Aşr*. Gazze: İslam Fakültesi Yayınları, 2002.

Muhammed b. Ali, Takîyuddîn. *Mecmuatü'n-Nahiv*. İstanbul: Muallim Neşriyat, 2022.

Muhammed Emin Efendi. *Umdetü'l-Hullan fî İzahî Zübdetü'l-İrfan*. İstanbul: Hanifiye Yayınları.

Muhammed Emin Efendi. *Umdetü'l-Hullan fî İzahî Zübdetü'l-İrfan*. Thk: Mehmet Çaba. İstanbul: Çelik Yayınevi, 1. Basım, 2021.

Nesefî, Ebü'l-Berekât. *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. Thk. Yusuf Ali Büdeyvi. 1. Şam: Dâ'r İbn Kesîr, 11. Basım, 2023.

Ömer b. Kasım b. Muhammed en Neşşar el Ensar, Ebu Hafs Siraceddin. *el Buduriiz Zahire fîl Kıraatil Aşril Mütevatire*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi.

Öz, Mustafa. “Kurrâ” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 26/445. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Öztoprak, Siraceddin. *Kur'ân Kırâatı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2. Basım, 2012.

Pakdil, Ramazan. *Talim, Tecvîd ve Kırâat*. İstanbul: İFAV Yayınları, 19. Basım, 2021.

Paluvi, Abdulfettah. *Zübdetü'l-İrfan*. İstanbul: Hanifiyye Kitabevi.

Racihi, Abduh er-. *Tatbiku's-Sarf*. Beyrut: Dar'un-Nehdatü'l-Arabiyye, 2014.

Sarı, Mehmet Ali. "İmâle" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28/288. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Sarı, Mehmet Ali. "Med" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28/288. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Saylan, Nesrişah. "Kıraat İlminde Hemze İle İlgili Bazı Vecihlerin İncelenmesi". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 5 / 2 (Temmuz 2019), 285-298.

Suyutî, Celeleddin. *El-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Risalet Yayınları, 1. Basım, 2008.

Şehade, Ahmed – Kılıç, Mehmed. *Tefsirü'l-Kur'an bi'l-Kıraati'l-Kuraniyyeti'l-Aşr*. İstanbul: Haseki Derneği, 1. Basım, 2017.

Şerif, İmad Şaban. *Tefsirü'l-Kur'ân bi'l-Kırâati'l-Kurâniyyeti'l-Aşr*. Gazze: İslam Fakültesi Yayınları, 2007.

Taberî, İbn Cerîr et-. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. Thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1. Basım, 1994.

Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.

Veled Ebbâh, Muhammed el-Muhtar. *Tarihü'l-Kırâat fî'l-Meşrik ve'l-Mağrib*. Fas: ISESCO, 2001.

Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ el-Hüseynî ez-. *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Thk. Mustafa Hicâzî. Kuveyt: 1973.

Zehebi, Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Marîfetü'l-Kurra'il-Kibar*. Thk: Salih Mehdi Abbas vd. Beyrut: Risale Yayınları, 2. Basım, 1988.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf*. Thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz. Riyad: 1998.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Halid b. Osman Es-Sebt.1.Medine: Daru İbn Affan, 199